

ВІКТОРІЯ СТИНСЬКА

**СИСТЕМА ШКІЛЬНИЦТВА В ГАЛИЧИНІ
(КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)**

Івано-Франківськ – 2007

УДК 37.014.542 (477.8)
ББК 74.03 (4 Укр.)
С 80

Стинська В.В. Система шкільництва в Галичині (кінець ХІХ – початок ХХ ст.): Монографія. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2007. – 205 с.

У монографії комплексно проаналізовано систему шкільництва Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. в контексті полікультурного освітнього простору. Основну увагу відводено аналізу структури системи навчально-виховних закладів у краї та змісту освіти в кожній її ланці.

Розрахована на науковців, викладачів, аспірантів, студентів педагогічних та історичних спеціальностей вищих закладів освіти, а також усіх, хто цікавиться історією національного шкільництва.

Рецензенти:

Т.К. Завгородня – доктор педагогічних наук, професор,
Прикарпатський національний університет ім. В.Стефаника

І.В. Зайченко – доктор педагогічних наук, професор,
Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т.Шевченка

Друкується відповідно до рішення Вченої ради Педагогічного інституту Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника (протокол № 4 від 1 березня 2007 р.)

ISBN

ВСТУП

Процес економічної та культурної інтеграції України у світову спільноту потребує прийняття правових засад, які утвердилися в країнах Європи, та адаптації до них.

Загальноєвропейська концепція етнонаціонального розвитку і міжетнічної взаємодії зорієнтована на побудову плюралістичного суспільства, толерантне регулювання відносин між автохтонним населенням і етнічними меншинами.

Реформування системи освіти в сучасній Україні, як і в інших країнах, покликане забезпечити конкурентоспроможність нації в умовах глобалізації, що передбачає створення загальноєвропейського та світового освітнього простору. Тому в цих умовах особливої актуальності набувають проблеми еволюції української культури, збереження надбань усіх етнічних меншин та сприяння порозумінню між народами, що визначає курс на полікультурну освіту. Такі пріоритети окреслені у Державній національній програмі “Освіта” (Україна ХХІ століття), законах України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Про національні меншини в Україні” й в Національній доктрині розвитку освіти.

Базою для вирішення означених завдань може стати, передбачаємо, ґрунтовне вивчення витоків міжнародних зв'язків України в минулому, змісту та особливостей їхнього становлення й розвитку; культури міжетнічних відносин та визначення в історичній ретроспективі форм майбутньої співпраці. В такому ракурсі важливо розглянути період кінця ХІХ – початку ХХ ст., коли відбувався процес структуризації системи освіти, посилення національної ідеї в поліетнічному суспільстві Галичини.

Її історичне минуле вивчали Л.Бак, Ю.Кміт, Б.Мітюров та ін. Однак, з огляду на умови часу, зміст їхніх робіт позначений впливом комуністичної ідеології.

За роки незалежності України наукові надбання дослідників розвитку шкільництва в Галичині поповнилися новими працями. Професійне становлення вчителів у Східній Галичині в 1867 – 1939 рр. висвітлила М.Барна, розвиток ідеї національної школи в педагогічній пресі на західноукраїнських землях в другій половині XIX – на початку XX ст. – С. Лаба, учительський рух окресленого періоду – Д.Герцюк. Тенденціям формування змісту класичної освіти періоду панування Австро-Угорщини присвячені роботи І.Курляк. Процес становлення й розвитку українського торговельно-кооперативного шкільництва в Галичині кінця XIX – першої половини XX ст. розглянула О.Ковальчук. Діяльність культурно-освітніх товариств краю досліджували І.Андрухів, Г.Білавич, О.Винничук, І.Воробець, дидактичні проблеми галицького шкільництва у 20 – 30-х рр. XX ст. – Т.Завгородня.

Водночас увагу науковців привертає і становлення системи освіти в Україні. Зокрема, розвиток загальноосвітньої школи для національних меншин в Україні (1917 – 1938 рр.) висвітлила О.Войналович. Предметом дослідження Н.Сейко стала система польського шкільництва на Волині-Житомирщині у 1905 – 1938 рр. Систему освіти та педагогічної думки Східноукраїнського регіону у XX ст. розглянув В.Курило. Становлення й розвиток шкільництва в Українській Народній Республіці розкрила М.Собчинська.

Не залишилась окреслена проблематика й поза увагою істориків. Зокрема, еволюцію системи освіти національних меншин в Україні у 1917 – 1939 рр. вивчила О.Бистрицька. Українську школу в контексті етнополітики міжвоєнної Польщі дослідив Ф.Грицюк. Розвиток системи освіти євреїв на Волині у XIX – на початку XX ст. висвітлила Н.Рудницька. Становлення національної системи освіти в Україні 1917 – 1920 рр. показала Н.Агафонова, а загальноосвітньої школи 1920 – 1933 рр. – В.Борисов.

Широко представлена науковцями й освітня система зарубіжжя (Н.Абашкіна, Н.Вишневіська, Т.Десятов, І.Ковчина, Т.Кошманова та ін.).

Найбільш ґрунтовним історико-педагогічним дослідженням, в якому висвітлено систему шкільництва в Галичині, є праця Б.Ступарика “Розвиток шкільництва Галичини (1772 – 1939 рр.)”. Автор вперше здійснив періодизацію історії українського шкільництва краю, виявив особливості його розвитку протягом доволі значного періоду, не вдаючись до детального аналізу різних історичних етапів. Розглядаючи кінець XIX – початок XX ст., Б.Ступарик показав боротьбу українського народу проти онімечення й полонізації, проаналізував погляди педагогів щодо рідномовної школи, розкрив роль українських громадських організацій в розвитку шкільництва Східної Галичини тощо.

Водночас автори не завжди враховували, що Галичина за складом населення була поліетнічним краєм і здебільшого висвітлювали особливості розвитку освіти окремого етносу. Галицьке шкільництво як система в контексті полікультурного освітнього простору фактично залишилось поза увагою дослідників і не знайшло належного висвітлення в науковій літературі.

Досвід функціонування системи шкільництва Галичини кінця XIX – початку XX ст. вважаємо цінним і повчальним у контексті розв’язання сучасних освітніх проблем. Це засвідчує відродження в незалежній Україні діяльності гімназій, ліцеїв, колегіумів, коледжів, шкіл для представників етнічних меншин, реорганізація вищих та професійних шкіл, створення системи приватних навчально-виховних закладів, уведення до навчальних програм вищих шкіл різних мовних курсів тощо.

Потреба науково осмислити уроки минулого, подолати залишки старої неприязні, виробити нові принципи взаємоповаги і взаєморозуміння, забезпечити збереження етнокультурних надбань кожної нації і зумовили вихід у світ монографії “Система шкільництва в Галичині (кінець XIX – початок XX ст.)”.

В науковій розвідці комплексно проаналізовано систему шкільництва Галичини кінця XIX – початку XX ст. в контексті полікультурного освітнього

простору; розширено дані про структуру та функціонування системи освіти в краї; виявлено основні тенденції розвитку шкільництва у досліджуваний період (висхідна динаміка навчально-виховних закладів, обстоювання права всіх етнічних груп на рідномовну освіту, її структурна гармонізація та ступеневе вдосконалення).

Науково значущими є охарактеризовані положення маловідомих архівних документів, виявлені та введені в науковий обіг нові історичні факти, ідеї, що сприятимуть новому прочитанню історії Галичини.

Автор висловлює щирю подяку доктору педагогічних наук, професору, завідувачу кафедри педагогіки ім. Б.Ступарика Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника Т.К.Завгородній – науковому керівникові дисертації, матеріали якої стали основою даної монографії, і водночас її науковому редакторові; рецензенту праці І.В. Зайченку – доктору педагогічних наук, професору, завідувачу кафедри педагогіки, психології і методики викладання математики Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т.Шевченка, а також усім, хто на різних етапах роботи над монографією надавав допомогу і сприяв виходу цієї праці у світ.

РОЗДІЛ 1.

СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТОК СИСТЕМИ ШКІЛЬНИЦТВА В ГАЛИЧИНІ ЯК ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Історіографія проблеми розвитку системи шкільництва в Галичині

Суспільно-політичні та економічні передумови, що склалися в Галичині на межі ХІХ – ХХ ст., сприяли оформленню шкільництва в педагогічну систему, що охоплювала навчально-виховні заклади всіх типів.

Під системою (від грецької – поєднання, устрій, утворення) розуміють сукупність якісно визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія [235, 24].

Саме поняття “шкільництво” можна тлумачити як глобальний процес навчання, при окресленні якого беруться до уваги система освіти, сукупність закладів для навчання, стан шкільної справи в діахронії (у плині часу) та в синхронії (у даний момент) [249, 141].

Серед визначень системи шкільництва слід назвати наступні.

Скажімо, Б.Ступарик систему шкільництва трактував як сукупність навчально-виховних закладів різних типів та форм власності, діяльність яких спрямовувалась на забезпечення освіти й виховання молоді [227, 5].

За Т.Волохом шкільна система – це своєрідна сукупність освітніх закладів, які покликані реалізовувати педагогічну мету в певному краю [357, 750].

Я.Щепанський під шкільною системою розумів мережу навчальних закладів від дошкільної до післядипломної ланки [357, 750].

Узагальнивши провідні положення наявних визначень, у дослідженні користуємося дефініцією моделі системи шкільництва, що трактуємо як мережу

навчально-виховних закладів різних типів та форм власності, покликаних реалізовувати освітні потреби етнічних груп у багатонаціональному суспільстві.

Шкільна система, що створювалася в Галичині, мала не тільки значне історико-педагогічне, а й суспільно-політичне значення. Не випадково велику увагу розвитку галицького шкільництва приділяли громадські діячі того часу. Скажімо, як теоретики концепції політичного відродження соборної України на цей процес помітно вплинули Ю.Бачинський, М.Міхновський; як меценати – церковні діячі К.Сілецький, А.Шептицький, Т.Цьоклер та ін.; як носії українського слова – письменники А.Крушельницький, І.Франко та ін.

Багато місця відводилось обговоренню проблем освіти на сторінках періодичних часописів краю: “Діло” (1880 – 1939), “Літературно-науковий вісник” (1898 – 1939), “Молода Україна”, “Музей” (1885 – 1916), “Наша школа” (1909 – 1914), “Промінь” (1904 – 1907), “Руслан”, “Учительське слово” (1912 – 1939), “Учитель” (1889 – 1914), “Школа” (1896 – 1914) та ін.

Аналіз тогочасної педагогічної преси свідчить, що домінуючими були питання розвитку ідеї українського відродження, функціонування різних типів навчально-виховних закладів, проблеми пошуку шляхів реформування існуючої системи освіти. Слід відзначити наявність у польськомовних часописах дещо тенденційних, антиукраїнських матеріалів, насичених шовіністичною пропагандою, що розглядають освітню політику з позиції поляків тощо. Окрім того, періодика містила значну кількість публікацій історичного, літературно-критичного, наукового, бібліографічного характеру.

Окремі аспекти досліджуваної проблеми знайшли відображення в історичній літературі. Зокрема М.Возняк, М.Грушевський, К.Левицький та ін. аналізували політику польського уряду щодо українського населення, акцентували увагу на українсько-польських відносинах на кожному етапі суспільного життя [55; 72; 136].

У другій половині XIX ст. з'являються роботи з історії національних меншин Австро-Угорщини, що містили цікавий історико-краєзнавчий матеріал про східні провінції імперії, зокрема Галичину. У 70 – 80 рр. XIX ст. увагу дослідників (Л.Герман) починають привертати проблеми окремих етнічних меншин [290].

Питання становлення й розвитку шкільництва в Галичині розглядаються у дослідженнях С.Барана, Я.Біленького, А.Крушельницького, Ю.Ловицького, М.Лозинського [15; 29; 126; 139; 142]. Так, С.Баран, маючи на меті простежити еволюцію галицьких середніх шкіл від половини XIX ст. до 1908 р., не менш важливим вважав показати на основі статистичних даних нерівномірний розподіл навчальних закладів між різними націями поліетнічного краю, вичленити і проаналізувати найважливіші проблеми, пов'язані з формуванням теоретичних засад української школи.

Становлення приватного шкільництва в Галичині розкрив Я.Біленький [29]. Автор у своїй роботі не тільки дослідив передумови виникнення українських приватних навчальних закладів, а й показав роль громадських, культурно-освітніх товариств краю, окремих представників української інтелігенції у їх організації та функціонуванні.

Комплексний характер має праця М.Лозинського [142]. Розкриваючи сутність розвитку початкової, середньої та вищої шкіл, автор робить акцент власне на національному шкільництві, що дозволяє розглядати навчальні заклади Галичини крізь призму українськості.

Повну картину мережі навчальних інституцій, контингенту учнів, дидактично-методичного забезпечення системи освіти складають звіти Крайової шкільної ради (КШР) і дирекцій навчальних закладів.

Нормативно-правову базу системи шкільництва висвітлено у статутах КШР та навчально-виховних інституцій, “Урядовій газеті” (1897 – 1919), а також у працях М.Бобжинського, К.Перожинського [306; 343]. Спеціальні дослідження Й.Бузека та Е.Сухана присвячені розгляду в історичній

ретроспективі законодавчої бази функціонування початкових закладів австро-угорської монархії загалом і галицької народної школи зокрема [280; 344].

Узагальнюючі праці В.Барановського, Т.Фіутовського, В.Левицького, А.Мікульського, К.Роян-Росінкевіча охоплюють широкий спектр освітніх питань досліджуваного періоду [277; 288; 298; 318; 319]. В основному це проблеми початкової та середньої школи, критичні замітки щодо реформування системи освіти, дидактичні аспекти шкільної практики.

Маємо низку публікацій, присвячених Львівському університету. Зокрема історичний аспект становлення вищої школи від самого початку заснування опрацьовано у розвідці Л.Фінкеля та С.Старжинської [287]. Дослідники детально проаналізували етапи розвитку університету, численні реформи та їх передумови. У працях Б.Барвінського, Т.Вінковського, М.Грушевського, В.Мудрого [18; 50; 51; 71; 158] розглянуто освітню політику тогочасної влади, показано прагнення українського народу відкрити рідномовний вищий навчальний заклад тощо.

Питанню діяльності шкіл під час першої світової війни присвячені розвідки А.Крушельницького, І.Петровича [128; 182].

У контексті дослідження цінним джерелом стали праці Ю.Бачинського та М.Міхновського [26; 152], які зробили спробу узагальнити хід історичних подій початку ХХ ст. в Галичині, що були передумовою становлення шкільництва в краї. Саме поява цих книг дала поштовх до зародження ідеї “самостійної України”, тобто початку нового етапу в історії нації, періоду енергійної боротьби за українське шкільництво, пошуку шляхів націоналізації школи.

В 60-70 рр. ХХ ст. вивченням історичного розвитку галицького шкільництва займалися Л.Баїк, Н.Дідух, А.Кондратюк, Б.Мітюров та ін., що проаналізували освітню політику австро-угорської влади, стан навчальних закладів, еволюцію педагогічної думки [10; 11; 78; 119]. Однак теоретична й практична спадщина попередніх поколінь з ідеологічних причин була вилучена з пам'яті народу. Об'єктивно зображаючи негативні тенденції у розвитку

освіти, дослідники замовчували позитивні здобутки, що свідчить про упереджене ставлення до розгляду проблем.

Більш об'єктивні дослідження не лише історії Галичини, а й, зокрема, процесу розвитку народної освіти протягом XVIII – початку XX ст. здійснено українцями в діаспорі.

Цінні документи, наукові свідчення та історичні факти містять фундаментальні праці Г.Васьковича, В.Вериги, І.Лисяка-Рудницького, І.Нагаєвського, Н.Полонської-Василенко, М.Семчишина, О.Субтельного та видання мемуарно-історичних збірників Українського Архіву [4; 33; 41; 43; 137; 159; 185; 207; 207; 230].

В умовах незалежної Української держави стала можливою поява нових етнологічних, педагогічних, історичних досліджень, в яких здійснюється переосмислення культурно-освітніх процесів, що відбувалися на західноукраїнських теренах. З'явилося чимало публікацій, в яких автори прагнуть дати об'єктивну оцінку національно-політичним і національно-культурним процесам кінця XIX – початку XX ст.

Історичний аспект проблеми розкривають сучасні дослідження В.Благого, М.Кармазіної, М.Кугутяка, І.Монолатія, В.Сарбея [30; 111; 129; 155; 202].

Багато цінних думок і спостережень міститься в колективній монографії С.Копчака, В.Мойсеєнко і М.Романюка, присвяченій етнічній структурі та міграції українського населення Прикарпаття [121]. Автори показують, що довготривала відсутність власної національної держави й панування інонаціональних політичних систем стали причиною соціальної неструктурованості та економічної слабкості українців Галичини, домінування позицій єврейської, німецької та польської етнічних груп [121, 1 – 28].

Розвиток теорії та практики національного виховання учнівської молоді в навчальних закладах Галичини у другій половині XIX – на початку XX ст. досліджувала Н.Сабат [200]. У роботі простежено еволюцію мети, змісту, методів і організаційних форм національного виховання молоді.

Діяльність культурно-освітніх товариств досліджували І.Андрухів, Г.Білавич, О.Винничук [5; 28; 45]. Вчені дають оцінку освітній політиці Австро-Угорщини, аналізують історію створення й розвитку українських товариств Галичини, визначають пріоритетні напрямки їх виховної роботи.

Проблему професійного становлення вчителів висвітлила М.Барна [23]. У монографії розглядалися в історичному аспекті організація навчальних закладів, що здійснювали підготовку вчителів різного рівня кваліфікації, система їх підготовки у поєднанні з потребами суспільно-культурного розвитку народу.

Предметом дослідження Д.Герцюка став учительський рух на західноукраїнських землях у другій половині XIX – на початку XX ст. [63]. Учений розкрив умови, причини виникнення та зміст діяльності організаційних структур українського вчительства в царині національного шкільництва.

Розвиток ідеї українського шкільництва в педагогічній пресі розглянуто в роботах І.Зайченка, С.Лаби [89; 134].

Особливостям гендерної політики (остання третина XIX ст. – 1939 р.) присвячена монографія Б.Савчука. У праці акцентовано увагу на проблемах організаційного та ідеологічного становлення жіночого руху, показано участь українок у національно-визвольних змаганнях, підпільному націоналістичному русі, а також їх роль у політичному, культурному та соціально-економічному поступі краю [201]. Окремі аспекти розвитку змісту освіти в національній школі відображено у працях О.Вишневського, О.Сухомлинської [48; 163].

У контексті дослідження цінним джерелом стали роботи Б.Ступарика [224; 226; 227; 228]. Учений на багатому архівному матеріалі показав боротьбу українського народу проти онімечення й полонізації, проаналізував погляди педагогів щодо національної школи, вказав на основні недоліки тогочасної системи освіти, розкрив їхні причини та наслідки.

Слід відзначити працю “Івано-Франківська (Станиславівська) українська державна гімназія” [106]. Теоретичній частині монографії передують історичний

огляд умов, в яких відбувався розвиток навчального закладу, показано його становлення на сучасному етапі. Робота містить цінні матеріали про діяльність гімназії, її науково-методичну базу та дидактичні функції.

Замовчуваним і маловідомим сторінкам українсько-німецьких історико-культурних взаємин присвятили своє дослідження В.Полек і Б.Ступарик [184]. У монографії, на підставі опрацювання різних видів джерел, автори розглядають проблеми освіти, культури та літератури німецького населення Галичини, зокрема сучасної Івано-Франківщини від найдавніших часів до сьогодення.

Аналіз еволюції дошкільних закладів у Східній Галичині, специфіки їхньої діяльності та педагогічного підґрунтя теорії й практики нетрадиційних форм виховання українців здійснила З.Нагачевська [160].

Вивченню класичної культурної спадщини Галичини присвячено роботи І.Курляк [132; 133]. Учена встановила закономірності та організаційно-дидактичні особливості розвитку класичної освіти в Західному регіоні України, простежила тенденції формування змісту ліцейно-гімназійної та університетської освіти XIX – початку XX ст. в контексті суспільно-політичних та соціокультурних умов. Важливо, що дослідниця не обмежилась тільки історичним аналізом, а й накреслила перспективні шляхи розвитку сучасної української гімназії, творчо використовуючи наукові здобутки минулого.

У ряді праць велика увага приділяється боротьбі української громадськості за університет у Львові. Це роботи В.Качмара, Б.Ступарика та ін., в яких автори аналізують діяльність австро-угорської влади, акцентуючи увагу на українсько-польських протиріччях [113; 225].

Окремі аспекти досліджуваної проблеми знайшли своє відображення у розвідці Є.Поточни [189]. Він уперше проаналізував процес становлення й розвитку освіти українського й польського дорослого населення Галичини від прийняття в Австро-Угорщині конституції, надання Галичині автономії до відновлення Польської держави. Цю ж проблематику продовжила І.Воробець,

дослідивши цілісну освітню діяльність українських культурно-освітніх товариств Галичини серед українського дорослого населення в 1891-1939 р., їх внесок у розвиток теорії та практики андрагогіки [57].

Дидактичні проблеми галицького шкільництва розглядалися Т.Завгородньою [88]. У монографії висвітлено питання загальної дидактики, проаналізовано систему педагогічної освіти та її зміст у закладах із підготовки вчителів початкових шкіл у Галичині у 20 – 30 рр. ХХ ст.

Прикладом системного викладу змісту освіти ХХ ст. можна назвати монографію В.Курила [123]. Розглядаючи Східноукраїнський регіон, автор представив самостійно розроблений критеріально-комплексний підхід до аналізу історико-педагогічних явищ, який уможливив дослідження еволюції системи освіти й педагогічної думки; теоретично обґрунтував та виявив прогностичні тенденції розвитку шкільництва; проаналізував педагогічні ідеї та доробок видатних освітян регіону.

Увагу дослідників привертає і становлення системи полікультурної освіти в Україні (О.Войналович, Н.Сейко) [56; 206]. Скажімо, О.Войналович вперше дослідила загальні тенденції розвитку загальноосвітньої школи для національних меншин в Україні (1917 – 1938 рр.), охарактеризувала структуру шкільної освіти, розкрила її науково-методичні та організаційні принципи, визначила шляхи застосування набутого досвіду на сучасному етапі.

Предметом дослідження Н.Сейко стала система польського шкільництва на Волині-Житомирщині у 1905 – 1938 рр. Дослідниця проаналізувала тенденції розвитку польської освіти в умовах різної соціокультурної політики регіону в досліджуваний період, розглянула особливості навчально-виховного процесу у польських навчальних закладах, побудувала варіанти типових моделей соціокультурної політики у поліетнічному організмі та інтенсивності соціалізуючої функції освіти для етнонаціональних менших тощо.

В історичному аспекті полікультурну освіту досліджували О.Бистрицька, Ф.Грицюк, Н.Рудницька та ін. [27; 69; 198].

Аналіз сучасної української педагогічної періодики (“Рідна школа”, “Початкова школа”, “Освіта”, “Освіта України”, “Педагогічна газета”, “Освіта і управління”, “Шлях освіти”) засвідчив, що протягом останніх років проблема національного шкільництва привертає увагу багатьох вітчизняних учених. Маємо значну кількість публікацій, що стосуються освітніх питань в історичній ретроспективі. Це свідчить про актуальність і доцільність ґрунтовного об’єктивного наукового підходу.

В цілому, позитивно оцінюючи доробок попередників, слід зазначити, що було проведено значну роботу із вивчення культурно-освітніх проблем краю, зокрема шкільництва. Беручи до уваги багатонаціональний склад Галичини, дослідники розглядали шкільництво лише в контексті окремої етнічної групи.

Проте в історико-педагогічній науці немає узагальнюючої праці з комплексним дослідженням шкільництва як системи в контексті полікультурного освітнього простору Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Усвідомлення цього факту як проблеми, що потребує наукового вирішення з урахуванням її актуальності й недостатньої розробленості, й зумовило вибір теми наукової розвідки.

1.2. Суспільно-політичні та економічні передумови розвитку системи шкільництва в Галичині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.

Шкільництво, як невід’ємна складова й результат національно-культурного відродження народу, знаходиться в тісному взаємозв’язку з економічними та суспільно-політичними обставинами, в яких перебуває нація. Тому аналіз розвитку освітньої системи неможливий без розгляду політичних подій та рівня економічного розвитку держави окресленого історичного періоду.

Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Галичина входила до складу Австро-Угорської імперії як поліетнічний край Королівство Галіції й Лодомерії з

Великим Князівством Краківським, що умовно ділився на Західну Галичину (польські землі з центром у Кракові) та Східну Галичину, що охоплювала територію сучасних Львівської, Івано-Франківської й Тернопільської областей [228, 8 – 9].

За національним складом населення Галичини являло собою конгломерат народів, культур, мов.

Станом на 31 грудня 1900 р. у краї проживало 7315939 осіб. З них українці становили 42,1%, поляки – 54,4%, німці – 2,9%, інші – 0,6%. Зокрема у Східній Галичині українці становили 63,2 %, поляки – 32,6 %, німці – 3,7 %, інші – 0,5%, а в Західній Галичині відповідно 3,4%, 94,6%, 1,4%, 0,6%, що свідчило про абсолютну польську перевагу в західній частині краю [15, 36].

Політико-правове становище представників різних етнічних груп Галичини визначалось австро-угорським державним законом від 21 грудня 1867 р. Окремі положення цього закону (§ 14 і § 19) гарантували рівність усіх громадян держави та їх непорушне право на національну ідентифікацію, збереження й розвиток своєї культури та мови. Система освіти мала бути організована так, щоби кожен народ міг навчатися рідною мовою без будь-якого примусу до опанування іншими крайовими мовами [343, 65 – 67].

Водночас реальне життя не завжди збігалось з цими теоретичними постулатами. Педагог, політик, суспільний діяч О.Барвінський так охарактеризував ситуацію, яка склалася: “постанова артикулу 19-го остає у великій часті на папері; слабшим народностям, національним меншостям або не подають потрібних середників до плекання і вироблення мови і до двигнення їх народности, або робить ся дещо про око людське, і оправдує ся дуже гарно тим, що признає ся ті середники в міру потрібних фінансових засобів і дійсної потреби” [194, 1].

Факти свідчать, що в Галичині рівноправність різних національностей була формальною. Австро-угорська влада, втілюючи в життя гасло національно-культурної автономії, практично віддала Галичину в руки поляків.

При цьому не брались до уваги потреби українського населення. Австрійські закони ще з 60-х р. XIX ст. трактували українців як “неісторичний народ”. Тим самим українське шкільництво було приречене, як справедливо зазначав Б.Ступарик, на “ганебну залежність, в той час як полякам створювалися найсприятливіші умови для національно-культурного розвитку і для здобуття освіти” [184, 55].

Таким чином, польське населення формально можемо вважати етнічною меншиною, оскільки проживало в чужій державі і постійно боролось за створення власної держави. Однак фактично саме поляки (навіть не німці!), незважаючи на конституційну рівноправність усіх національностей Галичини, домінували в політичному, економічному й культурному житті Галичини. Так, за часів Австро-Угорщини на Станіславщині не було жодної німецької гімназії, хоча німці склали значну групу населення. Їхні діти, як і діти українців, здобували середню освіту в польських гімназіях [184, 74].

Тривала відсутність власної держави й панування інших національних політичних систем зумовили не тільки соціальну деструктурованість та економічну слабкість української нації. Відносно її політико-правового статусу зауважимо, що на власних землях українці опинились у становищі етнічної меншини. Природно, це призводило до дедалі більшого загострення відносин між українцями й поляками (значно менше – з німцями та євреями) [155, 15 – 16].

Політичний статус Галичини визначали Основні закони Австрійської та Австро-Угорської імперії 1861 і 1867 років. На їх підставі у провінції сформувалися дві влади. Адміністративне управління зосереджувалося в руках намісника австрійського імператора та підлеглих йому старост у повітах. Представницько-законодавчі функції належали до компетенції повітових рад та Крайового сейму, виконавчим органом якого був Крайовий виділ. Найважливішими напрямками діяльності Галицького Крайового сейму (Galizischer Landtag) були справи шкільні, церковні, соціального захисту,

крайового бюджету, місцевого самоврядування, “крайової культури” (усе, що пов’язано з рільництвом, лісництвом, землевпорядкуванням) тощо. Інші завдання – керування державним майном, контроль адміністрації у межах провінції, нагляд за територіальним самоврядуванням – сейм здійснював за допомогою Крайового виділу (Landesansschuss) [30, 7]. Як зазначав М.Семчишин, “вся адміністрація була виключно в польських руках”, що дозволяло полякам одноосібно приймати потрібні рішення [207, 367].

У соціально-економічному відношенні Галичина мала аграрний характер із незначним накопиченням капіталу, слаборозвинутою торгівлею, низьким рівнем урбанізації, найнижчими заробітками й найвищим відсотком надлишкової робочої сили. Основною галуззю економіки залишалося сільське господарство, в якому наприкінці XIX – початку XX ст. було зайнято 83,6% працездатного населення краю, тоді як у торгівлі й зв’язку – 5,4%, промисловості – 4,3%, будівництві – 0,6%, в інших сферах – 6,1% [301, 12 – 13].

Промисловість Галичини була дрібною, слабо механізованою. Великих фабрик і заводів із сотнями робітників нараховувалося одиниці. Іноземному капіталу вдалося нав’язати економіці на цій території не лише аграрний, а й сировинний і кустарний характер виробництва, зберегти ці землі як джерело сировини збуту для промисловості Заходу [116, 174].

На рубежі XIX – XX ст. розпочався інтенсивний процес монополізації. У власність капіталістів переходило багато підприємств, що не витримували ринкової конкуренції. Економічна криза 1900 – 1903 рр. не загальмувала, а навпаки, прискорила подальшу концентрацію власності на засоби виробництва, оскільки розоряла вона насамперед дрібних підприємців. Як наслідок, з’являються синдикати – об’єднання капіталістів для спільного збуту товарів та підтримання високих цін. Вони стають повновладними господарями цілих галузей економіки. Зокрема монополістичні об’єднання “Галицько-Карпатське товариство”, “Галичина”, “Мундус”, “Сольва” повністю зосереджують у своїх

руках нафтову, деревообробну та хімічну галузі промисловості Східної Галичини, Північної Буковини та Закарпаття [202, 246-247].

У першому десятиріччі ХХ ст. у промисловості західноукраїнських земель спостерігалось певне піднесення, про що свідчить збільшення кількості зайнятого в ній населення в 1,5 раза. Однак вона ще не відповідала ні потребам, ні можливостям краю і мала ремісничо-кустарний характер. Найкраще розвивалися галузі, що займалися видобутком і первинною переробкою сировини. В економіці настав “перехідний етап” [116, 182].

Техніко-економічна відсталість найважливіших галузей промисловості заважала зростанню конкурентоспроможності на зовнішньому ринку. Бідне село не могло стати надійною основою для створення стабільного внутрішнього ринку. Нерозвинутість економіки Галичини призвела до того, що на початку ХХ ст. у краї не сформувалося жодного значного промислового центру й основна маса населення (78,4%) проживала в селах [30, 8]. Справедливо було сказано у виданій в Коломиї у 1912 р. брошурі: “Через некультурність, темноту не маємо солідних ремісників, не маємо промислу, не маємо розумно, поступово веденого рільництва, через що край тратить мільйони, рільники убожують, робітники при тяжкій праці живуть в нужді матеріальній і моральній, чужинці експлуатують в тім краю нужди мільйони річно, при рівночасній річній пі цитації 2600 хлопських ґрунтів і еміграції 600000 народу, котрий через половину майже гине на чужині через темноту і некультурність.

Зате має Галичина величезні фабрики спіритусу, горальні, рафінери, бровари, 24000 шинків і пропінацій...” [171, 51 – 52].

Від політичного та економічного становища краю залежав розвиток культури, зокрема освіти. З 1867 року керівництво шкільництвом у Галичині переходить до КШР, яка підпорядковувалась намісництву і Міністерству віросповідань і освіти (МВО). Головою КШР в австрійських провінціях був намісник, лише для Відня, Праги та Львова його функції виконував особний урядник із титулом “віце-президент КШР”.

Водночас, не вдовольнившись повністю посадою й статусом “віце-президента”, змагаючись за вихід з-під впливу центральних урядів та за розширення крайової автономії, галицько-польські політики законом від 10 березня 1905 р. провели зміну складу КШР, а законом від 9 травня 1907 р. розширили її компетенцію до таких меж, що фактично зробили голос Відня у справах галицького шкільництва незначним [247, 3]. КШР стає найвищою виконавчою й контролюючою владою у краї для народних шкіл і усіх спеціальних закладів, котрі входять до їх числа; учительських семінарій; середніх шкіл ; торговельних і промислових закладів. Вищі школи не підлягали юрисдикції КШР [343, 72 – 74].

Функції управління школами та виховними закладами КШР мала здійснювати згідно з педагогічно-дидактичними та економічно-адміністративними принципами в межах чинних законів і розпоряджень. До її компетенції належало подання кандидатур на посаду шкільних крайових інспекторів; призначення шкільних окружних інспекторів, учителів і службовців, зайнятих у всіх державних школах; укладання проектів галицького шкільного законодавства; розробка навчальних планів, затвердження шкільних підручників; укладання річного бюджету і т.д. [355, 63 – 65].

У новому вигляді до складу КШР входили головуючий, посаду якого обіймав намісник краю чи “віце-президент” КШР (при його відсутності ці функції виконував заступник, призначений намісником); референти шкільних адміністративних та економічних справ; шкільні крайові інспектори; три делегати Крайового віділу, що мали право вибору до Крайового сейму (один із них мусив бути українцем); три служителі католицької церкви (один – латинського обряду, другий – грецького, третій – вірменського); один протестант і один іудей; шість професійних знавців шкільництва, зокрема три – з вищої школи, один – із середньої, один – із сільської школи чи вчительської семінарії, один – із промислової чи торговельної школи (двоє із шести – обов’язково українці); два міських делегати, одного з яких вибирає Рада міста

Львова, другого – Рада Кракова. Делегати не могли бути вчителями, підпорядкованими КШР [355, 66].

Перед тим як обійняти посаду, члени КШР складали перед головуючим присягу на вірність імператору, дотримання основних законів, сумлінне виконання обов'язків і збереження державної таємниці нарад. Обирали їх терміном на три роки.

КШР на загальних і секційних засіданнях розглядала колегіальні питання й результати рішень подавала на розгляд МВО. Секцій, які у межах своєї діяльності приймали самостійні рішення, було три: перша – для розгляду проблем народних шкіл і вчительських семінарій, друга – середніх закладів, третя – промислових і торговельних.

Розподіл повноважень між повними й секційними засіданнями визначав внутрішній статут (регламент) КШР, водночас зберігаючи умову, що із загальними питаннями буде ознайомлюватися повна рада [355, 66 – 67].

До складу кожної секції входили референти з адміністративних та економічних питань і шкільні крайові інспектори. Делегатів Крайового віділу було по одному, а знавців шкільництва – по двоє в кожній секції. Прийняте КШР рішення можна було оскаржити, подавши прохання до МВО протягом 14 днів, і тільки якщо справа не стосувалася порушення порядку [355, 68].

Про КШР у часописі “Промінь” читаємо: “Дивним дивом ся найвисша магістратура шкільна від самого початку свого істнованя не тішилась загальною симпатією, не мала приклонників та приятелів, але на кожному кроці подибувалась з острою, та – на жаль – оправданою критикою” [203, 127].

Згідно з постановою від 25 червня 1873 р., контроль за всіма навчальними закладами на території свого округу мала здійснювати окружна шкільна рада (ОШР), а за одною чи кількома школами та учительськими семінаріями в одній місцевості – місцева шкільна рада [228, 54].

Запровадження інституту шкільних рад мало стати кроком до демократизації освіти, однак на практиці призвело до її полонізації в Галичині.

Поляки, становлячи переважну більшість у КШР, шкільних радах, у власних інтересах ухвалювали й втілювали в життя рішення, що стосувалися освіти [228, 56]. Це викликало неприховане обурення української громади: “Польський елемент, який в своїх руках має управу краю, тепер еще більше зміцнений в складі Ради шкільної краю...” [203, 128].

Такий стан справ спричинив дискримінацію шкільництва інших етносів у краї, а перш за все – українців. Відомо, що в Галичині на 675 140 українців припадала одна середня державна школа, в той час, коли одна польська – на 69360 поляків. У 1908 р. на 10 000 українського населення Галичини припадало 18,5 учнів середніх шкіл, а на 10 000 польського населення – 57. Отож перевага поляків над українцями зростала з року в рік. Б.Ступарик зазначав, що для розширення колонізації шкільництва КШР домагалася того, щоби польські приватні школи якнайшвидше діставали права прилюдності й перетворювалися на державні школи. З іншого боку, не дозволялося відкривати українську середню школу в тих містах, де не було польської, щоби діти римо-католиків не ходили до української школи [184, 59].

Тривале перебування Галичини у складі іншої держави, постійне відчуття дискримінації у всіх сферах, а перш за все в галузі освіти, не могло не позначитися на актуалізації державницької ідеї українців.

На початку ХХ ст. серед галицьких українців посилюється боротьба за відокремлення Східної Галичини від Західної і створення з неї окремого краю. Однак частина прихильників поділу Галичини, враховуючи значне загострення польсько-українських відносин, відмовлялась від цієї вимоги, йшла на компроміс із поляками, сподіваючись, що останні підуть шляхом забезпечення рівноправності обох народів. За відмову від домагання поділу краю на польську й українську території, вони бажали підтримки української мови у Східній Галичині.

Прикладом такої позиції стала угода, проголошена О.Барвінським та Ю.Романчуком 25 жовтня 1890 р. в Галицькому сеймі, яка отримала назву

“нової ери” й мала почати нову добу українсько-польських відносин у Галичині. Про започатковану політику та політичну систему Ю.Романчук писав: “Се був початок нової політики супроти Русинів, завдаток нам даний, а ми не перестанемо добивати ся всіх тих прав, які конституція австрійська признала всім народам держави. Осягнене тих прав і відповідного нашому народному достоїнству становища в державі – буде залежать найбільш від розважного, консеквентного і діяльного поступованя цілої рускої суспільности, а передовсім руских послів” [76, Ч. 275, 1]. Як зазначав український письменник І.Франко, “нова ера” мала перевести “зміну системи” в користь русинів, але ся зміна мала наступити по сповненню...умов: рішучо отрястися і увільнитися від всього того, що спиняє розвиток руської народности на основі австрійської ідеї” [238, 304].

У результаті вищезгаданої угоди українцям робилися поступки переважно в галузі освіти й культури. Окрім того, з боку польської шляхти була обіцяна підтримка на виборах до австрійського парламенту взамін на вірність галичан австро-угорській монархії, зобов’язання не виступати проти поляків, тобто збереження політичного статус-кво. По суті, це означало відмову українців від вимоги поділу Галичини на українську й польську, від ідеї автономії.

На загальних зборах “Народної ради” в 1890 р. Ю.Романчуком було висунуто такі вимоги: зрівняти українців з поляками перед державними законами; потурбуватися про поліпшення долі українських міщан і селян; визнати й поширити українську мову в адміністрації, судах тощо [76, 1].

Щодо освітніх справ, то у 1893 р. провідний діяч “Просвіти”, письменник і педагог А.Вахнянин оприлюднив повний перелік вимог одного з діячів “нової ери” К.Телішевського: поділити КШР на дві секції – польську й українську, при чому президентом української секції призначити тільки українця; змінити закон про організацію ОШР у тих повітах, де українці становлять більшість; призначити окружними та крайовими інспекторами для українських шкіл

тільки українців; ввести українську мову у всіх галицьких школах факультативним предметом; утворити українські самостійні гімназії на базі українських паралельних класів при гімназіях у Перемишлі та Коломиї; відкрити українські гімназії в Тернополі, Станіславові, Самборі, Дрогобичі, Стрию та Сокалі; відкрити учительські семінарії в Сокалі та Чорткові; в існуючих чотирикласних школах вправ при учительських семінаріях ввести українську мову навчання; Львівському університету надати утравквістичний характер; фінансувати українські заклади й наукові товариства із державних фондів [42, Ч. 182, 1].

Як свідчить аналіз літератури, деякі вимоги “новоєрівців” дали певні позитивні результати для українців. Було відкрито українські кафедри всесвітньої історії та української мови і літератури у Львівському університеті; дві українські гімназії (Коломия, Тернопіль) і підготовчі класи при українських гімназіях у Коломиї та Перемишлі, покладено початок до заснування української гімназії у Станіславові; засновано утравквістичні чоловічі семінарії в Коросні, Самборі, Сокалі, Заліщиках, а українські школи вправ – при жіночих семінаріях у Львові та чоловічих у Самборі, Станіславові, Сокалі, Тернополі й Заліщиках; засновано українські чотирикласні школи в Тернополі, Коломиї, Яворові та трикласну віділову жіночу школу; в чотирикласних школах в Дрогобичі та Желехові введено українську мову навчання [76, Ч. 276, 1].

Однак інші домагання українців не були виконані адміністрацією, тому “нова ера” мало що змінила в українсько-польських відносинах. Розкриваючи тактику польської сторони у “новій ері”, Ю.Романчук говорив: “Поляки хотіли задержати свою гегемоню в краю та руський нарід зацитькувати дрібними уступствами культурними і економічними” [136, 262].

Так 9 лютого 1895 р. закінчилася “нова ера”, яка принесла ще одне розчарування у можливості польсько-української згоди.

Найбільшого резонансу українсько-польські суперечки набули в питанні університету у Львові.

В 1889 р. українське студентство розпочинає боротьбу за рівноправність в університеті, а вже в 1899 р. на вічі у Львові вперше висуває ідею створення окремого українського вищого закладу.

З цього часу університетська справа набирає чимраз гостріших форм – бійки між українською і польською молоддю у 1900-1910 рр., сецесія 1901 р., демонстрації 1900, 1906 і декілька разів у 1907 рр., убивство поляками студента А. Коцка у 1910 р. та засудження студентів-українців – і стає однією з найважливіших проблем культурного й громадського життя галичан [83, 928 – 930].

Університетське питання залишалось актуальним аж до першої світової війни.

Однак на українському національному русі негативно позначалася відсутність єдності. Як відомо, у другій половині ХІХ ст. в Галичині існувало три напрямки політичної думки: перший – москвофільський; другий, як зазначив Д.Дорошенко, “австрійський ультральоялізм” і третій – самостійницький, який передбачав кінцеву мету – створення самостійної української держави [185, 29].

Розпорошення на різні національні та суспільні орієнтації заважало єдиному сприйняттю українським середовищем своїх завдань.

Найбільшу підтримку й розвиток серед української громади отримав саме третій напрям. Поштовх до цього дала передова українська інтелігенція, яка на рубежі століть остаточно самовизначилась, дійшла вищого ступеня політичної організованості, усвідомила свою національну окремішність.

Незаперечним постулатом для більшості тогочасних теоретиків “національної ідеї” було твердження, що в становленні модерної нації вирішальну роль покликана відіграти інтелігенція, вносячи в народ національну ідеологію. “Справжня інтелігенція, а точніше – національна еліта суспільства – це очі національного духу, розум всенародного ества, творець, носій та провідник знання, національних та вселюдських ідеалів” [177, 10 – 11].

Отож зростання національної свідомості українців, утвердження в ній державницької ідеї та усвідомлення ролі шкільництва для майбутнього нації вивели на початку ХХ ст. шкільне питання на перший план серед усіх національних справ у Галичині [228, 113 – 114].

Ідея високої ролі шкільництва в розбудові самостійної держави займала провідне місце і в педагогічній думці, і в діяльності громадських діячів. І.Франко так сформулював головні завдання того часу: “Перед українською інтелігенцією відкривається тепер величезна дійова задача – витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного і політичного життя...” [240, 404].

Таким чином на початку ХХ ст. українська інтелігенція, репрезентована в основному молоддю, ясно і недвозначно заявила про мету національних змагань, символом яких стала незалежна держава.

На зламі ХІХ – ХХ ст. в українському політичному русі був проголошений як актуальний і прийнятий як практичний, призначений для реалізації, постулат самостійності України. В Галичині концепцію “самостійності політичної України” вперше обґрунтував політик Ю.Бачинський у праці “Україна irredenta” (“Україна уярмлена”). При цьому він зробив дуже істотне застереження, а саме: “Боротьба о самостійність політичну України не відноситься виключно лише до української нації, а взагалі до усіх, що замешкують Україну, без вигляду на те, чи се автохтон-українець, чи колоніст: великорос, поляк чи німець. Інтерес спільний зукраїнчить їх, змусить їх усіх статися “патріотами українцями” [26, 72]. Появу праці Ю.Бачинського І.Франко розцінив як “першу на галицькому ґрунті спробу синтези певних поглядів”, “як прояв національного почуття і національної свідомості” [237, 471].

На Наддніпрянщині ідею “одної, єдиної, нероздільної, вільної, самостійної України від Карпат аж по Кавказ” висунув М.Міхновський у промові на Шевченківському святі в Полтаві та Харкові 1900 р. (того ж року її

текст вийшов у Львові окремою брошурою без зазначення прізвища автора під назвою “Самостійна Україна”) [152, 27]. При цьому обидва автори, – писав І.Лисяк-Рудницький, – “прийшли до самостійництва незалежно один від одного та з різних позицій: Ю.Бачинський ужив економічних аргументів, а М.Міхновський послуговувався історично-правовою аргументацією” [137, 27].

14 липня 1900 р. академічною молоддю на вічі у Львові було схвалено резолюцію, в якій проголошувалося, що тільки самостійна, національна держава “є одинокою формою, в якій можливий правильний розвиток народу на сучасному етапі і в майбутньому” [81, 308].

Про значення цього віча для української громади добре сказав його учасник, майбутній письменник В.Пачовський: “Я плакав ревно і бачив у більшості присутніх з очей ринули сльози, бо всі прийняли то як воскресіння Нації емоційно, цілою душею і глибиною чуття” [175, 4].

На думку І.Франка, “лише ідеал національної самостійности може дати поле для повного розвою”, адже “не маючи в душі свого національного ідеалу, найкращі українські сили тонули в общерускім морі, а ті, що лишилися на своєму ґрунті, попадали в зневіру і апатію” [241, 4]. Отже, І.Франко, осмисливши і врахувавши історичний досвід, реально оцінив значення феномена національної свідомості для “національної самостійности” як єдиного гаранта економічного, соціального і політичного розвою українського народу, розвитку його матеріальної і духовної культури. Адже відомо, що національна свідомість включає в себе:

- усвідомлення етнічної спільності;
- усвідомлення національних цінностей і вірність їм (мові, етнічній території, національній культурі);
- усвідомлення соціально-державної спільності;
- патріотизм;

усвідомлення спільності в національно-визвольній боротьбі [149, 11].

На порозі нового століття, коли на повну силу розгорнувся процес національного відродження, М.Міхновський зазначав: “державна самостійність є головна умова існування нації, а державна незалежність є національним ідеалом у сфері міжнаціональних відносин...” [152, 32]. Це вказувало про прагнення українців будувати міжнародні стосунки на правах незалежної держави.

Ідентичність процесів на Галицькій та Наддніпрянській Україні свідчить про всеукраїнський характер національної ідеї, загальне бажання до міжетнічної взаємодії у структурі поліетнічного суспільства.

Таким чином ідея державності на початку ХХ ст. стає синтезом всіх українських змагань, всього життя нації. Прикметним було те, що вона вже мала теоретично-конституційне оформлення: у вересні 1905 р. був видрукований “Основний Закон Самостійної України Спільки народу українського”. Він складався з 10 розділів: “Основи всеукраїнської спілки”, “Територія України”, “Українці й їх права”, “Власти”, “Самоуправи”, “Фінанси”, “Військова сила”, “Загальні установи”, “Перегляд основного закону”, “Додаткові установи” [111, 328].

Національне відродження позначилося й на культурному житті суспільства. Загальноєвропейського резонансу набула діяльність НТШ. За час головування у ньому М.Грушевського (1897 – 1913) НТШ перетворилося на справжню академію наук, що об’єднала навколо себе найкращі інтелектуальні сили підросійської й підавстрійської України.

В основу НТШ М.Грушевським були покладені такі ідеї:

а) ідея української національно-культурної самостійності, втілена в українській науці та літературі – рідною мовою;

б) ідея українського універсалізму, або ідея української соборності (свідомість і визнання того, що Україна, поділена між двома сусідніми імперіями, є, по суті, єдина, як єдиним є її народ);

в) ідея українського національного визволення шляхом відродження й розвитку української науки й культури, як головної передумови цього процесу [173, 5 – 13].

М.Грушевський мав на меті, спираючись на широкі кола громадськості Галичини й Наддніпрянщини, добитись поступового перетворення НТШ в Українську академію наук, що в свою чергу утвердило б культурну рівноправність українців з іншими європейськими народами. Це прагнення стане зрозумілим коли згадати, що починаючи з 60-х р. XIX ст. різні слов'янські народи, які не мали власної держави, засновують свої національні академії. Так, в 1866 р. була затверджена урядом Югославська академія наук і мистецтв". У 1871 р. Краківське наукове товариство перетворено в Польську академію наук. У 1886 р. із Сербського наукового товариства постала Сербська академія наук, а в 1889 р. зі старого Чеського наукового товариства організовано Чеську академію наук і мистецтв. Цей приклад інших слов'янських народів надихав М.Грушевського та інших діячів українського національного руху на наполегливу працю задля заснування Української академії наук. Сам факт її існування, на думку М.Грушевського, "дав би остаточне право українській мові, як мові культурній, здатній до наукового вжитку" [73, 89 – 100].

Головним результатом діяльності М.Грушевського в НТШ стало формування модерної української науки й культури, яка могла успішно конкурувати з культурами польською і російською [68, 79 – 80].

Український національний рух здебільшого виявлявся у масових культурно-просвітницьких заходах. Зокрема поява першого тому "Історії України-Руси" була приурочена до святкування 100-річчя національного відродження (від часу появи "Енеїди" І.Котляревського). Того ж року організовано відзначення 25-річчя літературної діяльності І.Франка. У 1903 р. українська громадськість святкувала 35-річчя творчої праці М.Лисенка. Велелюдність цих урочистостей за участі галицьких і наддніпрянських

українців відіграла велику роль для національного самоусвідомлення народу. Східна Галичина стала, так би мовити, духовним опертям усієї України. Патріоти стали називати її “українським П’ємонтом” – за назвою місцевості на Апеннінському півострові, яка в другій половині XIX ст. набула гучної слави як центр національно-визвольного руху італійського народу [137, 433].

Під цією ж назвою М.Грушевський опублікував у 1906 р. спеціальну історико-публіцистичну розвідку, де роз’яснював читачам: “В останнє десятиріччя XIX ст. Галичина, незважаючи на власні досить важкі умови національного і економічного існування, стає центром українського руху і щодо українських земель Росії відіграє роль культурного арсеналу, де створювались і вдосконалювались засоби національного, культурного та політико-громадського відродження українського народу” [202, 257].

Під впливом національно-культурного відродження українців відбулися суттєві зміни в освіті.

Станом на 1900 р. рівень освіченості галичан був таким:

Таблиця 1.1

Статистичні дані освіченості населення Галичини в 1900 р.

Рівень освіченості	Стать	Кількість осіб
Уміють читати й писати	чол.	1 246 149
	жін.	938 631
Уміють писати	чол.	171 606
	жін.	281 531
Неграмотні (діти до 6 років)	чол.	648 498
	жін.	648 788
Неграмотні (діти старші 6 років)	чол.	1 552 600
	жін.	1 828 027
Разом	чол.	3 618 933
	жін.	3 697 006
		7 315 939

Джерело:[347, 3].

Аналіз даних показує, що у 1900 р. у Галичині неграмотних дітей старше 6 років було 3380627 (46, 2%), серед дорослого населення уміли писати 453137 (6,2%) осіб, читати й писати – 2184780 (29,9%).

Об’єктивну картину охопленості дітей навчанням у Галичині можна скласти шляхом порівняння з іншими землями Австро-Угорщини.

Таблиця 1.2

**Кількість учнів, що відвідували народні школи в різних краях
Австро-Угорщини станом на 1900/01 н. р.**

Край Австро-Угорщини	Кількість дітей шкільного віку	Кількість дітей, що відвідували державні народні та виділові школи	Кількість дітей, що не відвідували шкіл	На 100 дітей шкільного віку % осіб, що не відвідували школи	На 100 дітей шкільного віку % осіб, що відвідували приватні та державні школи
Австрія нижня	429680	407540	49	0,01	98,3
Австрія верхня	120383	114369	-	-	100,1
Сольногород	27739	25346	-	-	99,7
Стирія	192724	174317	2404	1,25	94,7
Каринтія	55633	50742	1368	2,46	94
Країна	83360	71842	6607	7,93	90,3
Побережжя	121042	83233	17758	14,67	73,4
Тироль	148163	138899	199	0,13	98,1
Чехія	1105142	1086492	206	0,02	100,3
Моравія	416122	400303	209	0,05	98,4
Сласк	107055	95063	557	0,52	99,6
Галичина	1148752	795677	282061	24,55	72,3
Буковина	99869	74243	15451	15,47	77,1
Далмація	50363	43513	2808	5,57	90,3
Разом	4106027	3561579	329677		
Середній показник				8,03	89,9

Джерело: [351, 255].

Отож, як свідчить аналіз даних, у Галичині відсоток дітей, що не відвідували школу, був найвищим з-поміж усіх коронних країв. Кількість осіб, не охоплених навчанням у провінціях Австро-Угорщини, складала 329677 (89,9%), у тому числі на Галичину припадало 282061 (85,5%) таких дітей.

Однією з причин низького рівня охопленості дітей навчанням у краї була незабезпеченість їхніх освітніх потреб – недостатня кількість державних закладів. Цю думку можна прослідкувати завдяки порівнянню з іншими краями Австро-Угорщини:

Таблиця 1.3

**Мережа державних навчально-виховних закладів
Австро-Угорщини в 1900/01 н. р.**

Край	Кількість народних шкіл	Кількість виділових шкіл	Кількість гімназій	Кількість реальних шкіл	Кількість вчительських семінарій	Населення краю в 1900 р.
Австрія нижня	1594	160	30	17	14	3100493
Австрія верхня	511	12	6	2	3	810246

Сольногород	166	5	2	1	3	192763
Стирія	856	14	9	3	5	1356494
Каринтія	366	6	3	1	1	367324
Країна	330	1	5	1	2	508150
Побереже	403	8	7	4	7	756546
Тироль	1601	4	11	4	7	981949
Чехія	5124	432	62	32	24	6318697
Моравія	2430	136	30	26	9	2437706
Сласк	512	13	7	4	5	680422
Галичина	3956	48	32	7	14	7315939
Буковина	365	-	5	1	2	730195
Далмація	365	6	5	2	2	593784
Разом	18579	845	214	106	98	26150708

Джерело: [351, 225].

Таким чином на одну народну школу в Галичині припадало 1849 осіб. В інших краях – від 620 (Тироль) до 1627 (Далмація). Більший показник складали тільки Побереже (1877), Буковина (2000) й Австрія нижня (1945).

Подібна ситуація склалася і з виділовими школами: в Галичині на один заклад припадало 152 415 осіб. Крім Країни, Тироль й Буковини, цей показник становив від 14 624 (Чехія) до 96 892 (Стирія) осіб.

Щодо вчительських семінарій, то з 14 коронних країв Галичина була в найгіршому становищі – одна семінарія припадала на 522 567 осіб. В інших краях цей показник складав від 64 254 (Сольногород) до 367 324 (Каринтія).

Аналогічна ситуація склалася і з середніми школами в Галичині: одна гімназія припадала на 228 623 осіб, реальна школа – на 1 045 134. В інших краях показник щодо гімназій складав від 81 256 (Моравія) до 150 721 (Стирія), реальних шкіл – від 93 757 (Моравія) до 730 195 (Буковина). Отож у часопису “Промінь” були всі підстави для висновку: “Галичина, край під виглядом області земної і числа мешканців найбільший помежи краями коронними австрійської держави, стоїть під виглядом культурним майже на посліднім місці” [204, 75].

Вихід із складного становища громадськість вбачала у створенні приватного шкільництва. Віра в те, що “школа може бути тільки державною, що школа без волі і помочи держави не може існувати, що тільки державна школа має яку-небудь вартість”, – втрачалася, – і “щойно перші роки нового віку зазначилися переминою національного світогляду і великою активністю у

всіх ділянках громадського життя, а найбільше в українських шкільних змаганнях” [29, 4]. Адже “без власних шкіл і без виробленої освітньої традиції, – зауважував І.Франко, – наша Україна готова знов опинитися в ролі ковадла, на якому чужі молоти вибиватимуть свої мелодії” [240, 404.]

Мережа приватного шкільництва у краї почала розширюватися швидкими темпами. Якщо в 1900/01 н. р. тут налічувалось 232 народні, 4 середні школи та 2 учительські семінарії, то станом на 1911/12 н.р. діяло вже відповідно 244, 72, 25 та з 8 фахових установ [299, VI; 329, XVI, 47 – 48, XIX; 334, 1, 8 – 9, XII – XIII].

Активну роботу в цьому напрямку проводили просвітні товариства й громадські організації. У 1881 р. було організовано Руське педагогічне товариство (з 1912 р. – Українське педагогічне товариство (УПТ)), яке на початку ХХ ст. перетворюється в освітньо-шкільну установу і успішно створює цілу систему навчально-виховних закладів. Станом на 1914 р. УПТ опікувалось 13 захоронками, 10 дитячими садками, 27 народними школами, 18 “збірними лекціями”, 10 гімназіями, 5 учительськими семінаріями, 1 торговельною та 7 фахово-доповнюючими школами, а також організувало 15 курсів різного роду та утримувало 5 бурс [28, 11 – 12].

Дошкільне виховання в краї набуває реальних обрисів завдяки демократизації суспільства, що супроводжувалася організацією й розвитком культурно-освітнього та жіночого емансипаційного руху галичанок, який очолила галицька письменниця, громадська діячка Н.Кобринська. Нею у 1891 р. на жіночому вічі в Стрию було оприлюднено ідею українських дошкільних закладів [276, 76].

У 1892 р. священник К.Сілецький у с. Жужелі Сокальського повіту заснував першу українську захоронку під опікою сестер служебниць. У 1900 р. було створено товариство “Руська охоронка”, яке організовує у 1902 р. рідномовний дошкільний заклад [276, 76].

У 1905 р. у Львові “Товариство пань” заснувало Товариство вакаційних осель, яке зайнялося доглядом, оздоровленням та забезпеченням умов для відпочинку дітей віком від 7 до 14 років. Оселі стали популярним позашкільним закладом: у 1905 р. вони прийняли 28 осіб, а у 1908 р. число дітей становило вже 50 [24, 3, 11].

4 березня 1910 р. для координації діяльності існуючих та організації нових навчальних закладів було створено Крайовий шкільний союз (КШС) до складу якого ввійшли представники “Просвіти”, Учительської громади, НТШ.

Головним предметом діяльності КШС було віднайти “способи, якими би можна придбати як найбільше фондів...”, а також “раціонально їх використовувати, тобто старанно утримувати вже засновані школи, роздумано закладати нові школи” [96, 5].

Зусиллями КШС станом на 1913/14 н.р. було створено 4 приватні народні школи (у Хоптянці, у Копані майдані, ім. Б.Грінченка та ім. Короля Данила у Львові); 9 приватних середніх шкіл, з них 8 чоловічих (7 класичних – в Копиченцях, Яворові, Рогатині, Городенці, Збаражі, Долині, Чорткові, одна реальна – в Буськ), одна жіноча гімназія сестер василіянок; 3 приватні учительські семінарії, з них 1 чоловіча (у Львові) і 2 жіночі у Коломиї; гімназійні курси у Комарні, Белзі та Надвірній [97, 10; 29, 6].

Слід особливо відзначити діяльність Рогатинської гімназії, на чолі якої декілька років (1909-1914) стояв видатний український педагог і громадський діяч М.Галущинський. Гімназія стала важливим освітнім і культурним осередком повіту. З метою допомоги учням у самоосвіті було створено “Наукову читальню”, бібліотеку, проводилися сходи для читання часописів, обговорювалися реферати, відбувалися публічні диспути, працювали наукові гуртки, спортивні секції тощо. У гімназії активно діяло учнівське самоврядування, що мало дуже велике значення для виховання свідомих українців, котрим було б до снаги будувати власну державу. Спираючись на досвід власної роботи в Рогатинській гімназії, М.Галущинський писав, що

школа має перетворитися на ”шкільну громаду або шкільну державу, в якій громадяни-ученики, громадянки-учениці самоуправою і публічною опінією громадян і громадянок устроювали би свої справи і привчалися від дитини-молодця, від дитини-дівчини до того, щоби ставити свої сили на услуги громади...” [151, 25, 69].

Українське фахове шкільництво започаткувало товариство “Просвіта”, зусиллями якого в 1909 р. було відкрито школу господарську в Милованю, в 1911 р. – торгову школу у Львові, у 1912 р. – жіночу школу домашнього господарства в Угерцях Винявських.

Основним напрямом діяльності товариства “Просвіта”, згідно із статутом від 25 березня 1891 р., прийнятим у новій редакції, було піднесення економічного життя народу. Відповідно до вимог цього статуту, “Просвіта” розпочинає будувати господарські й промислові школи; засновувати рільничо-господарські, промислові, торговельні спілки, ощадні й позичкові каси; організувати допомогу й консультувати селян щодо придбання якісної техніки тощо.

Виконуючи ці завдання, “Просвіта” водночас виділяла кошти на стипендії для навчання української талановитої молоді, готувала висококваліфіковані кадри з наступним їх працевлаштуванням.

Значним поступом у розвитку економічної політики товариства було започаткування у філіях “Просвіти” торговельних курсів, де слухачі набували практичних навичок утримання крамниць-читалень. Спочатку на курси приймали всіх бажаючих, згодом – лише українських крамарів або членів товариства. “Просвіта” проводила торговельні курси спільно з іншими українськими організаціями, що давало можливість збільшити кількість економічно грамотних фахівців. Станом на 1910 р. курси діяли при промислових доповнюючих школах у Бялій, Дрогобичі, Коломиї, Кракові, Перемишлі й Новім Санчі [13, 3].

Відповідно до вимог статуту товариства “Просвіта”, було введено посаду мандрівного вчителя господарства. У сферу його діяльності входило усне повчання народу в просвітніх, господарських, торговельних і промислових справах. У 1896 р. на цю посаду в Галичині було призначено В.Короля, який успішно виконував свої обов’язки до 1902 р. Пізніше – від 1904 р. до 1909 р. – О.Гарасевича, від 1909 р. – С.Кузика, 1910 р. – М.Творидла, 1912 р. – Г.Стефурака [115, 23]. Посаду мандрівного вчителя згодом було скасовано у зв’язку з тим, що “Просвіта” не мала коштів для фінансування поїздок своїх представників.

У 1899 р. у Львові щоби допомогти бідним дітям отримати фахову освіту, було засновано товариство “Руська бурса реміснича і промислова”. Воно мало на меті виховувати українську молодь і навчати фахового ремесла; допомагати у працевлаштуванні талановитим учням; сприяти розвиткові українського промислового й ремісничого стану [211, 1].

Заслуговує на увагу культурно-освітня діяльність крайового господарського товариства “Сільський господар” (1898), створеного задля піднесення добробуту й культури українського села та його мешканців шляхом поширення сільськогосподарських знань та впровадження новітніх технологій у сільське й домашнє господарство [114, 15].

Розвиток сільськогосподарського шкільництва товариство “Сільський господар” вважало найважливішим завданням: “на молодь мусимо звернути увагу, якщо хочемо мати з неї добрих громадян і розумних господарів... Молодь мусить зрозуміти, що у наших умовах вона сама повинна взятися за роботу над собою і своїми власними зусиллями мусить добувати те знання і ту освіту, яку повинна дати їй загальноосвітня та хліборобська школа” [243, 11].

Істотний внесок у розвиток професійного шкільництва внесло й товариство “Народна торгівля”. Заснована у Львові в 1883 р. “Народна торгівля” здійснювала свої завдання як культурно-освітня установа шляхом організації лекцій, курсів; утримання мандрівних учителів, торговельних шкіл,

читалень, бібліотек і музеїв; видання періодичної преси і книг економічного змісту; проведення досліджень господарського стану та обговорення його на економічних з'їздах, комісіях; утримання інструкторів; фінансування й виділення стипендій для фахової освіти.

Товариство прагнуло підготувати фахово освічені у торговельних справах кадри шляхом спрямування талановитої молоді до торговельних академій або надання їм допомоги у навчанні [165, 107].

Освітньою справою займались також дві станові організації: “Взаємна поміч українського вчительства” (1905), де об'єдналися вчителі народних шкіл та Учительська громада (1908) для учителів середніх та вищих шкіл.

Метою товариства “Взаємна поміч українського вчительства” було згуртування освітян Галичини й Буковини навколо професійних потреб та національної ідеї, надання вчителям та їх родинам моральної та матеріальної допомоги, забезпечення умов для підвищення освітнього, фахового, культурного рівня вчителів, захист їх інтересів та прав, обстоювання прав національного шкільництва [171, 8 – 10]. У становленні та функціонуванні товариства значну роль відіграла видавнича справа. Під його егідою виходили друком часописи “Промінь” (1904 – 1907), “Луна”, “Наше слово” (1907 – 1908), “Прапор” (1908 – 1912), “Учительське слово” (1912 – 1914, 1916). Преса сприяла розвитку національної свідомості в учителів, систематично ознайомлювала їх з педагогічними ідеями, експериментами в усіх куточках Галичини тощо.

Учителі вищих шкіл групувалися в *Towarzystwi nauczycieli szkół wyższych* (Товаристві учителів вищих шкіл), яке спочатку мало “крайовий” характер. Його друкованим органом був часопис “Музей” [232, 2]. Поступово товариство дедалі більше набувало польського характеру – вилучило із свого урядування українську мову, нав'язувало традиції польського народного виховання, “в справі наших культурних потреб стануло ворожо супроти домагань нашого народа” [195, 8]. У зв'язку із цим постала потреба створення рідномовної

організації. В результаті у 1908 р. було організовано українське товариство під назвою Учительська громада, що збиралося “згуртувати і зорганізувати учительські українські сили шкіл вищих, та силами їх і всіх інтересованих розвоєм української школи вияснити сучасне становище середніх і вищих шкіл української території, їх хиби і недостачі з погляду загально-дидактичного і педагогічного, і спеціального українського національного становища, та працювати для націоналізації школи середньої й вищої так само як і низшої” [95, 4].

Своїм основним завданням Учительська громада вважала пропаганду ідеї вакаційних осель, заснування різних “науково-запомогово-добродійних” гуртків для учнів, опіку приватними українськими гімназіями, поліпшення матеріального становища вчителів приватних українських гімназій та ін. [65, 4].

Заслуговує на увагу діяльність Товариства вчителів і вчительок віділових шкіл у Галичині. Метою товариства, згідно із статутом була підтримка усіх справ, які стосуються шкільництва й виховання взагалі, а зокрема, розвитку чоловічих і жіночих віділових шкіл; забезпечення добробуту та правовий захист вчителів; обмін досвідом та спостереженнями із шкільної практики; ознайомлення громадськості зі справами віділових шкіл [258, 2].

Товариство здійснювало свої завдання шляхом організації лекцій, засідань і з’їздів, присвячених розгляду та обговоренню педагогічно-дидактичних, організаційних та професійних проблем; видання періодичної преси педагогічного змісту; внесення до законодавчих органів влади меморіалів та петицій, що стосуються народних шкіл; співпраці із учительськими товариствами краю і держави; організації фонду матеріальної підтримки для членів товариства [258, 2].

Особлива увага галицького вчительства була звернута на використання в розбудові української національної системи шкільництва європейського педагогічного досвіду. Наприкінці XIX ст. свій вияв у Східній Галичині знайшли наступні реформаторські освітньо-виховні ідеї: “вільного виховання”,

експериментальної педагогіки і психології, трудової школи та громадянського виховання тощо.

Ідея “вільного виховання” пропагувала вільний, не обмежений ніякими рамками розвиток здібностей кожної дитини. Серед її прихильників були Є.Кей, Г.Шаррельман, М.Монтессорі, І.Ющишин, С.Томашівський, О.Іванчук та ін. Обґрунтовуючи потребу впровадження основних положень теорії “вільного виховання” у практику галицьких шкіл, С.Томашівський писав: “Учіть ся самі! Здобуйте скарби знання дорогою самоосвіти, і то ще завчасу, коли життєві обставини дають ще більше до сього спростоги” [233, 123]. Підвалини самоосвіти, зазначав О.Іванчук, може покласти школа, “вона може розбудити у дитини всесторонно всі сили і спосібности духа. Може їх розвивати, вправляти і ушляхотнювати, може покласти підвалини під виробленне самодіяльности у дитини, а що найважнійше – може, природно попровадивши науку, заохотити дитину до постійної образуючої праці над собою при помочи самоосвіти” [109, 122]. Ідея “повної свободи людського індивідуума”, свобода людської волі, почуттів і діяльності, на думку І.Ющишина, повинні лягти в основу української школи, яка забезпечить справжній прогрес суспільства.

На зламі XIX – XX ст. у деяких європейських країнах (Німеччині, Англії, Франції та ін.) і США створюються лабораторії – спеціальні центри психологічних і педагогічних досліджень. Їхня поява зумовила виникнення експериментальної педагогіки, яка наголошувала на важливості вивчення особистості дитини шляхом проведення анкетувань, тестів, бесід, довготривалих спостережень за педагогічним процесом тощо. Ця педагогічна течія, що в Європі була названа “новим вихованням”, поширювалася в Галичині, в основному, у приватному шкільництві [82].

На початку XX ст. у Німеччині та інших країнах набула популярності ідея громадянського виховання та трудової школи, яка актуалізувала увагу на

підготовці дітей до трудової діяльності. Серед її прихильників в Західній Україні були педагоги О.Іванчук, І.Ющишин та ін.

Зокрема в Галичині вплив ідей Г.Кершенштейнера найяскравіше виявився у переоцінці ролі праці, що полягала у впровадженні в школах предмету “жіночих ручних робіт”. О.Іванчук так писав:” Треба лиш... щоби наука в тій школі мала характер практичний... З-між практичних вправ шкільних з правдивим довірем і прихильністю відносить ся... лиш до жіночих робіт ручних” [109, 121 – 123].

Одним із головних обов’язків школи та вчителя галицькі педагоги вважали підготовку дітей до праці, роз’ясненні її ролі в житті народу. І.Ющишин вбачав причину слабкого національного поступу в недооцінюванні ролі праці. Він наголошував, що її значення повинні усвідомити собі всі нації, які відроджуються, і в першу чергу український народ [229, 18].

Водночас, застерігала С.Русова у праці “Ідейні підвалини школи”, вбираючи всі прогресивні погляди закордонних реформаторів, слід “будувати свою нову форму на національній ґрунті, відповідаючи на перші потреби краю, на національні вимоги люду. Єднаючи своє й чуже, може вона дати новий тип школи, що відповідатиме найкращим поступовим педагогічним принципам, але разом з цим не розірве живого зв’язку з народнім життям, з характерними рисами нашого культурного розвитку й громадського життя” [199, 36 – 37].

На теренах Галичини активно працювали й польські просвітні товариства та громадські об’єднання - Towarzystwo oświaty ludowej (Товариство народної освіти), “Macierz polska” (Матір Польща), “Towarzystwo imienia Piotra Skargi” (“Товариство імені Петра Скарґи”), Towarzystwo szkoły ludowej (Товариство народної школи (ТНШ)) та ін. [104, 2]. Найбільш прогресивним з-поміж них було ТНШ, основне завдання якого полягало у створенні народних шкіл для захисту польських дітей від денационалізації на західних і східних прикордонних територіях австрійського підпорядкування [350, 3]. Протягом 1900 – 1914 рр. ТНШ організувало мережу навчально-виховних закладів – 37

захоронок, 404 початкових, 7 фахових шкіл, 179 шкілок, 3 гімназії та 2 учительські семінарії [350, 30 – 31, 36].

Організацією приватних жіночих гімназій займалося, скажімо, Towarzystwo prywatnego gimnazjum zenskiego (Товариство жіночої приватної гімназії) (1902). Основне завдання, яке прагнуло розв'язати товариство, – утворення й утримування власним коштом у Львові та інших місцевостях Галичини жіночих шкіл, випускниці яких мали би можливість вступу до університету на правах звичайних слухачок [337, 4].

Євреї також піклувалися за освіту дітей. Зокрема у Кракові діяло Żydowskie Tow. szkoły ludowej i średniej (Єврейське товариство народної та середньої школи), яке мало на меті поширення загальної та іудейської освіти серед євреїв шляхом навчання молоді в релігійному дусі іудаїзму, викладання всіх дисциплін програми початкової й середньої школи і, крім того, науки віри Мойсеєвої. Задля цього товариство засновувало й утримувало народні та середні школи; відкривало курси івриту, єврейської історії та літератури; проводило публічні наукові конференції [256, 4 – 5].

Товариство “Kooperatywa żydowska budowy ochronki dla dzieci żydowskich” (“Єврейський кооператив будівництва захоронок для єврейських дітей”) виховувало єврейських дітей, “Bratnia pomoc” (“Товариська допомога”) – матеріально підтримувало учнів середніх шкіл, “Ez Chaim” (“Ез Хаїм”) – поширювало серед семітського населення єврейську Біблію, навчало івриту тощо [251, 2, 33, 72].

Діяв у Львові й заклад для підготовки вчителів іудаїзму. Це була інституція львівської громади іудейського віросповідання, що фінансувалася урядом і краєм. Навчання тривало три роки. Мовою викладання була польська [260, 40 – 42].

Метою закладу була підготовка кандидатів єврейської національності на посаду вчителів релігії у народних та виділових школах Галичини [260, 40].

До інституції зараховували на підставі вступного іспиту, який учень складав перед учительським колективом. Умовою вступу був необхідний рівень знань після закінчення 6 класу народної школи, визначений КШР у навчальному плані для викладання іудаїзму. По завершенні навчання учні складали іспит зрілості. До іспиту допускалися ті учні, що закінчили останній курс із задовільною успішністю, і, крім того, отримали атестат зрілості в місцевій учительській семінарії [260, 43].

Атестат зрілості, крім відміток про старанність і поведінку, містив результати екзаменів з усіх навчальних дисциплін, що викладалися протягом усього періоду навчання, із ступенями успішності: “відмінно”, “похвально”, “задовільно”, “достатньо”, “недостатньо”. Кандидата, який отримав “недостатньо” із двох предметів, відчисляли на рік, і повторно він мав право скласти екзамен лише з дозволу Кураторії [260, 44].

У приватному єврейському шкільництві існували різні напрями виховання, котрі відбивали суспільні, релігійні й національні особливості меншини. Відповідно єврейські школи поділяли на три групи. Перша становила шкільництво ортодоксально-релігійне (хедери), друга – сіоністське (школи з викладанням мовою іврит), третя – світське (школи з викладанням мовою ідиш) [293, 136 – 137].

Релігійні школи були найстарішим ізольованим від краю типом єврейських освітніх закладів, тісно пов’язаним із існуванням семітських громад. В хедерах навчалися діти віком від 5 до 12 років, що походили з різних суспільних верств [293, 137].

Шкільництво народно-гебраїське (сіоністське) зародилося від сіоністичного руху (1897) і поширювало ідеї відродження єврейської нації шляхом створення незалежної держави євреїв у Палестині й розповсюдження гебраїської культури [293, 137].

Світські єврейські школи були створені організацією Centrale Jidysze Szul Organizacje . Ці заклади проводили навчання на мові ідиш, не навчали релігії, а

формували атеїстичний світогляд вихованців. Наголос робився на вивченні природничих і гуманітарних дисциплін, вихованні в праці, гармонійному поєднанні фізичної та розумової діяльності. Навчальний план світських шкіл був наближеним до державних. Ці заклади відвідували в основному діти єврейської верхівки, що надавало їм класового характеру [293, 137].

Поступове занепадання шкіл з мовою навчання ідиш сприяло росту утраквістичних закладів – польсько-єврейських і польсько-гебраїстичних. Двомовні інституції витісняли одномовні тому, що задовольняли основні практичні й культурні потреби єврейського народу, готували молодь до життя в Польщі через надання їй належних знань із польської мови та відомостей із загальноосвітніх дисциплін (викладали польською мовою). Крім того, ці школи прищеплювали дітям і єврейську культуру шляхом навчання окремих предметів мовою ідиш або іврит [293, 138].

Розвиток німецького шкільництва пов'язують з іменем теолога Т.Цьоклера, який приїхав у 1891 р. до Станіслава. Спочатку він заснує будинок для покинутих дітей “Бетлегем” (1896), що за короткий час став одним із найбільших християнських благодійних закладів краю. В ньому виховувалися діти різних національностей і віросповідань.

Щоб створити умови для повноцінного національного виховання дітей, Т.Цьоклер добивається права на відкриття німецької євангелістської школи у Станіславі. На момент відкриття закладу, 10 вересня 1905 р., із 297 учнів, що в ньому навчалися, 226 належали до євангелістської громади, 38 – до римо-католицької, 26 – до іудейської і 7 – до греко-католицької [184, 75 – 76].

Опікувалися освітою галицької німецької меншини і Союз християнських німців, що створював та утримував приватні школи, Deutscher Schulverein (Німецьке шкільне об'єднання), яке організовувало вивчення рідної мови в домашніх умовах та ін. товариства [170, 4; 293, 133 – 134].

Таким чином, завдяки діяльності освітньо-громадських організацій, формувалася мережа приватного шкільництва, що охоплювала рідномовні

навчально-виховні заклади для дітей різних національностей. Адже, як зазначав І.Франко, “розвій поодиноких народностей ... се капітал, що несе подвійний процент, бо раз – скріплює ті народності, а по-друге – творить їх центрами, притягаючими для братніх народностей за кордоном” [238, 315].

Слід зазначити, що всі нації при створенні рідномовних закладів керувалися однією метою – забезпечити своїм дітям національне виховання. Цю думку можна підтвердити словами із часопису “Руслан”: “В нинішніх часах кожний нарід дбає запопадливо, щоби народну осьвіту мати в своїх руках, щоби школа була народною с.є служила даному народови, виховувала молоде покоління для свого народу, та щоби витворити навіть для малого проценту меншостий осібні школи в цілі охорони їх від винародовлення” [197, 2]. Така тенденція у побудові приватної системи шкільництва була провідною до першої світової війни.

28 липня 1914 р. Австро-Угорщина оголосила війну Сербії, 1 серпня того ж року – Німеччина Росії, 3 серпня – Німеччина Франції, 4 серпня – Англія Німеччині, а 6 серпня – Австро-Угорщина Росії. Так почалася перша світова війна [110, 83].

З її початком більшість товариств припинили існування. Одні вчителі пішли на війну, інші були розкидані по різних кутках Австро-Угорської імперії. Збереження освітньої підготовки у складний воєнний період залежало від свідомого, прогресивного вчительства. Часопис “Діло” наголошував: “Війна поглибила завдання українського учительства. На него паде обов'язок творення української народної школи, паде обов'язок віднови і плекання культури” [87, 2].

Розуміючи, що “лишень завдяки організації вспе добути належні йому станіві права”, учительство наприкінці січня 1915 р. об'єдналося в “Організацію учителів українських приватних середних шкіл для Галичини і Буковини” з місцем розташування у Відні [87, 2].

Першим завданням новоствореної організації було “питанє матеріального положеня приватного учительства, наслідком війни позбавленого всяких середників до житя...” [87, 2].

У ході війни Східна Галичина була зайнята російськими військами, де адміністрацію очолив генерал-губернатор О.Бобринський. Свою програму дій він виклав, щойно вступивши в край: “Восточная Галиция и Лемковщина искони коренная часть единой великой Руси; в этих землях коренное население всегда было русским, устройство их посему должно быть основано на русских началах. Я буду вводить здесь русский язык, закон и устройство” [41, 820].

Згідно з такою настановою О.Бобринського, створена ним нова адміністрація Галичини почала втілювати в життя програму ліквідації всіх здобутків українського культурного життя в краї. За словами М.Грушевського, “коли українське жите в Росії штучно руйнувало ся, спиняло ся, заморожувало ся...галицьке нищило ся ще більш грубо, насильно і варварсько” [71, 537].

Тому центр культурного життя галицьких українців переноситься у Відень, де в лютому 1915 р. постає консолідована організація – Загальноукраїнська культурна рада. Її завдання полягало в організації культурно-просвітницької роботи в еміграції у воєнний період, а також у післявоєнний час у Галичині [101, 38 – 40].

Зусиллями Загальноукраїнської культурної ради в період війни вдалося налагодити роботу шкіл та курсів, які науковці класифікують за трьома групами: 1) школи Віденські; 2) школи в таборах для виселенців; 3) школи в Галичині [133, 18].

Та функціонували ці освітні заклади недовго, оскільки в 1917 і 1918 рр. на Наддніпрянській Україні відбулися революційні події, а саме: створення Української центральної ради в Києві 17 березня 1917 р., великі маніфестації, з'їзди й конгреси, проголошення трьох Універсалів Центральної ради та незалежності української держави - в четвертому, датованому 22 січня 1918 р.,

укладення Берестейського миру 9 лютого 1918 р., в якому Центральні держави визнали Українську Народну Республіку [110, 84].

Ці зрушення спричинили великий відгомін і у Галичині: у Львові для підготовки встановлення української державної влади було створено Центральний військовий комітет. Віра в ідею соборності України не втрачалась. “Діло” писало: “Україна зуміє постояти за себе і ми віримо глибоко, що з жаху сеї страшної війни український нарід вийде як господар самостійної української держави” [191, 1].

16 жовтня 1918 р. з’являється маніфест цісаря Карла I, в якому зазначається, що “Австрія по волі своїх народів має стати союзною державою, в якій кожне плем’я творить свій власний організм”. 18 і 19 жовтня 1918 р. Українська національна рада вирішує узаконити українську територію, що була під австро-угорським володінням, як українську державу [110, 84 – 85].

Однак переважаюча сила іноземних загарбників призвела до поразки визвольних змагань, втрати державності й чергового розшматування українських земель.

Проте боротьба не була марною. Під впливом подій 1917 – 1918 рр. український національно – політичний рух остаточно звернув до ідеї самостійності [129, 5]. “Раз відчута буде – у кого з національних, у кого з економічних причин – потреба політичної самостійності України, – писав І.Франко, – то справа ця ввійде на порядок дня політичного життя Європи і не зійде з нього, поки не здійсниться” [237, 480].

Таким чином наприкінці XIX – початку XX ст. склалися суспільно-політичні та економічні передумови, які визначали полікультурний характер розвитку системи шкільництва в Галичині, котра функціонувала згідно з нормативно-правовим законодавством. Цими передумовами були:

- належність Галичини до Австро-Угорської монархії, яка забезпечувала широкі можливості для національно-культурного відродження всіх етнічних груп (Закон про національності 1867 р. покликаний узгодити

національний характер імперії з проживанням у ній людей інших національностей. Він гарантував рівність усіх народів, але не створював багатонаціональної держави);

- упереджене ставлення тогочасної польської верхівки до розвитку національної освіти інших етносів (“нова ера”, боротьба за український університет у Львові тощо), відсутність практичного втілення закону 1867 р., незабезпеченість освітніх потреб всіх національностей на державному рівні спричинило піднесення політичної активності культурно-освітніх товариств краю за створення приватного шкільництва;
- розвиток мануфактурного виробництва, що зумовив потребу у кваліфікованих кадрах. Це дало поштовх до розширення мережі навчально-виховних закладів, зростання освіченості, яка у свою чергу сприяла усвідомленню галичанами своєї окремішності.

1.3. Нормативно-правова база функціонування системи шкільництва в Галичині

Розвиток шкільництва на кожному історичному етапі регламентувався законами, що визначали мету й завдання освіти. В Галичині шкільне законодавство формувалося на державному та крайовому рівнях.

Наприкінці XIX – початку XX ст. діяльність народних шкіл у Галичині базувалася на наступних постановах:

I. Щодо мети народної школи (§1 державного закону від 14 травня 1869 р. і арт. 1 крайового закону від 23 травня 1895 р.) ;

II. Щодо мови викладання і другої крайової мови (§6 державного закону від 14 травня 1869 р. і крайовий закон від 22 червня 1867 р.);

III. Щодо навчальних планів і шкільних підручників (§4 і §8 державного закону від 14 травня 1869 р. та розпорядженням КШР від 7 березня 1893 р.) [58, 16 – 17].

Як свідчить аналіз нормативно-правової бази, крайові закони здебільшого суперечили державним, що вносило хаос у всю систему освіти. Про чинне галицьке крайове законодавство влучно висловився політичний діяч, публіцист В.Будзиновський: “є в наших краєвих законах шкільних постанови переступаючі надану краєви державою компетенцію або прямо суперечні з постановами законів державних” [34, Ч. 196, 3]. Ідентичні твердження оприлюднено й на сторінках часопису “Промінь”: “Оба закони повинні згаджатись в своїх приписах, бо закон шкільний краєвий мусить опиратись на законі державнім і єсть властиво єго доповненєм. Тимчасом межі ними заходить велика ріжниця в понятю ціли і задачі, яку школа народна має сповнити” [204, 134].

Характеризуючи галицьке законодавство, Б.Ступарик зазначав: “Готуючи і видаючи краєві закони, польська влада намагалася якомога більше обмежити права українського населення Галичини, адже вся система організації життя галицької школи була взята від німців, плани, інструкції, методика, підручники - створювалися на німецький зразок, вся педагогічна система розраховувалась на розумовий тип і темперамент німецький, а особливості населення краю не враховувались” [228, 81 – 82].

Наведені думки підтверджують результати аналізу нормативно-правової бази, який засвідчує, що, наприклад, крайові закони (від 2 лютого 1885 р. і 23 травня 1895 р.), на відміну від державного (від 14 травня 1869 р.), передбачали обов’язкове подання учням народних шкіл фахових відомостей. Це було головним недоліком галицького народного шкільництва, – зазначалося у виданій у Львові в 1909 р. брошурі, – оскільки переобтяження навчального плану різними дисциплінами призводило до того, що дитина, “вийшовши з наших народних шкіл, по двох-трьох роках забуває читати, писати, а вже про

рахунки або інші відомости і бесіди нема” [58, 18]. Таку ж думку висловив й І.Франко, зауваживши, що “з тих дітей, котрі вступають у нас до школи народної, ледве двадцята часть вийде зі школи, вміючи читати, а ледве тридцята часть навчиться яко-тако читати й писати” [239, 112].

З одного боку, можна сказати, що такі вади були притаманні всій системі галицького шкільництва. В часописі “Промінь” зазначалося: “З такого поняття задачі народної школи випливає фальшива система шкільна, що як чорна змора тяжить на цілім шкільництві. Тая система убиває в самім зароді всякі самостійні пориви мисли, зупиняє всяке ублагороднене людей, до якого они, збагативши своє знанє, могли б колись дійти, робить з мучеників бездушні машини, котрих працю ви хіснувати може на свій ужиток перший ліпший пройдисвіт” [204, 134]. Але з іншого боку, саме українські діти вчилися переважно в сільських початкових школах, і саме з них шкільна система робила “бездушні машини”. То й не дивно, що українські педагоги з відчаєм констатували: “Ціль народної початкової школи у нас зовсім схиблена і не відповідає вимогам, які їй ставляє не кажемо вже державний, але навіть краєвий закон”. Наслідки ж “того схиблення...є в двох напрямках прямо страшні: По перше: діти не виносять зі школи підставного, елементарного образования; по друге: дітий сільських сим способом спинюєть ся в дорозі до дальшого, висшого образования (в школах фахових і середних)” [58, 20 – 21].

Аналіз джерельної бази свідчить про досить неоднозначну мовну політику, яка історично склалася й на підставі якої функціонували навчальні заклади Галичини. Арт. XIX. державного закону від 21 грудня 1867 р. постановляв: у багатонаціональних краях організувати навчальні заклади так, “щоби кожда з сих народностей без примусу до науки другої краєвої мови, одержала змогу образования в рідній мові” [174, 21].

Однак закон “Про мову навчання у народних і середніх школах Галичини” від 22 червня 1867 р. забезпечував пріоритет польської мови. Хоча це суперечило Конституції, але змін, які б привели його у відповідність із XIX

арт. державного закону, внесено не було [228, 53]. Українські публіцисти рішуче протестували проти намірів польської влади обмежити доступ українських дітей до рідномовної освіти. У брошурі, виданій накладом В.Бачинського у 1909 р., читаємо: “...сто разів більший гріх учити сі діти всіх предметів в чужій мові, значить: заводити в школі як викладову мову таку, якої діти не уживають, якої не розуміють” [58, 22].

На думку визначного політика, публіциста та громадського діяча Галичини С.Барана, причиною законодавчих розбіжностей було те, що стаття XIX “мала тільки декларативне значення, бо не було законів, що вводили б у практичне життя згадані декларативні гарантії” [17, 495].

Створення нового типу шкіл – утраквістичних (різномовних), в яких одна частина навчальних дисциплін викладалася рідною, а друга – чужою мовою, (здебільшого польською) теж не вирішувало проблеми. Утраквізм забезпечував рівноправність націй в галузі освіти тільки зовні, а натомість був формою витонченого, прихованого польського націоналізму. Панівна верхівка розглядала утраквістичну школу як проміжну ланку на шляху до ліквідації національних шкіл і силоміць насаджувала її на території з однорідним українським населенням. Українською мовою викладалась незначна частина навчальних предметів – мова, малювання, співи, фізкультура. Станом на 1890 р. у Галичині налічувалося 152 такі школи, а вже у 1900 р. – 231. У 1903-1904 рр. було зроблено спробу узаконити утраквізм [8, 19]. На захист національної школи виступили не лише українські, а й багато польських громадських діячів, організацій, преса. Зокрема польський історик, політик, намісник Галичини М.Бобжинський наводив такі аргументи: “Ми все виступали в обороні засади, що правом кожної людини є вчитися рідній мові. Нам повинно найбільше залежати на цьому, щоби уникнути підозрінь, що там, де маємо можливість реалізувати цю засаду у відношенні до інших, то цьому противимося” [62, 60]. Але всі аргументи на захист національної школи виявилися марними. У 1909 р.

МВО затверджує план утраквістичної гімназії, що призводить до приниження української мови у навчальних закладах [228, 95 – 96].

В.Верига, характеризуючи навчання в утраквістичній семінарії в Заліщиках, зокрема, зазначав, що протягом перших п'яти років її існування “утраквізм був зведений до нуля і перемінений був радше у кпини із української мови та десятків української молоді, яка відвідувала цю школу” [43, 44].

В.Верига згадував, що більшість предметів викладалися польською мовою, українська мова, навіть як предмет, була принижена й, до речі, “ніхто не вимагав її знання”. З історії України вивчалися тільки ті моменти, які “заторкували історію Польщі”. Українську мову вживали “для дотримання формального закону”. Таким чином, “школа, яка згідно з законом була утраквістичною, перетворилася в польську школу...” [43, 44 – 45].

Наприкінці XIX ст. розпорядженням КШР від 7 березня 1893 р. (ч. 1741) виданого на основі розпорядження МВО від 13 січня 1893 р. (ч. 489), було введено поділ початкових шкіл на два типи: нижчі (в селах та містечках), що призначалися для дітей соціальних низів, та вищі (в містах), розраховані на вихідців із заможних сімей [236, 123; 40, 2].

Формально таке розпорядження стосувалося й польського населення. Але саме українські народні школи здебільшого діяли в селах. “Вище організовані народні школи були по містах і майже всі були в польських руках” [115, 21]. Таким чином згадане розпорядження скеровувалось у першу чергу проти українських школярів.

Про наслідки цієї постанови влучно сказав Є.Олесницький: “Через сей двотиповий устрій шкільництва народного загороджена або дуже значно утруднена для селянських дітей можливість учащати до шкіл середних” [40, 2]. Посол пояснив свої міркування такими аргументами: термін навчання у трьох класах сільської школи охоплював 6 років. Її закінчення надавало право переходу в 3 клас міської школи вищого типу. Оскільки базовою освітою для

вступу в середню школу були 4 класи школи вищого типу, то для здобуття цього права учень сільського закладу витрачав 8 років. За цей час він переростав вступний вік, тобто втрачав можливість здобути середню освіту [40, 2]. Слід додати, що, за словами галицького просвітнього та громадського діяча Л.Ясінчука, “наслідком перепопону у творенні більшоуклясових шкіл на селі, навіть при великому числі дівторів в шкільному віці, сільські діти не могли добитися становища, хоча би нижчої державної служби (возьних, листарів, залізничників і т. п.)” [250, 10].

Подібне становище хвилювало українське суспільство. Йшлося не просто про можливість для українських дітей продовжувати навчання у вищих ланках освіти. По суті під загрозою опинилось формування української інтелігенції. Ось чому на сторінках часопису “Промінь” можна було знайти чіткий аналіз ситуації, що склалася наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. відносно різних типів шкіл: “Кожий з тих типів має окремі пляни наукові, котрі так суть уладжені, щоби о скілько можності як найбільше утруднити дитині перехід зі школи низшого типу до висшого, а передовсім до школи середньої. Видано також для шкіл сільських окремі підручники, щоби дівтора сільська борони Боже не понюхала того, чого вчить ся молодіж по містах” [204, 22].

Навчальні плани, введені розпорядженням КШР від 7 березня 1893 р. (ч. 1.741), зобов'язували педагогів навчати учнів другої крайової мови (відповідно в українських школах – польської) так, щоби діти “на висших степенях дійшли в тій мові до такої самої вправи, яку мають в рідній мові” [58, 35]. Це свідчить про постійне намагання КШР надати саме польській мові фактичне значення державної.

Щоби не допустити сільських дітей у міські школи, влада під виглядом удосконалення програм шкіл сільського типу кілька разів їх скорочувала. 27 червня 1906 р. КШР видала спеціальне розпорядження, за яким обмежувався доступ дітей із сіл у міські школи [37, 1]. Воно охоплювало всю систему шкільництва, але не треба забувати, що в селах проживали переважно українці,

тобто це обмеження стосувалося перш за все їх. Про наслідки цього розпорядження писала газета “Руслан”: “Сей розпорядок відібе ся доволі некорисно на нашій рускій молодіжи, котра по селах не має чотири – і більше – клясових шкіл, отже не має нагоди підготовити ся до переходу з народної до середньої школи” [37, 1]. Для розв’язання цієї проблеми невідомі автори часопису “Руслан” пропонували засновувати підготовчі курси по селах, а також домагатися створення дво-, три- і чотирикласних шкіл на підставі крайового закону від 23 травня 1895 р. [37, 1].

Згідно із законом від 26 червня 1899 р., безпосереднє управління народними школами входило до компетенції не КШР, а ОШР. Однак КШР все ж зберегла чималі права. Так, в її компетенції було заснування й закриття публічних шкіл, курсів, а також приватних навчальних закладів; визначення мови викладання в державних народних школах; призначення вчителів на постійну посаду, підвищення їм зарплати, встановлення розміру пенсії тощо [343, 74 – 75].

Розпорядженням КШР від 8 червня 1909 р. (Ч. 27. 421) було введено регулямін для галицьких народних і виділових шкіл, який задекларував деякі зміни в існуючій методиці правил шкільної практики цих закладів. Зокрема, регуляміном обумовлювався порядок відкриття приватних шкіл. Для цього необхідно було подати такі документи: кваліфікаційні свідоцтва настоятеля і вчителів, свідоцтва моральності настоятеля й учителів, а також навчальний план з обов’язковим курсом релігії тощо. При цьому приватні та державні школи мали користуватися однаковими навчальними планами, релігійними приписами, підручниками [140, 315 – 316].

Згідно з регуляміном створювати приватну школу було дозволено кожному, хто “викаже ся потрібним до того уздібненєм”. Це положення суперечило §70 державного закону від 14 травня 1869 р., оскільки від засновників приватних закладів вимагалась відповідна фахова освіта [140, 314 – 315]. Такі розбіжності були б неможливі, якби “шкільні власти придержували

ся строго обов'язуючих тепер законів і виконували законні приписи безсторонно” [58, 17].

Отже аналіз змісту державних та крайових законів свідчить про різне й суперечливе формулювання їхніх основних положень, що вносило плутанину в усю систему освіти – у Відні приймали одні закони, а в Галичині – інші, полярно протилежні. Причинами того, – зазначалося у часописі “Промінь”, – що “головна підвалина просвіти с.є. шкільництво народне, стоїть на вельми нужденній і низькій степені” є, по-перше те, що “адміністрацію краю, всякі впливові становища, враз з гегемонією політичною держить в своїх руках одна кліка, котра не уміє і не хоче піклуватись щиро культурними потребами краю”, а, по-друге, – “байдужість цілої суспільності, котра зовсім не інтересує ся справами публичного вихованя. Тисячі батьків посилають свої діти до школи, але жоден з них немає точного виображеня о системі нинішнього шкільництва” [204, 75]. Як зауважив галицький педагог І.Юцишин, “теперішна народня школа се правдивий глум над правом й рівностию чоловіка, заспокоює бодай національні почуваня польського народа, але аж ніяк не відповідає законним сподіванням народу українського” [247, 2].

Подібна ситуація склалася в законодавчій базі всієї системи шкільництва, із середніми закладами включно.

Діяльність класичних гімназій і реальних шкіл краю базувалася на “Організаційному нарисі гімназій і реальних шкіл Австрії” (1849), на підставі якого дозволялося поряд з державними (які в Галичині до першої світової війни були виключно чоловічими) відкривати й приватні середні школи з українською мовою викладання. Керівництво державними середніми школами здійснювалось шкільною владою, що складалася з директора закладу, КШР і міністра освіти. Управління приватними школами входило до компетенції засновника й директора, а на КШР покладалися обов'язки нагляду за їх роботою. Діяльність приватних гімназій скеровувало окреме цісарське

розпорядження (Kaiserliche Vtrordnung) від 27 червня 1850 р. (Додаток Б) [80, 6].

Діяльність реальних шкіл базувалася на законі, прийнятому Крайовим сеймом 21 грудня 1867 р., де давалися такі вказівки: завдання реальних шкіл обмежити виключно до загально-фахової підготовки; ввести у навчальний план давні мови та історико-географічні відомості; збільшити кількість класів до 7 [286, 213].

Згідно з цією постановою Галицький сейм затвердив “Закон про галицькі реальні школи”, що набув чинності 24 серпня 1899 р.

Зазначений закон визначав повноваження КШР щодо реальних шкіл: контроль за навчальною діяльністю приватних закладів і в разі невідповідності статуту та навчального плану загальноприйнятим нормам – право на закриття закладу; внесення на розгляд міністерства освіти пропозицій щодо надання школам або підтвердження прав прилюдності, призначення чи усунення з посади викладачів тощо [343, 82 – 84].

Розвиток професійного шкільництва у краї регламентувався розпорядженням від 9 січня 1895 р. та статутами навчальних закладів. Згідно з ними, школи підпорядковувались МВО, яке здійснювало нагляд через Намісництво та інспекційні органи. Функцію внутрішнього контролю виконував шкільний відділ [343, 85].

До повноважень МВО щодо торгових шкіл належало: утворення відділів і спеціальних курсів; їх забезпечення методично-дидактичною базою; призначення директора і вчителів з приміткою “на пропозицію КШР”; зміна статуту, навчального плану [343, 86].

На підставі закону МВО від 9 травня 1907 р. в Галичині було утворено окрему секцію для торговельних і промислових шкіл. Це дало КШР право управління та нагляду за професійними навчальними закладами [355, 62]. Більш детальних приписів, які би врегулювали права КШР щодо шкіл зазначеної категорії, не було. Керівництво здійснювалося аналогічно принципам нагляду

держави за приватними закладами, викладеним у цісарському розпорядженні від 27 червня 1850 р., а саме: “Статут і навчальні плани шкіл повинні бути запропоновані шкільній раді і через неї прийняті до уваги; кожний заклад зобов’язаний надавати їй всіх пояснень щодо свого стану і вчительського персоналу” [343, 86].

Точніше визначеним був нагляд і управління додатковими промисловими школами, які утримувалися в основному з крайового фонду. На підставі розпорядження від 24 травня 1898 р. КШР в додаткових промислових школах мала такі права: затвердження і зміни статуту кожної школи, виданого Крайовим віділом; перевірка виконання навчальної програми; дозвіл на призначення вчителів тощо [343, 87 – 88].

Функцію внутрішнього контролю за школами здійснювала шкільна рада, рішення якої або одразу набувало чинності, або після внесення поправок Крайового віділу [271, 45].

Управління крайовими державними школами розглянемо на прикладі Коломийської гончарської школи. Нагляд за нею здійснював Крайовий віділ разом із крайовою комісією з промислових питань, а місцевий нагляд – шкільний комітет, до складу якого входили куратор школи, делегат Коломийської повітової ради, делегат Ради гміни м. Коломій, делегат місцевого Товариства гончарів, керівник школи [340, 5].

Завданням шкільного комітету було підтримання зв’язків між школою і громадськістю; проведення ревізії школи; подання до Крайового віділу пропозицій щодо призначення працівників школи, розміру їхньої зарплати, а також затвердження рішень про відрахування учнів зі школи на підставі пропозицій керівника закладу [340, 6 – 7].

Важливу роль відігравали учительські семінарії, що діяли на основі “Статуту організаційного”, прийнятого у 1874 р. й доповненого в 1886, 1890 і 1907 рр. та крайових шкільних законів від 2 лютого 1885 р. і 23 травня 1895 р. [334, 96 – 97].

Керівництво вищих шкіл не підпорядковувалось КШР. Найвищою інстанцією в системі управління, наприклад рільничої академії в Дублянах, був Крайовий виділ, що здійснював таку діяльність: затверджував межі управління Кураторії, призначав на роботу ад'юнктів, асистентів і доцентів, давав розпорядження щодо фінансування закладу в межах кошторису, вирішував питання про непередбачені потреби [341, 11 – 12; 343, 74].

Функцію внутрішнього керівництва школою виконував директор. Про управління навчальним закладом він звітував Крайовому виділу, про всі інші – шкільній Кураторії, яка здійснювала безпосередній нагляд за школою.

Завданням Кураторії було: скласти річний бюджет видатків на школу й подавати його на розгляд Крайовому виділу; призначати ад'юнктів, асистентів і доцентів на посаду директора за підтвердженням Крайового виділу; затверджувати плани лекцій через колегіум професорів; приймати рішення у виняткових випадках тощо [341, 10 – 11].

Політехнічною школою (ПШ) керував професорський колектив, завданням якого був контроль над навчальним процесом та дисципліною [313, 5 – 7].

Очолював ПШ ректор, що обирався терміном на один рік. Він представляв школу у всіх зовнішніх стосунках, головував на засіданнях професорського колективу, згідно з регламентом керував нарадами, виконував їхні рішення [313, 4 – 5].

Для безпосереднього керівництва факультетськими справами, професорський колектив обирав на кожному факультеті декана. Затверджувало кандидатури МВО. Декан повинен був розглядати і засвідчувати кваліфікацію учнів, що претендують стати звичайними і надзвичайними слухачами; слідкувати за успішністю та дисципліною учнів, надавати їм необхідні поради й вказівки; розглядати прохання звичайних слухачів про звільнення від оплати за навчання й лабораторних зборів; наглядали за курсовими екзаменами й

головувати на першому державному іспиті; готувати пропозиції щодо навчальних планів [313, 7 – 8].

Система галицького шкільництва будувалася на основі австро-угорського Державного шкільного закону, прийнятого ще 14 травня 1869 р., який регламентував діяльність народних та середніх шкіл, визначав зміст освіти в них, акцентував увагу на організаційно-правових засадах шкільництва, передбачав створення спеціальних закладів для підготовки педагогічних кадрів та інших фахівців, запроваджував обов'язкову безплатну початкову освіту. Майже за півстоліття існування Закон застарів і вимагав суттєвого доопрацювання. Ще у 1906 р. галицький педагог О.Іванчук констатував, що “однакові, накинені з гори пляни й вимоги що до науки й іспитів для всіх країв і народів у практиці несправедливі тому, що в поодиноких краях мусять бути спеціальні вимоги супроти кожної школи з огляду на расові і національні різниці, на обставини краю і народу, його культурні і економічні потреби й засоби” [108, 414].

З огляду на необхідність створення нового закону, зі своїми пропозиціями виступив відомий галицький педагог і освітній діяч І.Юцишин, активний член товариства “Взаємна поміч українського вчительства”. На загальному зборі товариства в березні 1913 р. він запропонував новий проект шкільного устрою. І.Юцишин обґрунтовував такі головні принципи освіти:

- “1. признання краюї шкільної управи в рамках національної автономії;
2. повна безплатність шкільного навчання;
3. забезпечення кожному народові рідних учительських семінарій;
4. створення педагогічних університетських факультетів для освіти народного вчительства;
5. найширше забезпечення прав рідної мови;
6. націоналізація школи;
7. зміна категорій шкіл з метою ревізії та порівняння навчальних планів з тим розрахунком, що тип однокласових шкіл має бути ліквідованим;

8. утримання шкіл відбувається за рахунок краю або держави;
9. означення службового характеру вчителства й учительської платні;
10. більша свобода при заснуванні приватних шкіл” [229, 19 – 20].

Основною ланкою освіти І.Юцишин вважав восьмирічні народні школи. Їхні випускники мали право продовжувати навчання в освітніх закладах вищого рівня. Для тих учнів, які не мали на меті перейти в середню школу, автор нового проекту пропонував створити десятирічні міщанські школи. При цьому навчальні плани 1 – 4 класів мали б бути такими, як і в народній школі. Це означало, що учень народної школи після закінчення 4 класу мав змогу при бажанні перейти до міщанської. Окремі розділи проекту були присвячені проблемам діяльності вчительських семінарій, правовим питанням, функціонуванню шкільної управи тощо.

Для створення дієздатної системи освіти І.Юцишин вважав необхідним, щоби народна школа становила одне гармонійне ціле, для чого має бути однакова організація народного шкільництва у всьому краї і однакові плани навчання й виховання. Для всіх закладів має бути визначений мінімум навчального матеріалу, обов’язковий для засвоєння всіма учнями (своєрідний державний стандарт) [229, 22].

Передбачаючи, що мовою викладання в школі може бути тільки рідна, І.Юцишин визначав в освітній структурі права національним меншинам. В §10 “Проекту...” зазначено:

“Національним меншостям від 5 – 10% треба запевнити правильну науку рідної мови; від 10 – 20% національні меншости треба виділити в національні паралельні класи, а національним меншостям від 20 – 50% треба признати окрему школу з рідною викладовою мовою.

Для національних меншостей низше 5% з кількох громад або міських округів треба визначити окремого вчителя рідної мови, письменства й історії, тої самої національності що й діти.

Про національну приналежність і рідну мову дітей не сміє ніколи рішати їх віросповіданє й обряд, або їх родичів” [246, 27].

Отож запропонована концепція, на противагу закону 1869 р., передбачала задоволення освітніх потреб всіх етнічних груп краю

Можна зробити висновок, що в цілому в проекті І.Ющишина відбилися тогочасні здобутки вітчизняної та зарубіжної педагогічної думки в царині організації національної школи. То була цілісна концепція розбудови системи національного шкільництва.

На жаль, невдовзі почалася перша світова війна, і проект українського педагога так і не був втілений у життя. Та мають рацію сучасні науковці, на думку яких багато його положень не втратили своєї актуальності й донині [229, 33].

Система ж галицького шкільництва так і залишилася недосконалою. Відомий педагог О.Іванчук, характеризуючи галицьку шкільну систему, стверджував, що вона “прямує до того, щоб і в дітей і в учителів здушувати все індивідуальне, щире й оригінальне, а їх працю так само бажає зробити ся найбільше невідільною і механічною. Найвисшим мотором їх педагогічної діяльності повинна бути догода старшині, мертва буква пляну й регуляміну і – як каже в одному місці Дістерверг – вплив столів під зеленим сукном!” [108, 413].

Отож в нормативно-правовій базі системи шкільництва поряд з державними важливу роль відігравали крайові закони, видані КШР. Вони здебільшого суперечили державним, що вносило хаос в організацію загальної системи шкільництва. Відносно автономними в законодавчому забезпеченні були тільки вищі освітні інституції.

Оформлена нормативно-правова база шкільництва мала вирішальне значення в процесі еволюції системи освіти, формуванні мережі навчально-виховних закладів, вдосконаленні змісту освіти.

РОЗДІЛ 2.

ЕВОЛЮЦІЯ СИСТЕМИ ШКІЛЬНИЦТВА В ГАЛИЧИНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

2. 1. Структура навчально-виховних закладів краю

Система шкільництва в Галичині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. охоплювала такі типи навчально-виховних закладів: початкові (народні), середні (класичні та реальні гімназії, реальні школи, ліцеї), професійні (учительські семінарії, промислові, торгові, рільничі, фахові школи), вищі (університети, академії, інститути), спеціальні (школи для сліпих, глухонімих, розумово відсталих, занедбаних дітей), дошкільні (захоронки, фребелівські огородці) та позашкільні (вакаційні оселі). З огляду на тісний зв'язок початкової та професійної ланок, вони розміщені поруч (Додаток А). За основу наведеної структури системи шкільництва Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. взято схему І.Курляк [133, 172].

Зважаючи на те, що найбільш динамічні зміни в розвитку навчально-виховних закладів після прийняття закону 1869 р., відбулися на початку ХХ ст., за вихідний рубіж узято 1900 р.

Найнижчу сходинку системи шкільництва утворювали захоронки, фребелівські огородці. Динаміка їх розвитку була висхідною. Так, якщо у 1901/02 н.р. в Галичині налічувалось 104 захоронки та 8 фребелівських огородців, то станом на 1911/12 н.р. їх кількість складала відповідно 194 і 32 [330, 47; 331, 89; 334, 48]. Слід зауважити, що це були в основному польські заклади приватної форми власності. Їх засновували польські громадські об'єднання ТНШ, “Дитятко Ісуса”. Відсутність відповідних закладів у дітей інших етнічних груп спонукала до того, що вони відвідували польські установи.

Наступну ланку системи шкільництва складали початкові (народні школи), які поділялися на діючі і недіючі, “зорганізовані” й “паралельні класи” [161, 10].

Згідно зі звітом КШР, у 1900/01 н.р. в Галичині було 4323 державні народні школи, із них діючих – 4004. Уже в 1911/12 н.р. їхня кількість зросла до 5833, в тому числі 5598 діючих. Основною причиною нефункціонування шкіл була відсутність приміщення або вчителя. У 1900/01 н.р. з першої причини не працювало 238 навчальних закладів, із другої – 81, у 1911/12 н.р. – не діяли всі 235 через відсутність приміщення [329, 3; 331, III; 334, III].

Поняття “зорганізованої” школи розтлумачив Ю.Ловицький: “Се є така школа, яку завела краєва шкільна рада по комісійнім переслуханню інтересованих сторін і, для якої видала “організаційне ореченє” (документ, в якому обумовлювався тип школи, кількість вчителів і т. д.). Така школа була народною, доступною для всіх, а громада і край були зобов’язані її утримувати. Лише при “зорганізованій школі” могли існувати постійні вчительські посади, які були більш високооплачуваними, ніж тимчасові [161, 10].

Згідно із законом, зазначав Ю.Ловицький, двокласну школу могли відкрити, якщо однокласну відвідувало 100 і більше дітей. Але КШР вирішувала зазначену проблему іншим чином – створювала тимчасовий 2 клас (він ще називався “надетатовим”, “рівнорядним”, або паралельним), і надавала для нього тимчасового учителя. Це робилося з двох причин: по-перше, такий клас можна було будь-коли закрити (відкривався він тільки на один рік і після закінчення означеного терміну необхідно було клопотати про його продовження); по-друге, тимчасові вчителі отримували дуже невелику зарплату, що було вигідно крайовому шкільному фонду [161, 10 – 11].

Існували ще діючі школи, але „неурегульовані” або „незорганізовані”, тобто, зазначалося у часописі „Промінь”, такі, в котрих не було “системізованих посад, відповідних будинків, приладів шкільних та в котрих вчив, хто хотів і як хотів, за які небудь гроші – от звичайний як то кажуть

„kinderbalamut”. Такі заведення pseudo-наукові хиба на сміх людський можна назвати „школами” [205, 143].

Приватні школи були з правом публічності (видавали рівноцінні державним закладам свідоцтва) і без права публічності. Станом на 1900/01 н.р. налічувалось 232 приватні народні школи, з них 61 з правами державних закладів. Вже у 1911/12 н.р. з 244 функціонуючих шкіл такі права мали 113 інституцій. Це свідчить про те, що приватна форма народного шкільництва набувала рівноцінного значення із державною.

На початку ХХ ст. мережа народних шкіл за мовою навчання характеризувалась такими показниками:

Таблиця 2.1

Народні школи Галичини за мовою навчання (1900 – 1912)

Мова навчання	Форма власності					
	Державна			Приватна		
	Навчальний рік					
	1900/1901	1906/1907	1911/1912	1900/1901	1906/1907	1911/1912
Польська	2043	2474	3072	133	135	134
Українська	1932	2201	2502	2	6	9
Німецька	29	25	24	94	91	100
Польсько-німецька	-	-	-	3	1	1
Разом	4004	4700	5598	232	233	244

Джерело: [329, 8 – 9; 331, III – XIII; 334, III – XIII].

Таким чином за 11 років поляки відкрили 929 державних та 1 приватну народну школу, українці відповідно 460 і 7, німці закрили 5 державних і відкрили 6 приватних, окрім того, перестали діяти 2 польсько-німецькі заклади.

Щодо типу, народні школи класифікували таким чином:

Таблиця 2.2

Народні школи Галичини (1900 – 1912)

Тип школи	Форма власності	
	Державна	Приватна
	Навчальний рік	

	1900//1901	1906/1907	1911/1912	1900/1901	1906/1907	1911/1912
Однокласні	2758	2105	1974	103	97	105
Двокласні	781	1895	2653	20	24	28
Трикласні	54	49	12	19	15	13
Чотирикласні	204	366	643	49	58	62
П'ятикласні	107	97	87	3	2	3
Шестикласні	52	87	114	10	6	3
Виділові	48	84	115	28	31	30
Чоловічі	137	191	210	57	59	59
Жіночі	131	188	207	68	67	62
мішані	3736	4321	5181	107	107	123
Разом	4004	4700	5598	232	233	244

Джерело: [329, 8 – 9; 331, III – XIII; 334, III – XIII]

Отже найчисельнішими як у 1900/01 н. р., так і в 1911/12 н. р. були малокласові школи. Закладів, які давали право вступу до середніх та професійних інституцій у 1911/12 н. р., було всього 6% від загальної кількості шкіл.

В інших краях Австро-Угорщини ситуація була дещо кращою.

Таблиця 2.3

Кількість учнів (покласно) в різних краях Австро-Угорщини (1903)

Провінція	Всього учнів	З них навчалось в класах, %							
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Чехія	965531	26,5	23	19	15,5	9	4	2	1
Австрія нижня	384842	24	22	16	14	12,5	6,5	3,5	1,5
Галичина	655539	36,5	25,5	21	3	2	1		1

Джерело: [103, 299 – 300].

Таким чином в Чехії навчалось в 1,5 раза більше дітей шкільного віку, ніж у Галичині, хоча за територією та населенням вона була значно меншою. В Галичині учні двох найнижчих класів склали 62% від загальної кількості, а в IV–VIII – 7% (з них в VII – VIII класах лише 1%).

Даних про національний склад учнів народних шкіл КШР не подавала, але були відомості про володіння мовами, що містилися в “Schematismus der allgem. Volks-und Burgenschulen”, виданому центральною статистичною комісією у Відні 15 травня 1900 р. [103, 107 – 109].

Таблиця 2.4

Поділ учнів народних шкіл Галичини за віросповіданням

Віросповідання	Всього дітей шкільного віку	У тому числі	
		Східна Галичина	Західна Галичина
Греко-католики	250812 (36,7%)	245352 (55,9%)	5460 (2,2%)
Римо-католики	347190 (50,8%)	128808 (29,3%)	218382 (89,4%)
Євангелісти	85438 (12,5%)	64955 (14,8%)	20483 (8,4%)
Разом	683440	439115	244325

Джерело: [103, 107 – 109].

Таблиця 2.5

Поділ учнів народних шкіл за мовами спілкування

Мова	Всього дітей шкільного віку	В тому числі	
		Східна Галичина	Західна Галичина
Українська	105876 (15,5%)	102943 (23,4%)	2933 (1,2%)
Українська і польська	205150 (30%)	203867 (46,4%)	1283 (0,5%)
Польська	295729 (43,3%)	76643 (17,5%)	219086 (89,7%)
Німецька або єврейська	76685 (11,2%)	55662 (12,7%)	21023 (8,6%)
Разом	683440	439115	244325

Джерело: [103, 107 – 109].

Отже в Східній Галичині 46,4% дітей володіли українською та польською мовами (а в Західній Галичині, де переважало польське населення, таких дітей було лише 0,5%). Це свідчить про те, що корінне населення було змушене спілкуватися чужою мовою.

Станом на 31 грудня 1900 р. в Галичині проживало 7315939 осіб (42,1% українців, 54,4% поляків, 2,9% німців, 0,6% інших). Мережа навчально-виховних установ була представлена державними й приватними закладами. До першої категорії належали 4004 народні школи (2043 польських, 1932 українські, 29 німецьких), 39 середніх (4 українські, 2 німецькі, 33 польські), 13 учительських семінарій (5 польських, 8 утравістичних) та 7 фахових установ (всі польські). До другої – 232 початкові школи (133 польські, 2 українські, 94 німецькі, 3 польсько-німецькі), 4 середні (польські), 2 учительські семінарії (польські).

Отож для забезпечення освітніх потреб поляків функціонувало 51,4% народних шкіл, 86% – середніх, 46,7% – учительських семінарій і майже 100% фахових установ (від загальної кількості навчальних закладів означеного типу).

Тобто 54,4% поляків, що проживали на початку ХХ ст. в Галичині, було повністю охоплено рідномовними школами і вчителями-поляками (76,2%). Показники щодо українців (42,1%) були такими: 45,7% – народних шкіл, 9,3% – середніх і 22,2% учителів. Українці не мали жодної учительської семінарії та фахової установи. Для представників німецької національності (2,9%) функціонувало 2,9% народних шкіл, 4,7% середніх, 53,3% учительських семінарій і 1,6% учителів. Очевидно, що на початку ХХ ст. поляки й німці були найкраще забезпечені рідномовними школами.

Ю.Ловицький з цього приводу зауважив: „Наші діти розсипують ся по польських школах, а хоч де і найдуть ся вони в більшості, то тоді творить ся штучну більшість польську при помочи Жидів, і удержує ся далше польський характер школи!” [141, 2].

Такою була статистика, однак на практиці освітні потреби українців не були задоволені, якщо брати до уваги не тільки початковий рівень освіти.

Зовсім інша картина вимальовується при аналізі стану освіти в середніх школах.

Таблиця 2.6

Кількість учнів у державних середніх школах Галичини (1900 – 1912)

Класи	Гімназії			Реальні школи		
	Навчальний рік					
	1900/1901	1906/1907	1911/1912	1900/1901	1906/1907	1911/1912
1 клас	4218	6110	6389	624	694	709
2 клас	3265	5216	5234	647	552	737
3 клас	2849	4650	4858	499	622	700
4 клас	2351	3834	4220	445	613	561
5 клас	1944	3167	3690	308	523	500
6 клас	1521	2553	3256	203	480	447
7 клас	1326	2390	2917	166	376	360
8 клас	1027	1934	2322	-	-	-
Разом	18501	29854	32886	2892	3860	4014

Джерело:[299, VII; 326, 1; 331, 42 – 45; 334, VII – VIII].

Як бачимо, кількість учнів у всіх типах середніх шкіл за 10 років зростає вдвічі. Але треба мати на увазі, що, як було сказано на сторінках часопису

“Промінь”, КШР “у звітах своїх представляє стан...шкільництва в ріжнородних цифрах на око зовсім вдоволяючи, а навіть величаво, – наколи в сути річи є він дуже сумний.

Всякі недостачі, браки і темні сторони шкільництва краювого укріті у тих звітах поза ослоною оптимістичної статистики так умітно і зручно, що лиш добрий знаток, та бистрий критик може їх з трудом розпізнати...тому і загал суспільності не має точного і правдивого виображення, що дієсь на поли народного шкільництва” [204, 92].

Загальні цифри приховували справжній стан речей, про який свідчить таблиця.

Таблиця 2.7

Поділ середніх шкіл Галичини за мовою навчання (1900 – 1912)

Тип школи	Кількість шкіл (за мовою навчання)														
	українських			польських			німецьких			утраквістичних			Разом		
	1900	1906	1911	1900	1906	1911	1900	1906	1911	1900	1906	1911	1900	1906	1911
Державні чоловічі гімназії	4	5	5	26	35	47	2	1	1	-	1	3	32	42	56
Приватні чоловічі гімназії	-	-	3	1	2	18	-	-	3	--	-	2	1	2	26
Приватні жіночі гімназії	-	1	1	3	7	20	-	-	-	-	-	-	3	8	21
Жіночі ліцеї	-	1	1	-	9	11	-	1	1	-	-	-	-	11	13
Реальні школи	-	-	-	7	11	14	-	-	-	-	-	-	7	11	14
Всього	4	7	10	37	64	110	2	2	5	-	1	5	43	74	130

Джерело: [326, I; 328, 32 – 33; 331, 5 – 8, 28 – 33; 334, 5 – 9, XXIV – XXVII].

Аналіз таблиці показує, що за 11 років було відкрито 87 нових середніх шкіл, але з них 73 були польськими й лише 6 – українськими, що свідчило про очевидну дискримінацію українського населення. В 1900 р. на 42,1% українців припадало, з урахуванням приватних та державних закладів, лише 9,3% середніх шкіл, тоді як на 54,4% поляків – відповідно 86%, а на 2,9% німців – 4,7%. Звичайно, можна було б сказати, що поляки та німці найкраще подбали

про забезпечення освітніх потреб своїх дітей. Насправді ж наведені цифри свідчать про свідоме нехтування правлячими колами Галичини потреб українського населення, якому фактично було відмовлено у праві навчати своїх дітей в середніх школах рідною мовою.

Розглянемо національний склад учнів середніх шкіл.

Таблиця 2.8

Національний склад учнів середніх шкіл Галичини (1900 – 1912)

Тип школи	Кількість учнів														
	українців			поляків			євреїв			інших			разом		
	1900	1906	1911	1900	1906	1911	1900	1906	1911	1900	1906	1911	1900	1906	1911
Державні чоловічі гімназії	3156	5680	6433	12592	20342	22878	374	220	204	15	11	17	16137	26253	29532
Приватні чоловічі гімназії	8	8	1056	327	805	2075	6	1	8	-	-	2	341	814	3141
Приватні жіночі гімназії	-	-	206	-	-	2325	-	-	16	-	-	2	223	1305	2549
Жіночі ліцеї	-	-	246	-	-	1049	-	-	-	-	-	43	-	1371	1338
Реальні школи	199	208	293	2329	3379	3299	28	27	38	7	4	10	2563	3618	3640
Всього	3363	5896	8234	15248	24526	31625	408	248	266	22	15	74	19264	33361	40200

Джерело: [299, VII; 326, VI; 328, 32 – 33; 329, 4 – 13; 331, 60 – 61; 334, 11, XIX – XXXV, 24 – 25].

Як бачимо, в середніх школах учні польської національності складали у 1900/01 н. р. 79,2%, у 1911/12 н. р. – 78,7%, а української – відповідно 17,5% і 20,5%. Найбільший відсоток поляків зафіксовано в реальних школах: у 1900/01 н. р. – 90,9%, а у 1911/12 н. р. – 90,6%.

Таке співвідношення яскраво свідчить, що доступ українських дітей до середньої освіти був дуже важким. Пояснюється це тим, що, як зазначалося вище, українські діти практично мали змогу вчитися лише в нижчеорганізованих народних школах, звідки неможливо було вступити до шкіл більш високого рівня. Але й в кращому випадку українці мушили навчатися в польських або німецьких школах. Звичайно навчання в іншомовному закладі мало певні переваги. Насамперед це спонукало до глибокого опанування чужої мови, якою викладали. Ознайомлення з іншою

культурою також розширювало кругозір учнів. Але такі переваги не могли переважити ті негативні наслідки (як освітні, так і політичні), що виникали при навчанні чужою мовою. Не випадково різко зросла кількість українських дітей, які вчилися у приватних чоловічих та жіночих гімназіях, де українська мова не зазнавала такої дискримінації.

Серед школярів найпопулярнішими були гімназії: їх відвідували у 1900/01 н.р. 54,9% всіх учнів середніх шкіл, у 1911/12 н.р. – 89,1%.

Наступну сходинку системи шкільництва складали професійні заклади.

Аналіз таблиці 2.9. свідчить про незначне зростання числа шкіл за 11 років: кількість державних учительських семінарій збільшилася з 13 до 18, а приватних – з 2 до 25, але з них тільки 8 мали права державних шкіл. За мовою навчання чисельність польських державних шкіл зросла на 3, приватних – на 17, українських – на 4 заклади (приватні). Місцева влада боялася освіченого українського вчителя, тому створенню рідномовних учительських семінарій чинили перешкоди. З цього приводу в газеті “Діло” писали: “Українці – єдина нація в Австрії, що не має ні одного свого державного учительського семінаря” [190, 1].

Таблиця 2.9

Учительські семінарії Галичини за мовою навчання (1900 – 1912)

Тип семінарій	Кількість семінарій (за мовою навчання)											
	українських			польських			інших			разом		
	1900	1906	1911	1900	1906	1911	1900	1906	1911	1900	1906	1911
Державні учительські семінарії												
чоловічі	-	-	-	4	5	7	6	6	7	10	11	14
жіночі	-	-	-	1	1	1	2	2	3	3	3	4
Всього	-	-	-	5	6	8	8	8	10	13	14	18
Приватні учительські семінарії												
чоловічі	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
жіночі	-	4	4	2	8	18	-	1	2	2	13	24
Всього	-	4	4	2	8	19	-	1	2	2	13	25

Джерело: [329, XIX; 331, LXXIX ; 334, LXXV].

Проаналізувати національний склад студентів учительських семінарій можна за наведеними нижче даними.

Таблиця 2.10

**Національний склад студентів учительських семінарій Галичини
(1900 – 1912)**

Тип навчального закладу	Кількість учнів														
	українців			поляків			євреїв			інших			Разом		
	1900	1906	1911	1900	1906	1911	1900	1906	1911	1900	1906	1911	1900	1906	1911
Державні учительські семінарії															
чоловічі	725	922	973	1687	2128	2554	142	87	72	7	8	12	2561	3145	3611
жіночі	93	99	130	593	712	917	8	7	12	4	4	3	698	822	1062
Всього	818	1021	1103	2280	2840	3471	150	94	84	11	12	15	3259	3967	4673
Приватні учительські семінарії															
чоловічі	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	87
жіночі	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	312	1195	2950
Всього	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	312	1195	3037

Джерело: [329, XIX; 331, LXXIX, 93 – 96; 334, 89, LXXV].

Дані таблиці свідчать про непропорційність розподілу семінаристів за національністю.

Треба враховувати, що саме семінарії були однією з центральних ланок освітньої системи: там готували вчителів для народних шкіл. І якщо початкові школи відчували нестачу фахівців, спроможних викладати українською мовою, то це призводило до закриття відповідних навчальних закладів. Так формувалася антиукраїнська тенденція, яка була характерною для тогочасного шкільництва в Галичині – у державних гімназіях у 1911 р. чоловіків-українців було у два з половиною рази менше, ніж поляків, а жінок – у сім разів менше.

Таким чином у 1900/01 н. р. у державних чоловічих семінаріях відсоток українців становив 28,3, поляків – 65,9, євреїв – 5,5, інших – 0,3. У 1911/12 н. р. – відповідно 26,9; 70,8; 1,9; 0,4. Аналогічна ситуація складалася і в державних жіночих семінаріях, де в 1900/01 н. р. відсоток українок складав 13,3, польок – 84,9, єврейок – 1,2, інших – 0,6. У 1911/12 н. р. – відповідно 12,2; 86,3; 1,2; 0,3.

Статистики національного складу студентів приватних навчальних закладів КШР не подавала.

Отож в 1900/01 н.р. на 54,4% поляків припадало, враховуючи державну й приватну форми власності, 46,7% учительських семінарій, а 42,1% українців не мали жодного навчального закладу. Тобто для українських шкіл готували тільки 25% українських учителів, які здобували освіту в польських або утраквістичних семінаріях, оскільки протягом 11 років не було відкрито жодної державної української семінарії.

До професійних шкіл належали також промислові, фахові, торговельні, рільничі школи.

Таблиця 2.11

Кількість державних професійних шкіл Галичини (1900 – 1912)

Тип школи	1900/01	1906/07	1911/12
Промислові	2	2	2
Фахові	4	4	7
Торговельні	1	1	4
Разом	7	7	13

Джерело: [324, 3 – 11; 325, 16, 22 – 23; 334, 9, 32 – 33, 59].

Як свідчить таблиця, вищенаведені типи професійних шкіл розвивалися найгірше (за 11 років було відкрито лише 3 фахові та 3 торговельні школи). Спричинили таку ситуацію невідповідність педагогічних кадрів до роботи в нових економічних умовах, безперспективність подальшого працевлаштування тощо.

Незважаючи на це, кількість абітурієнтів за 1900/01 – 1911/12 н.р. збільшилася з 1324 до 3036 осіб.

Таблиця 2.12

**Кількість студентів у державних професійних школах Галичини
(1900 – 1912)**

Тип школи	1900/01 н.р.	1906/07 н.р.	1911/12 н.р.
Промислові	970	1051	1154
Фахові	256	354	625
Торговельні	98	242	522
Разом	1324	1647	3036

Джерело: [61, 2 – 3; 324, 3 – 11; 325, 16, 22 – 23; 334, 22 – 23, 59].

Станом на 1900/01 н.р. у Галичині було 6310 учителів і 4395 учительок [153, Ч. 174, 2]. Загалом з 10705 учителів число працюючих складало 8134. З них налічувалося римо-католиків 6197 (76,2 %), греко-католиків – 1803 (22,2%), інших – 134 (1,6%) [153, Ч. 175, 1]. Отож на 42,1% українського населення припадало лише 22,2% учителів, на 54,4% польського – відповідно 76,2%, на 3,5% інших націй – відповідно 1,6%. Як видно, найкраще забезпечені вчительськими кадрами були поляки.

Верхню сходинку в системі освіти утворювали вищі школи.

Наприкінці XIX – початку XX ст. в Галичині діяли такі інституції: академії (рільнича в Дублянах, ветеринарна й торговельна у Львові), університети (у Львові та Кракові), Музичний інститут ім. М.Лисенка та політехнічна й лісна школи у Львові.

Всі вищі навчальні заклади краю були польськими, за винятком Музичного інституту ім. М.Лисенка та кількох українських кафедр в ЛУ

Для прикладу розглянемо динаміку ПШ.

Як свідчать наведені нижче дані, найчисельнішим факультетом був інженерний. У I півріччі 1909/10 н.р. його відвідувало 46,5% студентів ПШ. Найменш популярним був відділ гідротехніки. Його чисельність у зазначений період складала 6,5% студентів ПШ.

Таблиця 2.13

**Чисельність студентів Львівської політехнічної школи
(1902/03 – 1909/10 н.р.)**

Факультет	1902/03		1909/10	
	I півріччя	II півріччя	I півріччя	II півріччя
Інженерії	613	543	772	657
Наземного будівництва	51	34	176	133
Машинобудування	299	289	418	350
Технічної хімії	63	64	186	157
Гідротехніки	-	-	108	85
Разом	1026	930	1660	1382

Джерело: [314, 65; 315, 89].

Мовою викладання у ПШ була польська, тому основну кількість студентів склали поляки. Їх чисельність у I півріччі 1909/10 н.р. становила 86,1%, відсоток українців складав 4,2, інших націй – 9,7.

Таблиця 2.14

Поділ студентів ПШ за національністю та віровизнанням (1902/03 н. р.)

Національність	Віровизнання													
	Римо-католики		Греко-католики		Вірмени-католики		Євангелісти		Православні		Іудеї		Разом	
	Півріччя													
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Поляки	789	718	14	7	2	2	7	7	-	-	105	89	917	813
Українці	-	-	57	56	-	-	-	-	-	-	-	-	57	56
Євреї	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	40	48	40	48
Чехи	5	6	-	-	-	-	1	1	-	-	1	1	7	8
Англійці	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Німці	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	1	1
Болгари	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	-	-	2	2
Росіяни	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1
Разом	795	725	71	71	2	2	9	9	2	2	147	139	1026	930

Джерело: [314, 66]

Таблиця 2.15

Поділ студентів ПШ за національністю та віровизнанням (1909/10 н. р.)

Національність	Віровизнання															
	Римо-католики		Греко-католики		Вірмени-католики		Євангелісти		Православні		Іудеї		Атеїсти		Разом	
	Півріччя															
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Поляки	1291	1095	13	11	4	4	19	13	1	2	72	67	29	29	1429	1221
Українці	-	-	66	57	-	-	-	-	-	-	-	-	4	4	70	61
Чехи	6	2	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	6	3
Німці	2	-	-	-	-	-	2	2	-	-	1	-	-	-	5	2
Інші	3	5	1	1	1	-	3	-	2	5	132	79	8	5	150	95
Разом	1302	1102	80	69	5	4	24	16	3	7	205	146	41	38	1660	1382

Джерело: [315, 90].

Цікавим моментом є розподіл коштів на розвиток шкільництва у різних краях Австро-Угорщини. Так, на два університети, Львівський і Краківський, було передбачено 20% виділених коштів, на ПШ – 10%, середні школи – 2,8%, професійні – 46,8%. Порівняно з іншими краями Австро-Угорщини фінансування навчальних закладів Галичини було недостатнім (Додаток В) [300, 306 – 307].

Щодо народного шкільництва, то кожний край був матеріально автономним. Із загального бюджету виділялися тільки окремі дотації на підготовчі курси вчителів, шкільний фонд, городи тощо [300, 307].

Необхідно звернути увагу ще на одну обставину, пов'язану з недостатньою державною підтримкою тогочасної української освіти. Галицька молодь важко здобувала свою освіту, здебільшого не маючи на це відповідних коштів. У заявах студентів про надання їм одноразової допомоги і стипендій знаходимо відбиток тих тяжких умов життя. Скажімо, А. Крушельницький, студент філософії, писав: “не маю жодних средств до життя, а дуже бажаю вчитись”. І це, на жаль, не поодиноким випадком. Лише завдяки працьовитості, самодисципліні, любові до науки і, врешті, допомозі НТШ вони добивалися певних наукових успіхів [178, 78 – 79].

Система шкільництва Галичини кінця XIX – початку XX ст. охоплювала й позашкільні заклади (вакаційні оселі).

Найбагатшою галицькою фундацією вакаційних осель була “Ювілейна фундація вакаційних осель Дирекції державних залізниць у Львові імені царя Франц – Йосифа I” (1898) у Тухлі, де в 1898 р. оздоровлювалась 81 особа (40 хлопців, 41 дівчина), а від 1900 до 1906 р. – відповідно 200 – 210 осіб [64, 240 – 241].

Аналогічну діяльність розгорнули і станиславівська та краківська залізничні служби, організувавши для дітей своїх службовців вакаційні оселі у Ворохті та Рабці.

Другою найбільшою оселею вважали табір у Брюховичах, утримуваний громадою м. Львова від 1897 р., яка щороку опікувалася 90 – 120 дітьми.

Найстарішою була оселя Польського товариства педагогічного у Львові (1883), де станом на 1906 р. відпочивало 62 дітей.

Крім вищеперелічених, діяли також колонія для недорозвинутих дітей в Риманові та колонія вакаційна для дівчат [64, 241 – 243].

Всі оселі були польськими.

Галицькі євреї теж утримували вакаційну оселю для своїх дітей: в 1900 р. у Корчині перебували 39 дівчат та 21 хлопець. Єврейська спільнота, особливо її багаті верстви, зацікавилися цією справою і “Комітет вакаційних осель для дітей Мойсеєвого віросповідання” вже в 1901 р. міг оздоровлювати 61 дитину, а від 1902 до 1907 р. – відповідно 78 – 117 осіб [64, 243 – 244].

У 1905 р. у Львові Товариство пань заснувало Товариство вакаційних осель, для якого митрополит А. Шептицький пожертвував свій дім у Миловані. За три роки діяльності (1905 – 1907) тут відпочило 92 дівчини. Через фінансову неспроможність, оселя почала втрачати авторитет. У часописі “Учитель” писали з цього приводу: “Загалом діяльність нашої “Вакаційної Оселі” при всій добрій волі виказують деяку так сказати б несміливість і непрактичність. Постійні касові надвишки, що навіть зростають – то небажана поява. Дальше треба сконстатувати, що Т-во між тими кругами, з яких рекрутують ся звичайно ті, що його удержують, має досить мало популярности, а між тими, що мають з нього користати, воно подекуди майже незнане” [64, 254 – 256].

Вищесказане є підставою для висновків про те, що наприкінці XIX – початку XX ст. система шкільництва в Галичині охоплювала спеціальні, початкові, середні, професійні, вищі школи, дошкільні та позашкільні заклади.

Співвідношення за типом власності було наступним: у 1900/01 н.р. існувало 94,5% державних і 5,5% приватних народних шкіл, 86,7% державних і 13,3% приватних учительських семінарій, 90,7% державних і 9,3% приватних середніх шкіл. Фахове шкільництво було представлене тільки державними навчальними закладами. Фунціонувало 3,6% державних і 96,4% приватних дошкільних закладів;

У 1911/12 н.р. існувало 95,8% державних і 4,2% приватних народних шкіл, 41,9% державних і 58,1% приватних учительських семінарій, 53,8% державних і 46,2% приватних середніх шкіл, 63,6% державних і 36,4% приватних фахових шкіл. Як видно, держава утримувала майже всі народні школи, оскільки навчання в них було безкоштовним. У середніх закладах таких

умов вже не існувало, тому й державні видатки значно скорочувалися. Навчання у приватних закладах було дорогим, а тому недоступним для більшості дітей.

Станом на 1900/01 н.р. на 42,1% українського населення припадало (від загальної кількості державних і приватних закладів) 45,7% народних шкіл, 9,3% – середніх, жодної учительської семінарії, 22,2% працюючих учителів, тоді як на 54,4% польського населення – відповідно 51,4% народних шкіл, 86% – середніх, 46,7% учительських семінарій, 76,2% учителів, на 2,9% німців – відповідно 2,9% народних шкіл, 4,7% – середніх, 53,3% учительських семінарій і 1,6% учителів. Ці показники свідчать про те, що поляки і німці були краще забезпечені рідномовними інституціями, тому покоління української громади (а також представники інших національних груп) здобувало середню й вищу освіту в іншомовних закладах.

Порівняно з іншими краями Австро-Угорщини витрати на шкільництво Галичини виявлялися найнижчими, що свідчить про дискримінацію галицького населення, а перш за все – українців.

Характерною особливістю системи галицького шкільництва була висхідна динаміка розвитку навчально-виховних закладів – спостерігалось збільшення кількості шкіл державної та приватної форми власності. Водночас за 11 років діяльності КШР не було відкрито жодної державної німецької реальної школи та української початкової (вищекласної) і професійної. Число приватних рідномовних закладів усіх націй (окрім поляків та німців) було мізерним, а 0,6% інших етносів своєї школи не мали.

2.2. Зміст початкової освіти

Наприкінці XIX – початку XX ст. у Галичині початкова освіта була безкоштовною та обов'язковою для дітей віком 6 – 12 років (щоденне навчання) та 12 – 15 років (додаткове навчання). Це гарантував державний закон від 14 травня 1869 р., крайові закони від 2 травня і 25 червня 1873 р. [228, 61].

Завданням народної школи згідно з державним законом від 14 травня 1869 р. було “виховувати діти релігійно і морально, розвивати їх умові сили, дати їм відомости та виробити здібности, які є потрібні до дальшого образования для життя і творити основи до виобразованя здатних людей і членів суспільности” [174, 17].

З народною школою могли бути сполучені: дошкільні заклади; наукові спеціальні практичні курси для молоді, що закінчила обов’язкове шкільне навчання; навчальні курси читання та письма для дорослих; виховні та навчальні заклади для недорозвинутих дітей [53, 187].

Додаткове навчання організовувалося для молоді, що закінчила народну щоденну школу і не вступила до іншого навчального закладу [105, 316]. Його завданням було закріплення й доповнення набутих у народній школі знань необхідними теоретичними та практичними знаннями, вміннями й навичками [306, 115]. Я.Щепанським додаткове навчання було образно названо “короною щоденного навчання”. Адже воно мало систематизувати інформацію, отриману учнями, допомогти молоді пристосуватися до практичного життя, виховати її добрими й активними громадянами гміни, краю, держави [346, 348].

Мета додаткового навчання для хлопців і дівчат була різною. Для хлопців навчання мало поглибити знання теорією та практикою зі сфери сільського господарства, промисловості та торгівлі, а для дівчат – “потрібною у житті жінки інформацією” [278, 70].

Розрізняли три категорії додаткового навчання: рільниче, промислово-торговельне й рільниче широкого профілю [280, 77].

Рільничий характер мало додаткове навчання у місцевостях, де діяли одно – чотирикласні школи, а промислово-торговий – де були п’яти-, шестикласні та виділові заклади. Рільничі курси були сполучені із сільськими школами [280,77].

Завданням рільничих додаткових шкіл, згідно з організаційним статутом (рескрипт МВО від 18 листопада 1897 р. (л. 25.556), розпорядження КШР від 4

грудня 1897, (л. 29.578)), було поповнення наявних знань учнів відомостями, необхідними в малому сільському господарстві. Навчання охоплювало тільки один клас без поділу на групи чи ступені [280, 77].

Згідно з розпорядженням КШР від 26 березня 1901 р. (л. 8.683), додаткова промислово-торгова освіта організовувалась окремо для кожної статі. Окрім того, розмежовувалося навчання для молоді, що закінчила п'яти-, шестикласну чи виділову школи і що не мала відповідної освіти [280, 77].

Додаткове рільниче навчання широкого профілю було взимку переважно теоретичним, а влітку – практичним. Згідно із тимчасовим регуляміном, виданим розпорядженням КШР від 12 листопада 1896 р. (л. 11.336), теоретичне навчання охоплювало наступні дисципліни: природничі відомості, господарство, рахунки, рисунки, стилістику. Як надобов'язковий предмет викладалася наука вправності у ручних роботах по дереву. Курси охоплювали три класи і призначалися виключно для хлопців [280, 79].

Найбільш поширеним у нижчій школі було “спільне” навчання для учнів усіх ступенів (одночасно повний день) та “роздільне” навчання для учнів кожного ступеня (почергово неповний день). “Роздільне” навчання використовувалось у разі переповнення класу. У такому випадку “діти кожного ступеня мають менше годин науки тижнево, та менше з неї користають. За те фонд краєвий зискує, бо оден учитель робить за двох” [205, 176].

Таке “південне” (по півдня) навчання, зазначалося у 1904 р. в часописі “Промінь” практикувалося у 3476 школах і тільки у 314 школах “могла дітвора користати з науки через цілий день в повнім числі годин...”[205, 176]. Ось так вирішувалась проблема переповнення класів. Крім того, існувало ще одне розпорядження М.Бобжинського, згідно з яким, якби „навіть наука південна не могла усунути переповнення, учитель мав учити дітвору що другий день, на переміну по дві години денно” [205, 176]

Вищенаведені форми роботи здійснювалися за допомогою “голосного” і “тихого” навчання. Принцип їх введення у дію був наступним: коли на одному

із ступенів проходило опитування чи пояснення (“голосні” заняття), то на всіх інших проводилися “тихі” заняття.

“Тихе” навчання призначалося для закріплення та повторення інформації, одержаної під час “голосних” занять. Предметом “тихих” занять були письмо, малювання, ручні жіночі роботи, письмові завдання з різних дисциплін [318, 33]. Надалі проблема “тихого” навчання займала важливе місце в працях галицьких дидактів [130, 134].

У початковій школі Галичини домінували такі методи навчання: дейктичний (наочний); акроаматичний (словесний) та еротематичний (евристична бесіда) [309, 50].

Наочний метод навчання полягав у пізнанні навчального матеріалу через безпосереднє сприймання явищ дійсності, а також за допомогою моделей, рисунків, плакатів тощо [309, 50]. У поясненнях до навчальних планів початкових шкіл зазначалося, що коли вміло користуватися вказаним методом, то у дітей загострюється цікавість, спостережливість, що сприяє формуванню у свідомості точних уявлень і понять. Однак його надвикористання гальмує розвиток фантазії [309, 50 – 51].

Метод пояснення у початковій школі рекомендували застосовувати обережно, викладання обмежувати виключно матеріалом підручника, не переобтяжувати розповідь деталями. У поясненнях до навчальних планів початкових шкіл зазначалося, що лекція (урок) у народній школі повинна бути ясна, коротка, змістовна, доступно подана дітям невеликими частинами [309, 52].

Велика увага приділялась запитанням-підказкам, тобто евристичній бесіді. Її суть полягала в тому, що вчитель умілими запитаннями скеровував учнів на формулювання нових понять, висновків, правил [309, 51].

Для полегшення контролю батьків за навчанням дітей облік поточної успішності учнів народних шкіл здійснювали за допомогою “шкільних

повідомлень”, а у виділових застосовували “піврічні свідоцтва”. У сільських школах “повідомлення” видавалися 2 рази, а в міських – 4 рази на рік.

Шкала оцінок у народних школах мала такий вигляд:

1. Поведінка: похвальна, задовільна, відповідна, менш відповідна, невідповідна.
2. Успішність: дуже добра, добра, достатня, допустима, недостатня.
3. Старанність: витривала, задовільна, достатня, недостатня, мала.
4. Зовнішній вигляд письмових робіт: дуже старанний, старанний, нестаранний, недбалий.

У виділових школах 1, 3 та 4 пункти шкали оцінок були аналогічними з народними школами. Успішність визначалася такими оцінками: спрямована, похвальна, задовільна, достатня, недостатня [318, 38 – 39].

На підставі розпорядження МВО від 13 січня 1893 р., початкові школи поділили на два типи - нижчі (в селах та містечках) і вищі (в містах).

До шкіл першої категорії відносили одно-, дво-, три-, чотирікласні (назва – від кількості вчителів, які в них працювали). Їх завданням було підготувати дітей до роботи в сільському господарстві, ремісництві і т. д.

Тривалість навчання у школах нижчого типу складала 6 років, і вони були поділені на 4 ступені. I ступінь охоплював 7 рік життя, II – 8 рік, III – 9 і 10 роки, IV – 11 і 12 роки [278, 70].

В однокласній школі з “роздільним” навчанням 1 і 2 класи навчалися разом, а 3 і 4 – чергувалися по півдня. Всі предмети, крім релігії, співів, жіночих ручних робіт та гімнастики проводились “напівголосно” і “напівтихо” (по пів- години) [318, 31].

У двокласній школі один учитель працював окремо на I і II ступені (по півдня), а другий проводив спільні заняття з III і IV. Метод “голосних” занять використовувався аналогічно однокласній школі [318, 31 – 32].

У трикласній школі обов'язки викладачів розподілялися наступним чином: один учитель працював окремо на I і II ступені (по півдня), а другий і третій – відповідно на III і IV, використовуючи “спільне навчання” [318, 62].

У чотирикласній школі кожен учитель викладав на окремому ступені [318, 32 – 33].

В школах одно- і двокласних, через нестачу учительських кадрів, на 3-му і 4-му році навчання (III ступінь) всі предмети викладалися в тому самому обсязі, тобто діти ходили два роки на III ступінь, але в одному і другому класі вивчали те саме, аналогічно – і на IV ступені [228, 74]. Фактично розвиток дітей гальмувався, знижувався інтерес до навчання. Таким „задержуванем умового розвою нашої молодіжи, – зазначалося в „Учительському слові”, – ...кривдиться їй і цілий нарід, бо не маємо через те добре підготованих учеників до промислових шкіл, до торгівлі. Для того бракує нам вищих підofiцерів при війську, немає ким обсадити велике число підрядників на почті, залізниці, в суді і т.д.” [196, 91].

А у три- або чотирикласній школі діти хоч і ходили два роки на III ступінь, але зміст навчання на кожному з них був різним. Так само відбувалося й на IV ступені [228, 74].

Практично більшість українських дітей змушена була обмежуватись навчанням у одно- або двокласних школах. У часописі „Діло” зазначалося: “Тисячі найспосібніших хлопців, сотки справжніх талантів знідили і нидіють по наших одно- і двоклясiвках...Доступ до наукових заведень висшого типу для нашої дітвори замкнений” [169, 2].

Отже одно- чи двокласні школи давали учням низький рівень знань у порівнянні з три- або чотирикласними, хоча термін навчання був однаковим. В результаті такі заклади ставали неперспективними. Між тим, як було сказано вище, саме цей тип шкіл домінував у сільській місцевості з переважною кількістю українських дітей. Не виключено, що це робилося свідомо для ускладнення корінному населенню доступу до подальшого навчання.

До закладів вищого типу належали п'ятикласні, шестикласні та виділові (семи- та восьмикласні). Їх завданням, як зазначалося у навчальному плані для народних шкіл, було забезпечення молоді, яка після 4 класу не вступила до гімназій, належною освітою: вони мали “узгляднювати побіч загального образования також напрям промислово-торговельний, щоби ліпше приготувати молодіж до будь-котрого звання практичного” [257, 1].

Навчання в перших двох школах тривало 6 років, а у виділових – 7 років. У п'ятикласних школах викладало 5 учителів. 5 клас охоплював два ступені та два роки навчання (п'ятий і шостий) і був поділений за статтю учнів. Мову викладання, другу крайову мову, географію, історію та природничі науки діти обох ступенів та років навчання опановували спільно в однаковому обсязі. Німецьку мову та математику викладали на кожному рівні та році навчання окремо, поєднуючи “голосні” та “тихі” заняття. Співи, гімнастику проводили одночасно й разом на обох ступенях. Малюванням та жіночими ручними роботами діти також займалися одночасно, але на кожному рівні окремо [318, 33 – 34].

У шестикласних школах на кожному ступені та році навчання кожний з предметів викладав окремий вчитель. 5 і 6 класи поділялися за статтю дітей [318, 34 – 35].

Для тих учнів, що не могли відвідувати середню школу, але прагнули здобути вищий ступінь освіти, організовувалися виділові школи, окремо чоловічі та жіночі. До них приймали після успішного закінчення чотирьох нижчих класів або на підставі вступного іспиту [53, 183; 306, 113].

Завдання чоловічих виділових шкіл (закон від 23 травня 1895 р.) полягало у підготовці учнів до практичних спеціальностей у промисловості й торгівлі, а також до вступу у фахові заклади та учительські семінарії [53, 184; 305, 279]. Завдання жіночих виділових шкіл було в основному загальноосвітнє [278, 70].

Право створювати трикласні виділові школи (закон від 23 травня 1895 р.) мали Львів, Краків та 30 міст 1, 2 і 3-ої категорії, що були визначені законом від

15 червня 1892 р. Водночас у цих містах було введено обов'язкове семирічне навчання [257, 2; 278, 70]. На цій підставі КШР у 1896 р. видала навчальні плани для виділових шкіл і почала реорганізацію найчисельніших 6-класових чоловічих шкіл у виділові [257, 2].

Розглянемо навчальні плани різних типів шкіл з метою визначення відмінних та спільних ознак їх діяльності.

Навчальний план однокласної школи охоплював наступні дисципліни: релігія, читання і письмо, мова викладання і друга крайова, рахунки, відомості з історії природи, співи, жіночі ручні роботи (для дівчат), гімнастика (для хлопців) (Додаток Д 1, Д 2) [309, 239 – 240].

Порівняльний аналіз навчальних планів однокласних шкіл із “спільним” і “роздільним навчанням” свідчить про різну кількість часу, призначеного для вивчення протягом тижня таких дисциплін: читання і письмо, мова викладання і друга крайова, рахунки (у 1 і 2 класі – на 5 год., а в 3 і 4 класі – на 12 год. більше у школах із “спільним навчанням”). Можна припустити, що умови спільного навчання були складнішими, бо об'єднували різні ступені, що й зумовлювало збільшення академічних годин.

У двокласній школі тільки перші два роки навчання поділялись на “спільну” і “роздільну” форми. У навчальному плані “спільної” категорії шкіл було на 5 год. більше тижневого навантаження, ніж у “роздільній” (на вивчення другої крайової мови та рахунків) (Додаток Д 3) [309, 255].

У двокласних народних школах викладання жіночих ручних робіт та гімнастики вводилося у першому класі (на 2 році навчання). За рахунок цих дисциплін, а також читання й письма та мови викладання і другої крайової у двокласній школі із “роздільною” формою навчання відводилося більше часу – на 5 год. (для хлопців) і 6 год. (для дівчат) у 1 класі та на 6 год. (для хлопців) і 7 год. (для дівчат) у 2 класі (крім названих предметів, додалися ще “історія природи” та рисунки). У двокласному закладі із “спільним” навчанням на II році виділялося більше часу на вивчення мови викладання, рахунків, “історії

природи”, рисуноків (на 5 год. для хлопців і 6 год. для дівчат. Однак було зменшено кількість годин на другу крайову мову.

У трикласній школі на IV ступені вводилася німецька мова (по 4 год. на тиждень). “Спільне” і “роздільне” навчання збереглося лише у першому класі з тією ж кількістю годин, що й у двокласній школі. На III ступені у трикласному закладі відводилося на 1 год. менше для вивчення “історії природи” (Додаток Д 4) [309, 260].

Основною відмінністю навчального плану чотирикласної школи було викладання німецької мови на III та IV ступенях (відповідно по 4 год. та 5 год. на тиждень) (Додаток Д 5) [309, 287].

Однокласні й двокласні школи мали дуже подібні навчальні програми, а тому учень однокласної школи міг легко перейти до двокласної і навпаки. При переході з одно- чи двокласної школи до три- чи чотирикласної дитина стикалася з неабиякими труднощами. 6 років навчання в одно- чи двокласній школах прирівнювали до 4 років в трикласній і 2 років в чотирикласній, 6 років навчання в трикласній школі - до 4 років в чотирикласній [162, 16].

Тому нижчі одно-, дво-, трикласні школи не давали учням змоги продовжити навчання. Тільки після чотирикласної школи дозволявся вступ до виділових, середніх чи професійних закладів. Це свідчить про те, що система шкільництва втрачала безперервний характер вже у нижчій початковій ланці. Всупереч гучним гаслам у ряді випадків вона мала дискримінаційний характер. І хоча ніде прямо не проголошувалося, що така система направлена переважно проти українців, на практиці воно так і виходило, бо поляки, німці, євреї жили переважно в містах, а українці – в селах. Саме там і були малокласові школи.

І.Ющишин справедливо зазначав: “Люд польський і український добре розуміє, що теперішня шкільна система, наука і вихованє, се плід шляхетської політики, обчислений на поневоленє працюючих мас, котрим дає ся якраз тільки осьвіти й знаня, кілько треба панському денному зарібникови й наймитови до пошанованя панської власности й права” [247, 2]. Такої ж думки

дотримувався й І.Франко, який зауважував, що “шкільне навчання в самім зароді затруєне конфесійними, політичними та національними пересудами” [240, 408].

Отже 6 років навчання в чотирикласній школі нижчого типу відповідали за рівнем знань 4 рокам навчання у школах вищого типу. Тобто сільська дитина, щоб продовжити навчання в середній школі, втрачала 2 роки в порівнянні з міською [47, 253]. У часописі “Учительське слово” зазначалося: “Селянська дитина ходить до школи 6 літ на щоденну науку, а не знає по її укінченю сего, чого навчить ся міська дитина за 4 роки. Вина тут не учителя, але хибної системи” [196, 91].

Ця розбіжність між навчальними програмами шкіл нижчого й вищого типів була найбільшим недоліком у системі освіти Галичини кінця XIX – початку XX ст.

Навчальні плани багатокласних шкіл були глибшими: вже в 3 класі п’ятикласного закладу опановувалися природничі науки, географія та історія (Додаток Е 1) [310, 39]. Але шкільна практика зводилася до того, що “у всіх школах більшеклясєвих язиком викладовим єсть „urzędowy język polski”, а язик руский заводить ся лиш з ласки по школах найнижшого типу, се єсть одно- і двоклясових” [205, 168].

У шестикласній школі тижневе навантаження не змінилося. Тільки у 5 та 6 класах призначалося на одну годину більше на вивчення німецької мови (для хлопців) і географії та історії (для дівчат), але відповідно зменшувалося – на рахунки та природничі науки (Додаток Е 2) [310, 39].

У виділових трикласних школах викладали нові дисципліни – натуральну історію, фізику, хімію, рахунки з рахівництвом, геометрію, каліграфію. Відмінність між чоловічими та жіночими навчальними закладами полягала у вивчені науки кмітливості та гімнастики для хлопців і жіночих ручних робіт для дівчат. Окрім того, в жіночих школах більше часу призначали на мову викладання, а в чоловічих – на німецьку мову, рахунки, геометрію, рисунки. Це

зумовило збільшення тижневого навантаження в чоловічих закладах на 8 год., що в сукупності складало 12,5% (Додаток Ж 1, Ж 2) [311, 13 – 15].

П'ятикласна жіноча віділова школа вже передбачала 5 років навчання й охоплювала, крім названих предметів, французьку мову, загальну літературу, історію штуки (мистецтва), гігієну, домашнє господарство. Тижневе навантаження було на 22,3% більше, ніж у трикласній школі такого ж типу (Додаток Ж 3) [311, 25].

Аналіз плану жіночої шестикласної віділової школи свідчить про те, що в перелік предметів змін внесено не було, але на їх вивчення призначалося на 7,3% часу більше, ніж у п'ятикласному закладі (Додаток Ж 4) [311, 32].

Програми початкових шкіл вищого типу також не стикувалися з програмами середніх, віділових і професійних закладів. Незважаючи на те, що головною метою перших 4 років навчання в початкових школах вищого типу була підготовка учнів до вступу в середні чи віділові школи, це завдання не виконувалось. Учні після 4 років навчання в початковій школі вищого типу бракувало знань, щоби скласти вступні іспити. Тому на 4 році навчання він одночасно займався ще й з репетитором. Цього собі не могли дозволити всі бажаючі [162, 17].

Програма 5 і 6 року навчання в чотирикласній школі вищого типу мала завдання підготувати ремісника, промисловця, тобто дати таку освіту, як у віділовій. З огляду на те, що в цей час учням виповнювалося всього 11 – 12 років, а навчальний матеріал виходив за межі початкового рівня, то бажаного результату ці заклади не досягали. Крім того, навіть спеціально призначені для такої освіти віділові школи мали досить слабку матеріальну базу. Про початкові в цьому аспекті й говорити не доводилось [162, 17].

Батьки відмовлялися посилати дітей на 5 та 6 рік до початкової школи, оскільки то було очевидне марнування часу.

6 років навчання в початковій школі надавали 14-річному хлопцю вступити до професійної школи (учительської семінарії, промислової чи

торговельної) на підставі успішно складеного іспиту. Але початкову школу він закінчував в 13 років.

Дівчата були в іще складнішому становищі. Провчившись 6 років у початковій школі, вони мали право вступати у професійний заклад у 14-річному віці та після закінчення трикласної виділової школи. Якщо врахувати, що 5 і 6 рік навчання у народній школі не відповідав 1 та 2 класу виділової, то дівчатам з початковою освітою вступ у середні заклади був закритий. Тільки в тому випадку, коли учениця успішно складала екзамен у 3 клас виділової школи, вона по його закінченні могла продовжити навчання у професійній інституції [162, 17 – 18].

Завданням виділових шкіл була підготовка дітей до подальшого навчання у професійних закладах. Тут також існувала розбіжність у роках. Виділову школу учні закінчували в 13 років, а у професійну могли вступати в 14 років [162, 18]. Це дало підставу часопису “Руслан” назвати їх “недовершеною будовою” [25, 2].

Наведені вікові протиріччя свідчать про недосконалість структури початкової освітньої ланки, що відбивалось на системі шкільництва Галичини кінця XIX – початку XX ст.

Таким чином розпорядження МВО від 13 січня 1893 р. про поділ народних шкіл на нижчі (одно-, дво-, три-, чотирикласні) та вищі (п’яти-, шестикласні, виділові) знайшло своє відображення у змісті початкової освіти Галичини кінця XIX – початку XX ст.

Для кожного типу шкіл було видано навчальні плани, на підставі яких вони й функціонували. Їх аналіз дає підстави констатувати, що система шкільництва втрачала безперервний характер вже у початковій ланці. Про це свідчить той факт, що право вступу до виділових, середніх чи професійних закладів надавала тільки чотирикласна школа. Причиною цього було суттєве скорочення навчальних планів малокласових шкіл з метою перешкодити сільським дітям у подальшій освіті.

Навчальні плани багатокласних шкіл були глибшими й передбачали поділ за статтю (відповідно нові предмети вводилися окремо для хлопців та дівчат). Однак їх програми також не стикувалися з програмами виділових, середніх, чи професійних інституцій. Суттєвим недоліком був низький рівень підготовка в перших чотирьох класах народної школи вищого типу, а також вікова розбіжність між закінченням початкової освіти та вступом до інших навчальних закладів. Усі наведені дані свідчать про недосконалість системи шкільництва Галичини кінця XIX – початку XX ст. у початковій ланці.

Зовсім інша картина вимальовується при розгляді структури середньої школи.

2.3. Освітні реформи в середньому шкільництві

Важливою ланкою освітньої системи Галичини наприкінці XIX – початку XX ст. були середні школи, які поділялися на три типи: класичні гімназії (з ґрунтовним вивченням латинської та грецької мов), реальні гімназії (замість грецької з третього класу вивчалася французька мова) і реальні школи (давні мови не вивчалися, а ядро навчального плану становили природничо-математичні дисципліни й рисунки) [133, 24].

Навчання в гімназіях тривало 8 років, а в реальній школі – 7. Закінчення класичної гімназії надавало право вступу до всіх вищих освітніх інституцій. Значно вужчу перспективу мали випускники-реалісти: “вступ до висших наук по скінченню реальної гімназії подекуди обмежений” [172, 6].

До середніх шкіл зараховували на підставі вступного іспиту, який охоплював:

- 1) основи релігійних знань (знання малого катехизму, Біблії);
- 2) мову викладання (усну й письмову). Усний іспит передбачав такий обсяг знань: виразне читання оповідання, переказ тексту своїми словами, синтаксичний розбір простого речення, граматичний і морфологічний розбір слів; письмовий – диктант і повний синтаксичний розбір речення;

3) німецьку мову (виразне читання, відмінювання іменників, прикметників, займенників, дієслів, переклад тексту з німецької на мову викладання, написання диктанту);

4) арифметику (знання чотирьох арифметичних дій, таблиці множення, основних мір довжини, написання чисел до мільйона включно) [146, 2; 156, 175 – 176].

Екзамен не складали учні тих шкіл, при яких діяв підготовчий клас, наприклад, в українських гімназіях у Коломиї та Перемишлі. Умовою зарахування до таких закладів було тільки успішне закінчення навчального року.

Учні, які після 4 класу народної школи (не менше 4 класів) у свідоцтві мали “дуже добре” з релігії, мови викладання та арифметики і письмовий іспит із цих дисциплін склали на “добре” або “дуже добре”, звільнялися від усної частини екзамену. Кандидат мусив мати повних 9 років і не більше 13. [146, 2; 156, 175 – 176; 304, 156 – 157].

Як засвідчив аналіз джерельної бази, до кінця XIX ст. в Галичині не було мережі середніх шкіл для жінок, оскільки їм не дозволяли вступати до університетів. У другій половині XIX ст. феміністичний рух галичанок серед інших висунув проблему жіночої освіти. О.Барвінський писав: “Новіший рух жіночий, який появився по цілій Європі, а навіть і посеред нашої освіченої суспільности, вважає головною задачею відповідне уладжене шкіл для дівчат. Тільки така дівчина, що осягнула відповідне образование, зуміє опісля бути доброю жінкою і матерю або серед нинішньої суспільности яко заводова женщина зайняти якоесь поважне місце і добути собі побіч мужчини рівновартне становище. Головною отже цілію жіночого руху є: рівна участь в роботі около культурних задач людства – рівне ціноване сеї роботи” [19, Ч. 23, 4].

У результаті емансипаційного руху у 1897 р. уряд дозволив жінкам здобувати вищу освіту, однак не подбав про відповідні навчальні заклади. Тому подальший розвиток цієї справи залежав від ініціативи окремих осіб,

культурно-освітніх товариств та релігійних організацій, які запропонували жінкам простіший тип навчальних закладів – ліцей (неповну гуманітарну середню школу з шестирічним терміном навчання) [132, 66]. Про завдання ліцеїв газета “Руслан” писала: “Женьські ліцеї мають бути певною підвалиною до дальших уладжень для вдоволення потребам жіночої освіти що-до висшого загального і заводового образования. Сей шкільний організм мусів би бути доповнений иньшими закладами, які мали би метою певне дальше загальне образование, як і заводове, а особливо економічне образование дівчат і жінок” [86, 1].

Організаційна структура і зміст освіти ліцеїв базувалися на рескрипті МВО від 11 грудня 1900 р. (ч. 34551). Поряд з обов’язковими предметами – релігією, трьома мовами (рідна, державна та французька), географією, історією, математикою, фізикою, “природописною історією”, геометрією та каліграфією – в них вивчали й надобов’язкові дисципліни – спів, гру на фортепіано, скрипці, цитрі, жіночі ручні роботи, машинопис, етнографію тощо. Порівняльний аналіз навчальних планів показує, що різниця між ліцеями та гімназіями полягала в тому, що в жіночих закладах замість класичних мов вивчалася французька. Окрім того, обсяг усіх дисциплін був значно меншим, що й зумовило скорочення навчання до 6 років замість 7 (в реальних школах) чи 8 (в гімназіях). Зменшення кількості годин міністр мотивував тим, що дівчата мали можливість навчатися вдома [180, 2].

Оскільки в українському ліцеї викладали рідну мову, тут навчальний план був більш складним. Адже в німецьких школах мова викладання збігалася з державною. В польських надобов’язкова друга мова краю, тобто українська, опановувалась лише греко-католичками, яких у 1907/08 н.р. в ліцеї ім. В.Недзялковської було тільки двоє [261, 27]. А в українському ліцеї польська мова хоч і була надобов’язковим предметом, але вивчалася більшістю. Наприклад, станом на 1911/12 н.р. з 220 осіб її студіювало 214 [93, 41 – 43]. Як наслідок, наявність у навчальному плані трьох різних мов дуже його

ускладнювала. Незважаючи на поступ у системі жіночої освіти, ліцеї не давали доступу до університетських студій. Тому феміністичні товариства розгорнули рух за створення державних гімназій для жінок. Проте уряд не взяв до уваги цих вимог, і до першої світової війни у краї не було відкрито жодного такого закладу. Щоправда, відповідно до рішення МВО від 14 червня 1912 р. (ч. 27.344), здійснено реформу змісту і структури ліцейної освіти, завдання якої – надати ученицям право студіювати університетські науки як звичайним слухачкам. Для цього зміст освіти в ліцеї було максимально наближено до середніх шкіл. Як і в гімназіях, у ліцеях було запроваджено двоступеневість навчання: нижчий (популярний) щабель, що включав 1 – 4 класи і прирівнювався до чотирьох класів гімназійних або реальних шкіл; та вищий (науковий), що охоплював 5 – 6 класи [248, 5 – 6]. Різниця полягала в тому, що вищий щабель класичних гімназій передбачав чотирирічне навчання.

Після 6 років навчання ліцеїстки отримували такі права:

- 1) записатись в університет надзвичайною студенткою;
- 2) після закінчення 4-річного курсу у вищій школі та успішно складеного іспиту викладати в ліцеї;
- 3) доповнити іспит зрілості в учительській семінарії предметами, що в ліцеї не викладалися або були надобов'язковими;
- 4) склавши іспит із латинської мови в обсязі матеріалу шести гімназійних класів і набувши 3-річний досвід роботи в аптеці, записатись на навчання у фармацевтичну школу;
- 5) записатись на однорічний курс торговельної академії;
- 6) записатись до академії “штук” і по закінченні 4-річного курсу та успішно складеного іспиту викладати малювання в дівочих школах;
- 7) після 2-річного навчання на університетських курсах та іспиту викладати гімнастику;
- 8) доповнити за два роки гімназійну матуру, якщо в ліцеї вони вивчали латинську і грецьку мови.

Після 4 років навчання учениці могли записатися в 5 клас ліцею або реформованої реальної гімназії, яка відрізняється від звичайної тим, що в її навчальний план не входить грецька мова, а від реальної гімназії – вивченням латини з 5 класу; а також працювати на пошті, в податковому уряді, банку та ін. [94, 8 – 11].

Окрім того, дозволялося відкривати при ліцеях фахові курси, наприклад, підготовчі до гімназійної матури, бухгалтерські, домашнього господарства та ін.

Саме з огляду на нові перспективи, які відкрилися перед ліцеїстками після 1912 р., стала зрозумілою потреба переходу на двоступеневість ліцейної освіти. Адже вона забезпечувала завершене навчання (4 або 6-річне), відкривала широкі можливості для його комбінаційного поєднання з різними ступенями шкіл.

Разом із розпорядженням про реформу було оприлюднено “нормальний статут” для жіночих ліцеїв, котрий надавав право продовжити термін навчання до семи чи восьми років. [248, 4 – 7].

Проте попит на ліцейну освіту падав. Якщо наприкінці 1910 р. ліцей товариства “Український інститут для дівчат у Перемишлі” нараховував 210 учениць, то в 1918 р. їх число становило 122 [92, 41]. Щоправда, слід враховувати також політичну ситуацію після першої світової війни.

Причиною було те, що випускниці ліцеїв здобували неповну середню або неповну вищу освіту. З огляду на зазначені проблеми, ліцеї почали розбудовуватися як 8-класні середні навчальні школи. Єдиними перспективними жіночими інституціями були приватні середні школи з гімназійними навчальними програмами. Вони створювалися для заповнення прогалини між початковою й вищою освітою жінок. Їхні випускниці мали скласти іспит на атестат зрілості в одній із державних гімназій і тільки тоді могли вступати до університетів.

Навчальна діяльність середніх шкіл регламентувалася міністерськими розпорядженнями, планами, програмами та апробованими підручниками. Вони були обов'язковими для всіх державних шкіл і приватних з правом прилюдності.

Генезис австрійських навчальних планів для східно-галицьких гімназій став предметом спеціального дослідження І.Курляк [133]. Тому детально ця проблема розглядатися не буде. Зазначимо тільки деякі моменти, зокрема освітні реформи, що відбулися у структурі середнього шкільництва.

З-поміж середніх шкіл найпрестижнішими були класичні гімназії. Це відповідало загальноєвропейській тенденції, згідно з якою освіта й освіченість нерозривно пов'язувалися з грецькою та латинською мовами. Таке ставлення до вивчення класичних мов зберігалось ще в кінці XIX – на початку XX ст. Досить згадати, що в гімназіях кількість уроків із класичних мов значно перевищувала число занять з інших предметів (іноді до 8 – 12 годин на тиждень).

Мета класичних гімназій, відповідно до “Організаційного нарису гімназій і реальних шкіл Австрії” полягала у тому, щоб “давати вищу загальну (середню) освіту, послуговуючись при цьому, в основному вивченням класичних стародавніх мов (грецької і латинської) та їх літератур і таким способом підготувати учнів до університетської науки та до вищих прагнень життєвих” [297, 30].

Класичні гімназії надавали головним чином гуманітарну освіту. Це засвідчує аналіз навчальних планів, в яких понад 35% часу відводилося на вивчення грецької і латинської мов, а всього на мови (разом з українською, німецькою і польською) припадало до 65% годин, а на предмети математично-природничого циклу – лише 20% годин на тиждень. Це дало підставу сучасниці назвати класичну гімназію “філологічною школою” [321, 5, 27].

Нове видання навчального плану та інструкцій для галицьких класичних гімназій було здійснено за розпорядженням МВО від 23 лютого 1900 р. Новий план не змінював кількість навчальних годин. Однак в інструкціях до

викладання окремих предметів було передбачено скорочення, спрямовані на усунення зайвої деталізації, подробиць у викладі матеріалу, який застарів і став непридатним з дидактичних міркувань [133, 41].

З 1879 р. організація діяльності та методи навчання реальних шкіл регулювалося “нормальним планом” з інструкцією. [286, 213]. Розпорядженням МВО від 1 травня 1900 р. L. 4202 був затверджений навчальний план для галицьких реальних шкіл (Додаток З) [263, 32 – 49]. Його аналіз свідчить, що найбільше часу (50%) відводилося на вивчення предметів гуманітарного циклу. Українська мова була відносно-обов’язковою дисципліною і викладалася тільки в 4 – 6 класах по 2 год. щотижня, а каліграфія, ручні рисунки та гімнастика були обов’язковими.

На підставі розпорядження МВО від 11 червня 1908 р. (ч. 26.651) в галицьких гімназіях запровадили зміни у викладання окремих предметів [176, 33]. Зокрема було введено новий “Plan nauki dla gimnazyów galicyjskich” (розпорядження КШР від 2 серпня 1909 р. (ч. 44.242) на підставі рескрипту МВО від 6 липня 1909 р. (ч. 24.587)) (Додаток К) [120, 30] та “Plan nauki dla galicyjskich gimnazyów realnych” (розпорядження КШР від 21 квітня 1910 р. (L. 17.525) на підставі рескрипту МВО від 7 вересня 1909 (L. 32.791)) (Додаток Л) [307, 31]. Комбінації предметів після реформи 1909 – 1910 рр. свідчать, що загальна структура різних типів середніх шкіл була збережена: вони надавали загальну середню освіту, що базувалася на дещо відмінних засадах (Додаток М) [120, 27 – 29]. Так, ядром класично-гімназійного навчання залишались гуманітарні предмети (70,42%), серед яких провідне місце займали латинська та грецька мови, котрі, як зазначав галицький філолог і педагогічний діяч О.Макарушка “творили дидактичну основу в тій школі” [147, 6]. У реальних гімназіях на вивчення дисциплін природничого циклу відводилося більше часу (15,47%), ніж у класичних. З новітніх мов вивчалася тільки латина, а замість грецької – з третього класу французька або англійська. Освіта реальних школах спиралася на ґрунтовне вивчення природничо-математичних дисциплін та

рисунків (геометричні та від руки) (46,36%). Перелік навчальних дисциплін передбачав вивчення замість класичних французької мови.

Навчальним планом 1909 р. галицькі середні школи користувалися аж до розпаду Австро-Угорщини. На основі цих планів та інструкцій для вивчення окремих дисциплін у структурі змісту освіти галицьких класичних гімназій науковці виділяють такі три компоненти:

1) державний компонент, який був обов'язковим для усіх середніх шкіл імперії, становив основу їх гімназійних планів. До нього належали релігія, латинська і грецька мови, державна мова (німецька), історія, географія, математика, “природописні науки” та пропедевтика філософії; з 1909 р. – ще й каліграфія, рисунки і гімнастика;

2) національно-крайовий компонент, який, претендуючи на врахування національної специфіки окремих регіонів Галичини, нормував обсяг годин мови викладання і другої мови краю;

3) шкільний компонент, що давав учням право на вибір певних надобов'язкових дисциплін [133, 43].

Особливо принциповою у поліетнічному просторі Галичини була мовна політика. Розглянемо як вона вирішувалася.

До кінця 90-х рр. XIX ст. тривав стан урядової невизначеності у програмному забезпеченні української мови як викладової. В 1889 р. КШР було ухвалено “Навчальний план польської мови для гімназій” [183], яким за аналогією користувалися й при викладанні української мови. Тільки в 1893 р. з'явився спеціальний урядовий план (та інструкції) для вивчення української мови як викладової в гімназіях Східної Галичини [308].

20 липня 1898 р. в галицьких середніх школах була проведена реформа навчального плану з української мови, згідно з якою в навчальний процес було введено два плани - для українців і поляків. Діти польської національності мали вивчати українську мову з 4 по 8 клас, а рідну – з 1 по 8. Українці ж обидві мови вивчали з 1 по 8 клас. Очевидною була нерівноправність мов у

галицькому шкільництві. Крім цього, навчальний план передбачав перенесення української літератури з 6 у 8 клас, що означало оглядове ознайомлення з предметом, адже за рік не охопиш багатогранності нашої літератури [170, 1]. Таке ставлення до рідної мови викликало невдоволення громадськості.

У зв'язку з цим 23 – 24 квітня 1902 р. відбулося засідання КШР під головуванням доктора Е.Плажка, на якому вирішували, як змінити план 1898 р. Конкретні пропозиції внесли інспектор І.Левицький, професори І.Кокорудз, І.Копач та ін. Єдине, чого досягли референти, – це розширення навчального плану. Так як і в 1898 р., план 1903 р., виданий КШР, ділився на дві частини – А і Б. Тільки перший – для шкіл з меншою кількістю українців – охоплював не три, а чотири роки навчання, яке починалося в гімназіях у 4 класі, а закінчувалось в 7, у реальних школах – відповідно у 3 і 6. Навчання поділялося на вищий і нижчий ступені. На нижчому діти опановували читання, письмо, правильну вимову, декламування, будову слова. На вищому учні читали уривки з історично-літературним поясненням, вибрані з вправ для учительських семінарій, декламували поетичні твори, писали невеликі розвідки [170, 1].

У порівнянні з попереднім планом обсяг матеріалу не змінився, але на його вивчення відвели більше часу, що дозволило поглибити навчання. Це було особливо важливо для вищого ступеня, який був значно складнішим.

План Б, складений для шкіл зі значною кількістю учнів-українців, охоплював вісім чи сім (для реалістів) років навчання. У чотирьох нижчих класах діти набували навички читання й правильного висловлювання, редагування поетичних та прозових уривків. У вищих класах учні здобували знання з історії літератури, ознайомлювалися з українською поезією і прозою, найважливішими подіями з життя відомих письменників. Отже поділ на класи й обсяг навчання в планах А і Б був однаковим для учнів обох національностей, що свідчило про регрес освіти та її повернення на рівень дореформених часів, з тією тільки різницею, що в новому плані з 6 класу розмежовували навчання для українських і польських дітей. Такий поділ був зумовлений тим, що поляки не

вивчали граматики, а з творами української літератури ознайомилися оглядово [170, 1].

Мовне питання було предметом обговорення і на конференціях.

Перша – учителів української мови середніх і вищих шкіл під керівництвом М.Грушевського – відбулася 20 травня 1909 р. у Львові заходом товариства “Учительська громада”. Обговорювались проблеми викладання української мови в середніх школах Галичини.

Було представлено реферат галицького письменника М.Пачовського “Становище й наука українсько-руської мови як викладної в наших гімназіях”, де розглядалися наступні питання: як викладати українську мову, як ввести в навчальний процес міністерський розпорядок 1908 р., як новий план для німецької мови пристосувати на курс української.

У першому питанні автор дав коротку довідку про місце української мови в середніх школах, зазначивши: “Незавидна судьба українського народу, розбитого кордоном на дві нерівні часті, витиснула своє пятно і на його мові... Одиноким приютом свобідного її життя стала Галичина і галицькі школи. Однак і тут, на жаль, не найшла вона щирих і свідомих опікунів, а надто приходило ся їй зводити тяжкі борби не тільки з чужинцями, але й своїми рідними синами” [176, 34].

Провину за неповноправне становище української мови М.Пачовський покладав на галицьких українців, “що не гляділи на розвиток рідної мови із ширшого, всенародного становища, а плекали її головно для домашних і краєвих потреб” [176, 34]. Ще однією причиною автор вважав незначне число національних шкіл, які, однак, “досі не зовсім відповідають вимогам духовного життя усього українського народу, а тим самим не дорівнюють з огляду на національне вихованє таким же закладам з польською викладовою мовою” [176, 34].

Порівнявши викладання рідної мови в польських та українських школах М.Пачовський відмітив, що у польських закладах “науку рідної мови й історії

від давна веде́ть ся з ширшого, національного становища, що обіймає весь кордонами розділений польський народ...”, а в українських – обмежувалися виключно Галичиною, в підручниках ”переповідали... своєю мовою те, що ученики вже чули з польських підручників” [176, 35].

Зважаючи на ці проблеми, М.Пачовський вніс такі зауваження з приводу вивчення української мови в середніх школах: викладати її ширше, не обмежувачись Галичиною, а з метою викорінення іншомовних слів прийняти всеукраїнський правопис [176, 41].

Зазначаючи, що “викладова мова становить канву для науки всіх прочих шкільних предметів”, М.Пачовський писав: “Найголовнішою задачею учителя-фаховця буде, викорінити заприючений механізм, утвердити набуті форми та підготувати до зрозуміння нових форм, нових язиків” [176, 43]. Автор пропонував звернути більше уваги на граматику, читання та декламування, не переобтяжувати лекційним навчанням, а давати “трохи свободи до самостійного мислення...” [176, 43 – 45].

Нижча гімназія, на думку М.Пачовського, повинна була надавати учням загальні поняття з рідної мови та літератури, а вища – знання про духовне життя народу і найважливіші пам’ятки культури [176, 43 – 45].

Стосовно третьої проблеми – поширення нового плану з німецької мови на курс української, – М.Пачовський зазначав, що програма викладання німецької мови в нижчій гімназії передбачала опанування техніки читання, орфографічного письма та чітке формулювання думок, а також підготовку до розуміння поетичних та прозових творів на основі матеріалу читанки. Вища гімназія мала забезпечувати поглиблене вивчення мови на основі історичних даних, досягнення точності, плавності в усній та письмовій мові, вміння аналізувати прочитаний твір, вивчення історичного розвитку літератури. Тому цією навчальною програмою “належить кермувати ся при науці викладної мови і в наших гімназіях” [176, 56 – 61].

У дискусії з приводу реферату М.Пачовського взяли участь О.Борковський, І.Брик, М.Грушевський, І.Кокорудз, І.Копач, К.Студинський.

Метою дискусії був розподіл матеріалу з історії української літератури у вищій гімназії для кожного класу зокрема, а саме: як здійснити періодизацію розвитку предмету; який обсяг навчального матеріалу викладати в поодиноких класах; як відредагувати читанки.

Основною проблемою залишалася відсутність хороших підручників. Український письменник, поет і літературознавець В.Щурат підкреслив: “Справа ся є тепер актуальною бо підручники для низших клас вже вичерпані. Щоби підручники до науки української мови в низшій гімназії не виходили такими слабими, якими вони є тепер, треба подбати передовсім про те, щоби уступи, які у них поміщуєть ся, були інтересні під літературним оглядом” [7, 155 – 159].

21 листопада 1909 р. у Львові відбулася конференція українців польських середніх шкіл, присвячена викладанню української мови й літератури в середніх навчальних закладах Галичини.

На ній професор І.Брик зачитав реферат “Стан науки української мови в польських гімназіях і проєкт пляну”. Суть проблеми автор вбачав ”як в організації, так і в плянах науки української мови в польських середніх школах, поданих розпорядком Кр. Шк. Ради 29 липня 1898 р.” [8, 204].

Вихід із ситуації, що “спихає науку української мови до становиска маловартности, її понижує і робить педагогічно-дидактично неможливою до успішного ведення “, І.Брик виклав у такій резолюції:

1. Ввести обов’язкове вивчення обох крайових мов у середніх школах Галичини. Мові викладання відвести 2 години на тиждень у кожному класі.

2. До часу розгляду першої пропозиції в межах, визначених ухвалою Крайового сейму 1 лютого 1898 р. і розпорядженням КШР від 29 липня 1898 р., українська мова в польських середніх школах має бути факультативним

предметом для молоді польської національності, а обов'язковим – для української.

3. Метою вивчення української мови має бути не тільки опанування словом і письмом, але й ознайомлення з історією та літературою (за аналогією викладання польської мови в українських гімназіях).

4. Термін вивчення української мови має складати 8 (в реальних школах – 7) років, по 2 год. на тиждень у кожному класі (за аналогією викладання польської мови в українських гімназіях).

5. До викладання української мови має бути призначений сталий, фахово освічений вчитель, який матиме право брати участь у конференціях і матуральній комісії (як учитель польської мови в українських гімназіях).

6. Оцінка з української мови повинна впливати на загальний рівень освітньої класифікації, а у свідоцтві – має бути “клявзуля” (*запис – В.С.*) про володіння однією чи двома крайовими мовами.

7. Українську мову викладати вранці (як польську мову в українських гімназіях).

8. Необов'язковість предмета має бути поступово усунута.

9. Навчальний план залишити таким, як в українських гімназіях – з обмеженнями в матеріалі і завданнях [8, 204 – 205].

Як видно, для української мови запропоновано не виняткові переваги, а лише зроблено спробу забезпечити їй аналогічне становище (“за аналогією викладання польської мови в українських гімназіях”). Висунуто вимогу надавати вчителям української мови ті ж права, що й вчителям польської мови в українських гімназіях тощо. Можна сказати, що йшлося про програму-мінімум. Однак доходимо висновку, що її не було здійснено.

В дискусії взяли участь І.Кокорудз, К.Лучаківський, П.Скобельський, І.Созанський. Результатом обговорення стало одноголосне прийняття резолюцій реферату в окресленій редакції із такими правками: потрібна зміна підручників та встановлення інспекторату для української мови [8, 205].

30 травня 1910 р. відбулася конференція, присвячена викладанню української мови в гімназіях з польською мовою навчання і польської – в школах з українською мовою навчання.

В дискусії взяли участь О.Барвінський, І.Копач, В.Коцовський, Ф.Майхрович, О. Макарушка, К.Студинський, та ін.

Зокрема викладач польської мови Ф.Майхрович, змальовуючи яке “марне становище в гімназії має наука язика яко предмету надобов’язкового”, вніс такі пропозиції щодо викладання польської мови в українських гімназіях: ввести її до числа обов’язкових; ґрунтовно вивчати літературу та граматику; ознайомлювати учнів з творами письменників XVII – XIX ст., використовуючи читанки, побудовані на відомостях польської культури та джерелах польської літератури; видати окрему інструкцію для викладання польської мови [6, Ч. 117, 4; Ч. 118, 4].

Аналогічні пропозиції прозвучали і щодо викладання української мови в польських гімназіях, а саме: обов’язкове вивчення предмету, введення в нижчій гімназії дворічного підготовчого курсу з української мови для учнів, переведених з іншого закладу, де мова не викладалася; видання окремого підручника з мови та літератури для польських шкіл, побудованого на відомостях та творах української культури; заснування української бібліотеки тощо [6, Ч. 120, 4; Ч. 121, 4]. Схожість поглядів українських та польських учителів середніх шкіл свідчить про прагнення до компромісу між представниками різних національностей та бажання надати обом крайовим мовам рівноцінного статусу.

Зазначені пропозиції були подані на розгляд КШР, яка не поспішала з втіленням їх у життя. Лише 4 червня 1913 р. (ч. 2598) МВО затверджує новий план курсу української мови як викладової в гімназіях [245, 262 – 267].

План поділяв навчання на дві частини: перший (1 – 4 класи) охоплював вивчення мови, стилю кращих зразків українського письменства, другий (5 – 6 класи) – староукраїнської літератури, і 7 – 8 – новітньої літератури [126, 39].

Аналіз навчального плану показує, що на українську мову відводилось дуже мало часу (4 год. на тиждень у 2 та 8 класах, а в інших – 3 год.). Не враховувалось навіть розмежування нижчого й вищого ступенів навчання. Тобто, незважаючи на те, що програма II ступеня була значно складнішою, час на вивчення предметів відводився однаковий. Звідси можна зробити висновок про низьку якість навчання й відповідно – недостатній рівень знань з української мови у школах Галичини.

Щодо викладання літератури, то галицький письменник, педагог та громадський діяч А.Крушельницький писав: “Хоч сам являюся автором читанок... – вважаю спосіб навчання в школі при помочи читанки за недоцільний. Читанка з найкращим добором творів і найповніша буде все-таки містити в собі тільки дуже незаметну частину творів поетів і письменників. Вона може в найкращому випадку допомогти зорієнтуванню в матеріалі. Ніколи не можна так широко її скласти, щоб дати в ній повноту вибраних творів, необхідних до характеристики окремих поетів і письменників на основі прочитаних у читанці їх творів”. З огляду на це, письменник пропонував замінити читанку шкільними виданнями творів письменників з відповідними біографічними й інформаційними історико-літературними статтями [126, 45].

Навчальний план 1913 р. був останнім офіційним планом з української мови, оскільки вже в 1917 р. шкільна влада вважала за доцільне складати навчальний план шляхом опитувань і пропозицій учительства [126, 39].

Таким чином наприкінці XIX – початку XX ст. в Галичині учні здобували середню освіту в гімназіях (класичній та реальній), реальних школах та ліцеях. Відмінність між цими типами шкіл полягала у терміні навчання та структурі навчальної програми.

Невідповідність змісту середньої освіти вимогам часу спонукала до реформ 1909 – 1910 рр., які спричинили зміни у викладанні окремих дисциплін. Найбільше дискусій розгорнулося навколо мовної політики – викладання

української мови в польських школах та польської в українських (конференції 20 травня 1909 р., 21 листопада 1909 р., 30 травня 1910 р.).

У 1912 р. було здійснено реформу, яка максимально наблизила зміст та структуру ліцейної освіти до рівня середніх шкіл, але не забезпечила повною мірою потреби випускниць – давала змогу здобувати неповну середню чи неповну вищу освіту. Це призвело до реформування ліцеїв у 8-класні середні навчальні заклади.

РОЗДІЛ 3.

СТРУКТУРА Й ЗМІСТ ПРОФЕСІЙНОЇ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ В ГАЛИЧИНІ

3.1. Структура професійного шкільництва

Розвиток капіталістичних відносин наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. спричинив появу закладів для підготовки спеціалістів різних професій. Один із сучасних дослідників В. Качор зазначав, що “фахове або т. зв. професійне шкільництво – це продукт нових часів. Виховничий його ідеал дозрів щойно на початку ХХ століття з великим розвитком техніки, торгівлі та піднесенням у світі життєвої стопи широких мас” [115, 22].

На необхідність професійної підготовки молоді постійно звертали увагу громадські та освітні діячі Галичини. Д. Коренець із цього приводу писав: “Хто має практичний фах у руках, знайде хліб усюди, тож хто дбає про долю своїх дітей, нехай подбає про їх образоване фахове, а наші інституції нехай по силам своїм допоможуть незасіяним родичам до утримання дітей в школах, бо в молодіжці будучність України” [122, 3].

Не випадково у популярному часописі „Діло” знаходимо прямий заклик: „До школи! Посилаймо своїх дітей до шкіл народних, середних, промислових, торговельних і господарських, які б дали їм хліб в руки. Звернім бачну увагу на

молоде покоління, з якого мають вирости нові робітники на широкій українській ниві, не зважаймо на ніякі перепони!” [179, 1].

Систему професійної освіти Галичини кінця XIX – початку XX ст. можна класифікувати за типом навчальних закладів – промислових, фахових, торговельних, рільничих. За рівнем підготовки кадрів школи поділялися на вищі та нижчі (промислові та торговельні) і вищі, середні, нижчі, зимові (рільничі), а за формою власності – на державні, приватні, крайові, відомчі (промислові та торговельні), державні і крайові (фахові), державні і відомчі (рільничі).

Згідно із звітом КШР, станом на 1900/01 н.р. у краї діяли такі державні навчальні заклади: вища промислова школа у Кракові, промислова школа у Львові; фахові школи деревообробної промисловості у Закопаному та Коломиї, слюсарська – у Свйонтниках, ковальська – в Сулковіцах, вища торговельна – у Львові [316, 3]. Кадри для рільництва готували 2 вищі (Дубляни, Краків), середня (Чернихів), 7 нижчих (Бережниця, Дубляни, Городенка, Ягольниця, Коберніце, Мілоція, Суходіл) і 2 зимові школи (Тенгоборж, Любеч) [13, 3; 70, 7; 231, 4].

Окрім вищеперелічених навчальних закладів, існували ще спеціальні заводіві школи – лісова школа у Львові, державна школа для лісової служби в Болехові, молочарська в Ряшеві, хмелярська - в Бродах, садівничо-городничі – у Львові, Тарнові й Заліщиках та школа для гуральників у Дублянах [124, 1].

Мету та завдання професійного шкільництва дуже влучно сформулював В.Качор: “Метою фахового шкільництва є виховати молодь до практичних занять, вможливаючи їй легший перехід до безпосередніх завдань сучасного суспільного життя та зв’язати її з економічним, соціальним, і професійним інтересом цього ж суспільства. Фахове шкільництво має бути промотором всебічного розвитку хліборобства, торгівлі, ремесла і промислу. Воно має приготувати потрібні кадри для всіх галузів народного господарства, щоб прискіпити і поглибити природний розвиток народу” [115, 22].

Розглянемо детально устрій професійних шкіл, їх мету, завдання та місце в системі шкільництва.

Промислова школа у Кракові мала завдання “надати ремісничій молоді необхідні знання, що відповідають практичній роботі” [265, 3]. Як вказувалось у редакційній статті часопису “Діло”, – “державна школа промислова в Кракові стоїть подекуди на рівні з кожною іншою середньою школою; ...ся промислова школа дає висше і середне промислове і промислово-артистичне образование” [192, 6].

Цей навчальний заклад у свою чергу поділявся на окремі школи:

Вища промислова школа.

Школа артистичного промислу.

Промислова доповнююча школа.

Фахові курси з певних галузей промисловості.

Експериментальна станція для ферментаційного промислу.

Вища промислова школа складалася з трьох окремих фахових відділів - будівельного; механічно-технічного; хімічно-технічного [192, 6].

Термін навчання на будівельному відділі становив 4,5 роки, а на двох інших – по 4 роки. Перелік спеціальностей, які можна було здобути у вищій промисловій школі, подавав часопис “Діло”: ”Школа для будівничих образує так будівничих, як і самостійних будівляних підприємців, мулярів, теслів і т.п. Виділ механічно-технічний приспособляє молодіж до самостійних становищ в крузі всілякого рода механічного промислу, образує будівничих функціонерів у фабриках рільничих машин, в млинах, тартаках, фабриках паперу, прядільнях, ткацьких фабриках, в механічних варстатах всілякого рода і т.п., а крім того абітуриенти можуть знайти місця в залізничних варстатах. Хемічно-технічний виділ приспособляє до самостійної праці в крузі хемічного промислу, отже образує на самостійних фаховців для промислу ферментаційного, нафтового, цукрівничого, гутничого і и.” [192, 6].

До школи приймали молодь, що закінчила 4 клас гімназії або 3 клас виділової школи, на підставі вступного іспиту. Абітурієнти мали обов'язок однорічної військової служби. Це свідчило, “що ся школа має права середних шкіл державних” [192, 6].

Школа артистичного промислу складалася з двох відділів – декоративного малярства та декоративної різьби.

Навчання на кожному відділі тривало 3 роки. Приймались абітурієнти віком 14 років після народної школи. Згідно із промисловим законом від 5 лютого 1907 р., набуло чинності дворічне навчання, після якого учні одержували підтвердження, що закінчили ремісничий курс. В обов'язковому порядку такі випускники проходили однорічну фахову практику як помічники, а після – однорічний майстерський курс. Абсольвентам того курсу надавалось право на самостійну роботу [192, 7].

Окрім того, даний закон і розпорядження Міністерства торгівлі, узгоджене з МВО (27 липня 1907р. №193), надавали учням, які отримали червоний диплом, право відкривати власну справу в якості малярів-декораторів, спеціалістів із виготовлення вітрин та лакувальників при умові проходження однорічної практики на заводах у ролі помічників [325, 6].

У доповнюючу школу, вечірню й недільну, приймали тільки кандидатів, що закінчили шестикласний або доповнюючий міський заклад. Школа складалася з двох технічно-конструкторських та двох промислово-художніх відділів, кожний з яких перебував під керівництвом професійного вчителя [324, 4].

При школі діяли спеціальні курси для працівників, що обслуговують машини й парові котли, залізничних машиністів, помічників художників-декораторів, працівників гуралень, сезонних малярів [325, 5 – 6]. Після закінчення курсів слухачі отримували посвідчення, в якому зазначався теоретичний та практичний кваліфікаційний рівень.

МВО (рескрипт від 28 травня 1901 р. L. 13.38) видало нові правила

прийому учнів до вищих державних промислових шкіл (у Кракові і Львові).

Згідно з ними, кількість учнів, прийнятих до одного класу, не могла перевищувати 40 осіб (не молодше 14 років). До вступників ставилися вимоги фізичної здатності до навчання, успішного закінчення державної нижчої середньої школи, 3 класу виділової чи останнього – восьмикласної сільської школи. Кожний абітурієнт мусив скласти іспити з мови, якою викладали в навчальному закладі, арифметики, геометрії і фізики. Відповідно до вимог навчання, було відрегульовано умови зарахування до вищих класів. Нових учнів до закладу приймали тимчасово. Протягом першого півріччя учительське зібрання приймало рішення про стале зарахування або, якщо учень не справлявся з навчальним планом, про відрахування із закладу [324, 4 – 5].

Промислова школа у Львові діяла згідно із статутом, затвердженим рескриптом МВО від 18 березня 1899 р. (L.18.094 ex. 1898). Він сформулював такі завдання школи: надавати учням теоретичні і практичні відомості та підвищувати кваліфікацію досвідчених промисловців на спеціальних курсах [348, 9].

Львівська промислова школа складалася з наступних окремих закладів:

1. Будівельної школи, що містила:

а) школу для підмайстрів, поділену на відділи - мулярський, теслярський, каменярський;

б) школу столярства і слюсарства будівельного

2. Школи для артистичного промислу, що містила:

а) школу для промислу деревного;

б) школу для промислу металевого;

с) школу для промислу керамічного;

д) школу вишивання і в'язання;

е) школу професійного малювання і моделювання;

3. Зали публічних рисунків та моделювання.

4. Доповнюючої промислової школи [348, 9 – 11].

Умови зарахування учнів до Львівської промислової школи були регламентовані вищезгаданим міністерським рескриптом від 28 травня 1901 р. (L.13.384).

Таблиця 3.1

Перелік спеціальних курсів Львівської промислової школи станом на 1912/13 н.р.

№ п/п	Назва курсу	Розпорядження	Тривалість курсу	К-сть учнів
1.	Курс для машиністів	Рескрипт Міністерства робіт публічних (МРП) від 29.07.1910 (L.132-XXIв)	з 01.10.1912 до 15.01.1913	27
2.	Нижчий курс для спеціалістів з будівництва доріг	Розпорядження Намісництва від 01.11.1912 (L 843/29-VIII)	з 15.11.1912 до 15.05.1913	22
3.	Спецкурс для наглядачів електротехнічних приладів	Рескрипт МРП від 03.08.1911 (L.646/2 XXIв)	з 01.10.1912 до 28.02.1913	26
4.	Спецкурс для монтажників електричних приладів	Рескрипт МРП від 03.08.1911 (L.646/2 XXIв)	з 01.11.1912 до 31.03.1913	13
5.	Майстерський курс для столярів	“Zarys organizacyi szkol majsterskich dla stolarzy meblowych i budowlanych”	з 01.10.1912 до 15.07.1913	7
6.	Курс для інженерів і машиністів котельних установок	Рескрипт МРП від 27.01.1910 (L 42/XXIв)	з 01.02.1912 до 31.05.1913	27
7	Курс столярський, відкритий спілкою підприємців малого промислу	Рескрипт Виділу крайового від 27.02.1912 (L 33774/913)	з 01.03.1913 До 15.06.1913	14

Джерело:[284, 9 – 10].

Станом на 1909/10 н.р. у Львівській промисловій школі, окрім перелічених, діяли ще 25 курсів, які не входили до навчального плану закладу: 11 професійних курсів малювання; 2 курси промислово-купецьких для вчителів доповнюючих шкіл; 2 курси малювання для вчителів народних шкіл; 3 курси для вчителів ручної праці в народних школах; 3 щорічні курси для вчителів виділових шкіл; 3 щоденні 6-місячні курси для спеціалістів з будівництва доріг і патрульної служби; 1 щоденний 14-місячний майстерський курс для столярів, організований патронатом спілки малого промислу на кошти Крайового Виділу [283, 4].

Мовою викладання у закладі була польська. Навчальний план орієнтувався в основному на спеціалізацію (65%). Це засвідчує його аналіз на

прикладі школи промислу мулярського, теслярського й каменярського (Додаток Н) [348, 18 – 19].

Одним із видів професійного шкільництва були фахові школи, які поділялися на державні (ними відала КШР) та крайові (перебували в компетенції Крайового виділу).

Згідно із статистичними даними, в 1908/09 н.р. в краї нараховувалось 30 крайових фахових шкіл – каменярства (8), ткацтва (7), колідійства (4), шевства (3), столярства, кераміки, коронкарства (по 2 кожної), забавкарства і гаптування (по 1 кожної) [13, 3].

До крайових шкіл приймали абітурієнтів, які закінчили народну школу. Їхнє подальше навчання змальовував часопис “Руслан”: учні працювали під керівництвом майстра та підмайстрів. “Сі вказують їм, як уживати всяких уліпшених нарядів, машин. Ученики такої школи вправляють ся в рисунках, без знання котрих ніякий ремісник не може обійтися. Побирають також науку рідної мови і рахунків, учать ся передовсім провадити рахункові книжки і зладжувати такі письма, які мусить укладати ремісник” [193, 2].

Розглянемо структуру крайових фахових шкіл на прикладі **Коломийської крайової гончарської школи**.

Її метою, згідно із статутом (розпорядження Крайового виділу від 3 липня 1896 р. л. 28.723), була теоретична й практична підготовка учнів, помічників і майстрів гончарського і кахлярського ремесел та споріднених галузей керамічної промисловості, а також – працівників різних професій для “цегельні” [340, 3].

Для оптимізації роботи закладу він поділявся на професійну школу; відділ помічників і майстрів; цеглярський курс. Навчання було безкоштовним [340, 3].

До Коломийської школи без іспитів приймали дітей віком 13 років, які закінчили народну школу, або на підставі вступного екзамену за програмою початкової. Надзвичайні учнів здобували тут освіту від 1 місяця до 1 року

(залежно від мети підготовки), а звичайні 3 роки [340, 3 – 4].

Усі звичайні учні мусили складати річні іспити. В разі незадовільного результату, можна було подати заяву на повторну здачу екзамену, а при недостатньому опануванні навчального матеріалу – повторити його в тому ж класі. По закінченні школи учень отримував атестат, в якому оцінювалась успішність, старанність та поведінка. Надзвичайні учні не складали іспитів, а закінчивши навчання, отримували посвідчення про пройдений курс, а також відзнаки за старанність і хорошу поведінку [340, 8].

Навчальна програма крайової гончарської школи охоплювала теоретичну та практичну частини. До теоретичної входили такі дисципліни: релігія, рисунки від руки, рисунки професійні, декорація ваз і кахель, “наука стилю”, геометрія, геометричні рисунки, технічні рисунки і конструкція печей, моделювання, рахунки звичайні, рахунки промислові, бухгалтерія, “стилістика купецька і промислова”, фізика, хімія, технологія керамічна [340, 10 – 15].

Практична частина охоплювала навчання на верстатах для гончарства, кахлярства та виготовлення цегли, дренажних труб і черепиці [340, 15 – 16].

Окремий відділ гончарської школи надавав безкоштовну освіту для працюючого населення з метою подальшого фахового вдосконалення (вечірнє та недільне навчання). Після закінчення такого курсу випускники отримували свідоцтва з переліком навчальних дисциплін, терміном їх вивчення та оцінкою старанності й поведінки [340, 16 – 18].

Крім крайових існували ще державні фахові школи, яких у 1911/12 н.р. нараховувалось 7. До них приймали учнів після закінчення 5- або 6-класної школи. Наприклад **державна фахова школа деревообробного промислу в Коломиї** об’єднувала наступні окремі заклади:

1. Професійну школу, поділену на відділи – столярський, токарський, різьбярства фігурного та орнаментального, теслярський.

На третьому та четвертому відділах навчання тривало 4 роки, а на першому та другому – 2 роки, з підготовчими курсами – 3 роки.

2. Публічної зали малюнків [334, 16].

Основне завдання Коломийської школи було окреслено в її статуті: “Задача школи є виобразувати теоретичною і практичною наукою в верстатах дерев’яних виробів досконалих самостійних промисловців. Особливою ціллю є плекати так званий гуцульський стиль з огляду на техніку і орнаментику” [266, 1].

У закладі навчалися учні двох категорій – заводіві (фахові) та госпітанти. У статуті школи подається таке пояснення: “Фахові – це ті учні, що бажають набути в закладі повних практичних і теоретичних знань і для цього вимагається точне виконання навчального плану. Госпітанти ж відвідують тільки певні предмети” [266, 4 звор.].

До школи приймалися підлітки 13 років на підставі свідоцтва народної школи. Учням, яких не зарахували до закладу, надавалась можливість відвідувати заняття в якості звичайних слухачів. Після закінчення школи випускники отримували свідоцтво, яке давало право на самостійну працю. Учні, що з поважних причин залишили заклад, отримували свідоцтво “фреквентачії”, в якому зазначалися тільки їх вміння та навички. Таке ж свідоцтво видавали і госпітантам [266, 5 – 6 звор.].

Державна фахова школа деревообробного промислу в Закопаному мала подібний устрій. Нововведеннями були: відділ домашнього промислу при промисловій школі, де навчання тривало 3 роки, і доповнююча промислова школа. Окрім того, публічна зала рисунків організовувалась окремо для жінок і чоловіків (платна) і для учнів вищих класів народних шкіл (безкоштовна) (Додаток П) [334, 16].

Навчання в закопанській школі поділялось на професійне і теоретичне. Теоретичне охоплювало загальноосвітню підготовку, а професійне – промислово-художню, технічну та торговельну (купецьку). Особлива увага приділялась малюванню й моделюванню з натури та проектуванню. Однак найбільше часу відводилося на практичне навчання, яке розвивало вміння та

навички, необхідні учню в майбутній професії [334, 15].

При школі діяв ще спеціальний курс килимних рисунків. Навчання проводилося у трьох напрямках – малювання з натури, орнаментальні композиції і технічні рисунки [334, 15].

Основним завданням **слюсарської школи у Свйонтниках** було розширення практичних навичок учнів та відродження місцевого промислу. Заклад мав на меті підготовку таких фахівців, які після закінчення школи змогли б ефективно працювати в усіх напрямках будівничого, художнього й механічного слюсарства [334, 18].

Навчання тривало 4 роки і охоплювало теоретичні та практичні предмети. На теорію відводилось 16 год. щотижнево, а на практику – 32 год.

Теоретичний курс охоплював загальноосвітні предмети – релігію, польську та німецьку мови, математику, каліграфію, статистику Австро-Угорської імперії; технічні – рисунки від руки (схематичні креслення), технічні рисунки (креслення, проектування), геометричні рисунки, фізику, хімію, технологію; промислово-торгові - документацію, підприємницькі розрахунки (калькуляцію), принципи бухгалтерського обліку [334, 18 – 19].

Основою практичної частини навчання була обробка заліза, сталі, інших металів і дерева в обсягу, необхідному учневі для подальшої практичної слюсарської роботи [334, 19].

Після закінчення професійної школи учень одержував абсолюторію, на підставі якої, після пройденої однорічної практики, мав право самостійно працювати [334, 19].

Школа промислу залізного в Сулковіцах складалася з двох відділів - ковальського та слюсарського. Тривалість навчання на кожному становила 3 роки.

Основним завданням школи була підготовка кваліфікованих ковалів і слюсарів, які після її закінчення змогли б відкрити власні майстерні [325, 12].

Навчальний час розподілявся на теоретичний та практичний курси. На перший відводилось в окремих класах 15 год. на тиждень, а на другий – від 28 до 34 год. [334, 17].

При школі діяли також спеціальні курси майстрів, які помітно вплинули на розвиток надомного промислу у Сулковіцах. У звіті про роботу цього навчального закладу, зокрема курсів, КШР визнавала, що школа досягла дуже хороших результатів: часткова механізація виробництва давала можливість майстру з одним помічником суттєво підвищити продуктивність праці. Окрім зменшення значних фізичних навантажень, зросли й ковальські заробітки – на 15 – 20% [334, 18].

На початку 1911/12 н.р. в Галичині було відкрито ще три державні фахові заклади – школи будівничих ремесел у Бучачі та Ярославі й машинного слюсарства в Тернополі.

Школа будівничих ремесел в Ярославі підвищувала професійний рівень фахівців та готувала їх до складання майстерських екзаменів [334, 13].

Як свідчить аналіз звіту КШР, школа складалася з:

1. відділу для мулярів, теслярів і помічників каменярів;
2. п'ятимісячного курсу для “колодязників”;
3. професійного доповнюючого класу;
4. публічної зали рисунків та моделювання [334, 14].

Аналогічний устрій мала **школа будівничих ремесел у Бучачі** (Додаток Р) [334, 13]. Позитивним нововведенням у цьому закладі стало запровадження тримісячного курсу, що надавав абсолювентам можливість додатково підготуватися до майстерського екзамену.

У звіті КШР зазначалося, що школа **машинного слюсарства в Тернополі** в теоретичній і практичній підготовці своїх учнів особливу увагу повинна приділяти сільськогосподарським машинам та їх ремонту [334, 20].

Навчання тут тривало 3 роки і включало теоретичну та практичну частини (на першу виділялось 26, а на другу – 24 год. на тиждень).

Теоретичний курс складався із загальноосвітніх та технічних предметів. Щодо практичної частини, то у звіті КШР вказувалось, що вона становила основу професійної освіти і охоплювала слюсарство, ковальство, токарство, а також модельне столярство. Під час практичних занять учні ознайомлювалися з роботою машин, вчилися використовувати устаткування, без якого був би неможливим розвиток промисловості [334, 20].

Діяли при школі і професійні курси (бухгалтерські, шевські, з ремонту ваг), що створювалися з метою розвитку надомного промислу.

Після закінчення Тернопільської школи учні одержували абсолюторію, яка надавав право після однорічної практики відкривати власну справу.

Великого значення в Галичині надавали вмінню грамотно господарювати. Зокрема в редакційній статті часопису “Діло” зазначалося: ”Коли при збіжєвій господарці головну ролю в господарстві займає мужчина, то при господарці обмеженій на плеканє огородовини, садовини, і дрібних звірят та дробу розвій господарства залежним є головним чином від женщины, від господині дому. З сеї причини образованє жінок в обсягу домашнього господарства має першорядне значіне для піднесеня селянського господарства” [244, 7].

У 1904 р. часопис “Школа” обґрунтував ідею заснування жіночих виділових шкіл із ремісничою спеціалізацією. Зваживши на відсутність відповідних навчальних програм, планів було запропоновано статут виділової жіночої школи практичного напрямку, згідно з яким заклад мав надавати молодим жінкам елементарну загальну освіту і фах, необхідний для подальшого життя. Навчальний план охоплював теоретичну та практичну частини. До теоретичної належали предмети загальноосвітнього циклу, але в невеликому обсязі; до практичної – ручне й машинне шиття, крій, зняття мірок, моделювання, чищення, зберігання та ремонт одягу, пошиття рукавиць, краваток, ковдр [323, 286].

Окремі майстрині бралися за організацію навчання самостійно. Особливо помітна діяльність Є.Ярошинської – письменниці і вчительки, яка спеціально

навчалась у Силезії новітніх способів ткання, щоби потім передати свої вміння жінкам. К.Трембіцька, отримавши верстат і грошову допомогу від польської поміщиці, власниці фабрики в Городку, вчила дівчат роботі на ткацьких верстатах [31, 98].

Станом на 1912 р. у Галичині існували такі навчальні заклади для дівчат: школи сільських господинь в Альбіговій, Шинвальді, Баховичах, Підгородю, Підзамчу; школи домашнього і сільського господарства в Білому Камені, Корчині; школи домашнього господарства в Товмачі, Львові [244, 7]. Зокрема, **школа домашнього господарства у Львові** охоплювала три курси – господарський, соціально-побутовий, ботанічний.

Господарський курс поділявся на дві частини - практичну й теоретичну. На практичних заняттях учениці вчилися варити їжу, робити заготовки; шити, перешивати, ремонтувати одяг; прибирати й підтримувати порядок вдома; прати й прасувати. Теоретична частина охоплювала такі предмети: господарчі рахунки (укладання господарсько-домашнього бюджету, планування витрат у відповідності до цін та кількості осіб, вміння оформити документи тощо); хімія, природничі науки, релігійні співи [316, 5 – 10]. Соціально-побутовий (т. зв. самаритянський) курс передбачав такі вміння: надання першої допомоги в разі нещасного випадку; догляд за хворими й практичні заняття в санітарній службі; накладання пов'язок різних видів. Ботанічний курс передбачав у зимовий період – лекції; у весняний – роботу на городі; в осінній – збір і зберігання овочів [316, 11 – 13]. Аналіз вищеописаної програми навчання свідчить про те, що заклад надавав ґрунтовну підготовку своїм ученицям, оскільки охоплював найнеобхідніші ділянки знань.

Найважливішим типом нижчого промислового шкільництва, “призначеним для ремісничих верств”, були **доповнюючі промислові школи**, які діяли згідно з міністерським розпорядженням від 24 травня 1898 р. (№ 12810). На підставі новелі до промислового закону від 1907 р. “ всі термінатори обов'язані ходити до промислової доповнюючої школи, яку належить утворити

всюди там, де є значнійше число термінаторів” [13, 3]. Основним завданням цих шкіл, як зазначав С. Баран, “було поглибити і розширити в напрямі фаховім елементарне образование, що його термінатор виніс з народної школи” [13, 4].

Серед молоді, яка вступала до доповнюючих промислових шкіл, були юнаки та дівчата, які вже здобули певні практичні фахові знання, навчаючись у майстра, але були зовсім або частково неграмотні. Для такої категорії учнів відкривали підготовчі класи. Вони були однорічними або дворічними - в залежності від освітнього рівня слухачів.

У великих містах, де була добре розвинута торгівля, відкривалися доповнюючі промислово-торговельні школи, що забезпечували навчання на курсах – підготовчому (однокласному), промислового (однокласному) і торговельному (двокласному).

Усі категорії доповнюючих шкіл були призначені для опанування молоддю різних промислових професій та підготовки фахівців для торгівлі [289, 6]. Їхня навчальна програма була уніфікованою. Тут вивчали техніку рисунку, рисунок геометричний та технічний, “промислову стилістику”, бухгалтерію і головні постанови промислового права [13, 4]. Саме наявність таких основних предметів у навчальних планах була ознакою професійної школи, а не просто закладу доповнюючого навчання при народній школі.

У доповнюючій промисловій школі домінував принцип малопредметності, сконцентрованості навчального матеріалу. Однак знання в цих закладах виявлялися дуже мізерними. Причиною цього, зазначалося в часописі “Школа”, була непослідовність у навчальному процесі, адже в доповнюючу школу можна було записатись, провчившись щонайбільше 4 роки у звичайній школі, а потім пропрацювавши рік – два. За цей час знання, набуті в народній школі, забувалися і вчитель доповнюючої школи мусив заново вчити своїх підопічних письма та читання. Саме тому доповнююча промислова школа не виконувала своїх завдань. Сучасники вважали, що ситуація мала б

змінитися в разі відмови закладу від зарахування учнів без закінченої факультетної школи [356, 234].

Другою причиною, зазначалося у “Школі”, була нерегулярність відвідування учнями занять, що перешкоджало послідовності та систематичності в опануванні знань [356, 234].

Ще одним недоліком в організації навчання у промислових доповнюючих школах була відсутність свідоцтва про її закінчення. Аналізуючи ці проблеми, часопис “Школа” наголошував що необхідно видати розпорядження про заборону працевлаштування молоді без свідоцтва про повне закінчення доповнюючої промислової школи з доброю успішністю [356, 234].

Статут від 15 лютого 1905 р. дозволив створити при КШР посаду експерта з торговельної освіти та професійного інспектора для торговельних шкіл в Галичині. Це дало поштовх до розширення мережі торговельних шкіл [286, 217].

Торговельна фахова освіта охоплювала нижчі навчальні заклади (двокласні купецькі школи, що приймали учнів із закінченою виділовою школою або двома класами середніх шкіл), доповнюючі торговельні школи, а також різні торговельні й бухгалтерські курси [13, 3; 334, 51].

Завданням **крайових купецьких шкіл**, яких у 1911/12 н.р. налічувалося дві (Броди, Тарнів), було надання молоді, що бажала присвятити себе купецькій або іншим спорідненим професіям, необхідної фахової інформації, зокрема шляхом проведення спеціальних курсів для ширших кіл зацікавлених осіб [334, 57].

Ці школи охоплювали купецьку двокласну школу; доповнюючу купецьку школу; спеціальні курси. Завданням двокласної купецької школи була підготовка допоміжного персоналу для торгівлі. Купецька доповнююча школа підвищувала кваліфікацію вже працюючих фахівців. Двокласова школа охоплювала два професійні класи і підготовчий клас, а доповнююча – три класи [334, 57].

Четвертим видом професійних шкіл були рільничі. Станом на 1912 р. у краї діяли 1 середня школа зазначеного типу, 7 нижчих і 2 зимові.

Перша нижча рільнича школа (Дубляни) мала “готувати нижчий адміністративний і виконавчий персонал для великих господарств (управителів, польових наглядачів, писарів в економії і т. д.”, а інші рільничі заклади, створені пізніше, повинні були “готувати з вихованців передусім самостійних господарів менших маєтків, господарів-селян” [241, 176]. Проте, як зазначав І.Франко, ”наші нижчі рільничі школи, за винятком однієї ягельницької, не відповідають своєму призначенню ані навчальним планом, ані учительськими силами, ані теоретичним і практичним вихованням учнів...” [241, 176].

Однією з причин низького рівня навчання була відсутність кваліфікованих кадрів. І.Франко писав: “теоретичні науки, які проходяться в тих школах, подаються не досить доступно для учнів; вчителі власне не викладають свої предмети, але читають їх з конспектів...” [241, 178].

Дійсно, найслабшою стороною шкіл була недостатня підготовка вчителів: “посади учителів цих предметів не є постійними, не дають жодних видів на підвищення, внаслідок чого займають їх звичайно молоді, недосвідчені ще учительські кандидати, які, склавши кваліфікаційний екзамен, хутко покидають школу” [241, 178].

Ще одним недоліком в організації навчального процесу була відсутність підручників. Крайовий виділ постановив використовувати в нижчих рільничих школах ”літографічні конспекти”. Щодо цієї проблеми науковці зазначали: “в цивілізованому світі той, хто створює школи, мусить ... перед цим подбати про підручники для них. Метод нашого край. Виділу є в цьому відношенні прецедентом, який ніде хіба не практикували” [241, 178].

Усі державні професійні школи були польськими, українські навчальні заклади такого типу – приватними. Матір’ю українського фахового шкільництва у Галичині можна назвати “Просвіту”.

З доповіді визначного українського громадського діяча та організатора фахової освіти у Галичині, М.Коцюби, яку він виголосив на першому українському просвітянському конгресі 1 – 2 лютого 1909 р. у Львові, довідуємося, що на терені Галичини ще й в 1909 р. не було жодної фахової школи з українською мовою навчання [115, 23]. В.Качор писав: “Характеристичне для цієї доби є те, що ми не мали ні одної державної фахової школи, не враховуючи учительських семінарій, а також наше приватне шкільництво не виявляло великого зацікавлення цією проблемою” [115, 22].

Першою українською професійною школою став **садівничо-рільничий заклад в Милованю**, що розпочав свою діяльність 1 серпня 1910 р. Про нього В.Качор писав: “треба підмітити, що ця наша перша фахова школа була зразково зорганізована. Вона мала нові й гарні шкільні й господарські будинки, дослідні поля, яринний город, сад, пасіку, шкільку молодих деревець, ставок, цвітники, зародову обору молочної худоби, зародовий курник, ремісничі варстати та все господарське знаряддя і машини потрібні в модерному сільському господарстві. Наука в школі тривала 11 місяців. В програмі навчання було 22 год. фахових і 18 год. загально-освітніх предметів тижнево, а решту часу було призначено на практичні роботи” [115, 23 – 24].

Школа ставила перед собою завдання “виховувати добрих самостійних господарів і знайомити своїх учнів з усіма ділянками господарської праці. Головна вага кладеться на практичний вишкіл учнів, тому школа веде власне господарство” [123, 168].

До закладу приймали хлопців після закінчення народної школи: ”курсанти школи були різного віку й різного соціального походження. Однорічне перебування курсанта в селі не обмежувало його тільки до терену школи. Вони включалися в суспільно-громадське життя Миловання, а також інших сіл. По закінченні курсів цій школі багато місцевої молоді отримували працю за вибраним фахом” [157, 615].

Щодо кадрового забезпечення закладу зазначалося, що “учительський склад сільсько-господарської школи мав найкращі фахові сили, які в додатку до своїх фахів знали ще кілька чужих мов, і це було престижем школи” [157, 615].

Перша світова війна на деякий час припинила її діяльність, але вже у 1925 р. вона знову розпочала свою роботу [181, 49].

У березні 1910 р. філія “Просвіти” в Рудках організувала **школу домашнього господарства в Угерцях Винявських**. Цей заклад, за словами В.Качора, мав на меті “приготовити сільські дівчата й жінки до самостійного прикладного ведення сільського домашнього господарства. В школі велися ще окремі курси городництва, садівництва, молочарства, годівлі дробу, шиття, варення та ін. робіт; ...дівчата вчилися куховарства, прання, прасування, огородництва, крою, шиття, релігії, української мови, історії і гігієни. На теоретичну науку припадало 15 годин тижнево, а решта годин була призначена на практичні зайняття” [115, 24 – 25].

Школа зразково діяла до початку першої світової війни. У повоєнний період головний виділ “Просвіти”, не маючи фондів на відновлення знищених будівель, зліквідував заклад.

У 1911 р. була створена **торговельна школа товариства “Просвіта” у Львові**. Питання про необхідність заснування такого закладу виніс на обговорення Ради “Народної Торговлі” у Львові в 1908 р. професор ПШ Р.Залозецький. Тоді нарада не дала позитивного результату. Вдруге цю справу порушила господарсько-промислова комісія товариства “Просвіта” під головуванням галицького педагога, громадського діяча В.Шухевича. В результаті у травні 1911 р. було створено окремий комітет із представників українських товариств під керівництвом Р. Залозецького, який ще того ж року організував двокласну торговельну школу під патронатом “Просвіти”. Навчальний заклад розпочав свою діяльність 5 жовтня 1911 р. У 1912 р. при школі було засновано 6-місячні торговельні курси для дорослих [115, 26 – 27].

Основні завдання торговельної школи окреслив часопис “Наша школа”: “Школа має запевнити фахове образование молодіжи, котра хоче посвятити ся торговельному званю або иншим спорідненим званям,-крім того дати їй до певної міри загальне образование, а також причинити ся до піднесеня заробкованя осіб, що займають ся торгівлею” [150, 9].

Навчання у закладі тривало два роки. Викладали виключно українською мовою. До 1 класу зараховували учнів 14 років, що закінчили 3 клас середньої або виділової школи. Приймали також учнів зазначеного віку після 6 класу народної школи або 2 класу середньої на підставі вступного іспиту з української і німецької мов, математики, географії, фізики й “наук природи”. До 2 класу могли вступати учні, що успішно завершили 1 клас цього закладу або подібно організованої іншої торговельної двокласової школи. Як виняток – за ухвалою учительського зібрання до 2 класу допускали інших учнів на підставі вступного іспиту, що охоплював всі предмети програми 1 класу [150, 9 – 10].

Навчальний план містив обов’язкові дисципліни – українську мову, польську мову і кореспонденцію, купецькі рахунки, науку про торгівлю, векселя, кореспонденцію і конторські праці, бухгалтерію, діловодство, торговельну географію, товарознавство, науку про устрій держави, стенографію, каліграфію, наука про спільництво (кооперацію), а також відносно-обов’язкові – машинопис та надобов’язкові – російську, французьку, англійську мови. У закладі були окремі бібліотеки для учителів та учнів; підбірка матеріалів з фізики, природознавства, товарознавства, географії [150, 10 – 11].

Статут школи передбачав також заснування вечірніх курсів та купецької доповнюючої школи, яка “повинна подавати відповідну фахову науку для осіб, що зайняті торговельною практикою, а мають менше ніж 20 літ. Обіймає вона три літа і вимагає попереднього укінчення народної школи” [150, 11].

З початком першої світової війни професійні заклади перестали діяти. Шкільні будівлі було зруйновано, а вчителів відправлено на fronti.

Більш детально слід розглянути діяльність **учительських семінарій**, бо вони виявлялися чи не центральною ланкою в розбудові системи шкільної освіти. Крім того, з-поміж професійних шкіл найбільш популярними серед абітурієнтів були саме учительські семінарії, хоча права вступу до вищих шкіл вони не давали, що дозволило сучаснику назвати їх “будовою без відповідної основи (підвалини)” [25, 2]. Причиною популярності було те, що навчання в цих закладах було безплатним, а отже доступним для незаможних учнів, які не мали змоги здобувати середню освіту.

Швидкий розвиток шкільництва на початку ХХ ст. спричинив нагальну потребу збільшення числа вчителів. Щоб якнайскоріше розв’язати кадрове питання, влада пішла найпростішим шляхом: до народних шкіл почали запрошувати так званих “панчошкових учительок”. Як пише Б.Ступарик, “це була зверхня назва молодих учительок, з малими, дуже скороченими кваліфікаціями... От такими “панчошковими вчительками” з низькою загальною і педагогічною освітою та ще нижчими життєвими вимогами були переповнені, починаючи з 1900 року, наші народні школи” [228, 125].

Розпорядження КШР від 18 лютого 1899 р. унормувало справу надання учительських посад особам, що не мали відповідної кваліфікації [138, 287 – 288]. Утім, як зауважив Ю.Ловицький, КШР “не так „унормувала”, як радше завела інституцію учителів некваліфікованих” [138, 288].

Як наслідок, з 5261 вчительки у 1903/04 н.р. було 1103 особи з патентом на право викладання в народних школах, але без свідоцтва зрілості, тобто таких, які семінарії не закінчували, а від іспиту зрілості одержали диспензу; 918 осіб – без кваліфікації; і 2021 – “ніби то кваліфікованих, та кваліфікованих в штучний, неприродний спосіб”. “Всі вони, – зауважував Ю.Ловицький, – не мають відомостей, які дає їм учительська семінарія, єдино до образования

учителів покликана, а всі вони мимо того будуть учительками та ще до того кваліфікованими!” [138, 289].

Можна здогадатися, чому саме шкільна влада так легко призначала на посаду вчительок некваліфікованих дівчат. Ці вчительки “дешеві, не кличуть о підвищенє платні...” [205, 175]

“Отсе є лихі наслідки такої системи”, – зазначав Ю.Ловицький. Але найсумніше те, що службове становище „помічних учительок” було законно внормовано. §21 розпорядження від 18 лютого 1899 р. зазначав, що особи без кваліфікації можуть тимчасово працювати на посаді вчителя під “управительством кваліфікованих учителів”. А §22 додавав: „Коли ц.к. окружна шкільна Рада бажає з конечності некваліфікованого учителя зайняти на самостійній посаді, мусить на се дістати в кожнім поодинокім случаю спеціальне призволенє краєвої шкільної Ради. Виїмково буде сей призвіл уділювати ся некваліфікованим учителям, котрі що найменше через оден рік повнили з добрим успіхом учительську службу...”. Отже, зазначав Ю.Ловицький, “особа некваліфікована по році служби може бути не то учителькою під управою другого, але навіть самостійною учителькою” [138, 290].

Байдуже ставлення влади до рівня освіти вчителів оберталось великою бідою, адже, як зазначалося в часописі “Учитель”, “який учитель, така й школа” [166, 156]. На практиці такий спосіб розв’язання проблеми нестачі фахівців виявився дуже недосконалим. Тому влада вимушена була дати дозвіл на відкриття нових семінарій.

Взагалі учительські семінарії для чоловіків і жінок почали існувати на підставі шкільного закону від 14 травня 1869 р. [52, 219 – 233]. Їх завданням була освітня підготовка таких учительських кадрів, які на основі своїх загальних і професійних знань та обдарованості, виховання й характеру змогли би виконувати роботу вчителя народної школи в цілому, з урахуванням структури таких закладів у Галичині [317, I].

За законом при кожній семінарії для проходження педагогічної практики організовувалася “школа вправ”, а при жіночих семінаріях створювався “дитячий огородець” [52, 219 – 233]. Навчання у “школах вправ” здійснювалося з урахуванням навчальних планів звичайних шкіл. Кожен семінарист повинен був відвідати практичні заняття з усіх предметів, що давало змогу слухачам педагогічних семінарій у “школах вправ” набувати за період навчання необхідних вмінь та навичок [317, III – IV].

Відмінності різних типів закладів для підготовки народних вчителів можна виявити, проаналізувавши їх навчальні плани (Додаток С1, С2) [342, 33, 73]. Порівняльний аналіз планів чоловічих і жіночих семінарій свідчить про те, що кількість годин, відведених на тиждень на кожному році навчання, була меншою тільки в польських жіночих закладах на 3 курсі. Щодо окремих дисциплін, то різниця полягала у вивченні в чоловічих закладах сільського господарства, а в жіночих – ручних жіночих робіт. Окрім того, курс історії у чоловічих семінаріях був поглиблений додатковим вивченням Конституції держави і краю [342, 33, 73].

Порівняння навчальних планів для учительських семінарій з польською та польсько-українською мовами навчання дає підстави для висновку, що в них опановувались однакові дисципліни, крім української мови. Вона вводилася в утраквістичних семінаріях за рахунок скорочення часу на вивчення іноземної мови, гімнастики, педагогіки (чоловічі заклади) та іноземної мови, жіночих ручних робіт, гри на скрипці (жіночі заклади) [317, 33, 73].

Зарахування до учительських семінарій здійснювалося за певних умов. У підготовчий клас приймали учнів після закінчення шестикласної або другого року п'ятого класу п'ятикласної школи, другого класу гімназії чи реальної школи. Щодо учнів, які закінчили 4 (дволітній) ступінь науки в нижчій школі й мали 14 років, зарахування відбувалося на підставі вступного іспиту (безплатного), що охоплював українську, польську й німецьку мови, рахунки [180, 230]. На перший курс учительської семінарії приймали учнів після 7 класу

виділової або 4 класу середньої школи на підставі вступного іспиту, що охоплював релігію, мову викладання (в утраквістичних закладах – дві мови), німецьку мову, рахунки й науку про геометричні форми, каліграфію [342, 12].

З викладової та німецької мов, рахунків були введені усні та письмові экзамени. Основні вимоги до іспиту склалися на основі базового освітнього рівня підготовчого класу, а з мов викладання – з урахуванням предметних знань народної школи [342, 12].

Діяльність учительських семінарій залежала від розвитку початкових шкіл. Підтвердженням цього є їхній поділ, згідно з постановою Галицького сейму від 12 червня 1907 р. (№ 101 dz. u. kr.), на мовно-рисунокві та природничо-господарські, які мали готувати педагогічні кадри відповідно для міських та сільських початкових шкіл [334, 96 – 97].

Відповідно до зазначеної постанови, у навчальний план чоловічих та жіночих семінарій було внесено низку змін. Чоловічим закладам, що готували вчителів для міських шкіл, пропонувалося обмежити вивчення предмету рільного господарства до садівництва та городництва, розширити обсяг навчального матеріалу з німецької мови, доповнити гуманітарний цикл курсами загальної, австрійської та української історії, а природничий – шкільною гігієною і поверховим ознайомленням з азами медицини. У жіночих закладах міського спрямування природничий курс було розширено предметами овочівництва та городництва. Музика, співи та гра на скрипці у всіх семінаріях були обов'язковими дисциплінами для вивчення, а гра на фортепіано та органі – надобов'язковими [317, I – II].

Крім державних учительських семінарій, на початку ХХ ст. функціонували й приватні. Підготовка у приватних закладах здійснювалася на підставі навчальних планів державних шкіл. Про значення приватних семінарій періодична преса писала: “Лише приватні семінарії можуть в патріотичнім дусі виховувати наше будуче учительство, бо їх професори не будуть потребували бояти ся „wzgleadow sluzbowych”. Тож пора нам і над сею справою

поважно застановити ся, коли хочемо, щоби наш селянин брав дійсно активну участь в просвітнім народнім руху, а не туманів серед сего нинішнього псевдо-поступу який є консеквенцією нашої галицької шкільної системи” [46, 53]

Згідно із “Статутом організаційним”, приватним семінаріям надавалося право видавати своїм випускникам атестати державного зразка за умов, що навчальні плани приватних і державних закладів суттєво не відрізнятимуться; директор і викладачі приватних шкіл затверджуватимуться КШР; а випускний екзамен у приватній школі відбуватиметься під керівництвом делегата КШР, без згоди якого атестат зрілості не видаватиметься [342, 5]. Приватний заклад міг бути позбавлений права прилюдності, коли вищенаведені умови не виконувалися.

Як було зазначено в постанові, всі річні курси вчительської семінарії, школа вправ, підготовчий клас, дитячий садок і спеціальні курси навчання мали утворювати єдиний шкільний організм під єдиним керівництвом [317, IV].

Однак для підготовки вчительських кадрів, відповідно до постанови, могли організовуватися такі учительські семінарії, які охоплювали б лише окремі структури повного навчального закладу. Такі інституції у своїй діяльності мали керуватися відповідними інструкціями [317, IV].

Атестат зрілості, отриманий після закінчення учительської семінарії, надавав учителю право на тимчасову роботу в народній школі. Для призначення на постійну посаду вимагалось свідоцтво вчительської кваліфікації, яке кандидати отримували після проходження дворічної педагогічної практики в народній школі або приватній з правом прилюдності, а також складання кваліфікаційного екзамену [317, IV].

Для призначення на постійну посаду у віділовій школі потрібне було свідоцтво вчительської кваліфікації зазначеного закладу, яке кандидати отримували після трирічної роботи в народній або іншій школі й успішного складання спеціального іспиту. Кандидати, які закінчили політехнічну школу чи університет, допускалися до складання екзамену без наявного попереднього

практичного досвіду, але отримували постійну посаду тільки після однорічного стажу успішної діяльності. Від іспиту міністр освіти звільняв тільки досвідчених вчителів технічних предметів, що викладали на спеціальних курсах [317, VI – VII].

Кваліфікаційний іспит на посаду вчителя виділової школи охоплював такі предмети з трьох наступних профільних груп: 1) мовно-історична: мова викладання (в утравістичних закладах – дві мови), німецька мова, географія, історія; 2) природнича: “натуральна історія”, фізика, математика; 3) технічна: малювання від руки і каліграфія, геометричний рисунок у поєднанні з нарисною геометрією, наука майстерності (для кандидатів), наука жіночих ручних робіт (для кандидаток). Окрім зазначених дисциплін, кожна група повинна була скласти іспити з педагогіки та мови викладання [317, VI – VII].

Для прийняття кваліфікаційних іспитів КШР, за згодою міністра освіти, призначала окремі екзаменаційні комісії, до складу яких входили окружні шкільні інспектори, досвідчені вчителі (іспит на посаду в народній школі) та директори і вчителі учительських семінарій, професійних, середніх і вищих шкіл (іспит на посаду у виділовій школі) [317, VII].

Для подальшої підготовки вчителя виділової школи при вчительських семінаріях чи інших навчальних закладах діяли виділові курси для двох профільних груп. Сюди приймали випускників чоловічих вчительських семінарій, які отримали атестат зрілості з відзнакою або склали з відзнакою кваліфікаційний іспит на вчителя народної школи [317, VIII].

Для підвищення кваліфікації вчителя доповнюючих рільничих курсів, а також з метою підготовки до складання спеціального іспиту з профільної дисципліни, в одній із професійних шкіл кожного другого року відбувалися рільничі вчительські курси. На ці курси приймали кандидатів, які склали кваліфікаційний іспит на посаду вчителя народної школи, мали трирічний досвід роботи в сільському закладі й виявили особливе зацікавлення рільничими роботами [317, VIII].

Підготовка вчителів для середніх шкіл здійснювалася в університеті. Студенти Львівського університету поділялися на ординарних (випускники класичних гімназій) , екстраординарних (випускники реальних гімназій або семінарій) та вільних слухачів (усі бажаючі, окрім учнів народних шкіл, хто вніс визначену оплату).

Найкращу перспективу працевлаштування мали ординарні студенти. Для інших груп існували обмеження, наприклад, екстраординарні не мали права викладати в класичних гімназіях (у кращому випадку – лише в реальних школах). Саме тому “реалістів” в університеті було мало. Вони вступали здебільшого до вищих технічних і господарських шкіл [145, 25].

Групу вільних слухачів складали переважно жінки. Наприкінці XIX ст. особи, що закінчили жіночі класичні гімназії з правом прилюдності, частково переміщувалися в групу ординарних студентів, а після жіночих ліцеїв або учительських семінарій – в групу екстраординарних. Але розряд вільних слухачів не зник. До нього зараховували осіб, які займалися самоосвітою і тому з власного бажання (за оплату) відвідували лекції за домовленістю з викладачами.

Право працювати в університеті надавали викладачам після написання кваліфікаційних наукових робіт – магістерської праці та докторської дисертації.

Ще однією важливою умовою на шляху до викладацької кар’єри були іспити із спеціальності. Розрізняли экзамени двох типів – державні й іспити на академічний ступінь доктора якоїсь науки (ригорози) [132, 98 – 100].

До викладацьких іспитів допускали лише тих, хто мав абсолюторію. На здобуття ступеня магістра також слід було скласти іспити з цілого циклу дисциплін університетського курсу відповідного факультету [132, 100].

Вищенаведене дозволяє зробити висновки про те, що наприкінці XIX – початку XX ст. в Галичині молодь здобувала професійну освіту у промислових, торговельних, фахових, рільничих школах та учительських семінаріях. Ці заклади готували кадри різного фаху та кваліфікаційного рівня. Найбільш

популярними з-поміж професійних шкіл були вчительські семінарії, оскільки навчання тут було безкоштовним.

Професійне шкільництво характеризувалося відсутністю чіткої системи переходу з одного навчального закладу в інший, а також “тупиковістю”, бо її закінчення не давало змоги здобувати вищу освіту, а надавало лише фахову підготовку. Додаткові труднощі виникали у зв’язку з різними правилами зарахування. Існували проблеми і в організації вищого шкільництва.

3.2. Освітня діяльність вищих шкіл

Верхній щабель системи шкільництва утворювали вищі школи.

Наприкінці XIX – початку XX ст. в Галичині діяли такі вищі інституції: академії (рільнича в Дублянах, рільничі студії у Кракові, ветеринарна у Львові, торговельна (у Кракові та у Львові)); університети (у Львові та Кракові); Музичний інститут ім. Лисенка та вищі політехнічна й лісна школи у Львові.

Зазначені навчальні заклади краю були польськими, за винятком Музичного інституту ім. Лисенка та кількох українських кафедр у Львівському університеті. Розглянемо їхню структуру.

До 1900 р. **Львівська торговельна академія** називалася торговельною школою. Вона мала на меті, згідно із статутом, надання загальної та професійної освіти (теоретичної і практичної), яка відповідала б потребам працівників торгівлі і сприяла збільшенню їхніх прибутків. МВО (рескриптом від 17 березня 1900 р. (І. 29.345/1899)), надало вищій торговельній школі статус і права академії, яка охоплювала чотирикласну вищу торговельну школу та трикласну доповнюючу торговельну школу [335. 77; 339, 6 – 7].

Вища торговельна школа повинна була надавати, окрім загальної освіти, ще й знання з найважливіших торговельних операцій. Тобто школа готувала кадри вищої кваліфікації (вищих чиновників для банківської справи,

товарознавців, експортерів торгівлі і т. д.), які бажали отримати керівні посади [339, 7].

Тривалість навчання у школі становила 4 роки (на платній основі). Мовою викладання в закладі була польська, проте навчання економічної географії (згідно із рішенням КШР та МВО) проводилося німецькою, щоб надати учням можливість ґрунтовно її вивчити. Українська мова разом із каліграфією та практичними заняттями в хімічній та товарознавчій лабораторіях опинилась у списку відносно-обов'язкових предметів. На гуманітарні дисципліни відводилося 34% всього часу, на природничо-математичні – 22%, а решта – на професійні (Додаток Т) [270, 49; 339, 7 – 8] .

До обов'язкового навчально-методичного забезпечення школи входили вчительська та учнівські бібліотеки; колекція наочності для вивчення географії, фізики, природознавства; прилади і таблиці для вивчення технології; колекція товарів, хімічна та товарознавча лабораторії [339, 7].

Учні вищої торговельної школи поділялися на звичайних і надзвичайних (госпітантів) [339, 8].

До першого класу вищої торговельної школи зараховували молодь 14 років, що успішно закінчила нижчу середню школу або трикласну виділову. Крім того, учні виділових закладів повинні були скласти вступні іспити з мови викладання, алгебри і рахунків. До старших класів зараховували тих, хто закінчив попередні класи цього або іншого, аналогічно організованого навчального закладу. Рішення щодо вступу надзвичайних учнів приймала вчительська конференція. Прийом залежав від кількості звичайних абітурієнтів та наявності вакантних місць [339, 8].

Торговельна доповнююча школа допомагала учням поповнити знання, а відтак – і добробут. Навчальний рік складався з трьох курсів по 10 год. щотижнево у кожному класі (Додаток У) [282, 66].

Сюди приймали учнів і торговельних помічників після закінчення чотирікласної народної школи (чи аналогічного закладу з шестилітнім

обов'язковим навчанням), загальної доповнюючої школи або на підставі вступного іспиту за програмою зазначених закладів. Абітурієнтів, що закінчили 3 клас середньої чи виділової школи або однорічний торговельний курс, зараховували на другий рік навчання [339, 15].

Міністр МВО (рескриптом від 13 травня 1902 р. (л. 23526)) повідомив КШР про прохання відділів “Towarzystwa pracy kobiet” (“Товариства праці жінок”), “Czytelni dla kobiet” (“Читальні для жінок”) “Towarzystwa nauczycielek we Lwowie” (“Товариства жінок-вчителів у Львов”) відкрити при академії двокласну торговельну школу для дівчат. Зважаючи на важливість торговельної освіти, міністр дав дозвіл на утворення при закладі однорічного торговельного курсу для дівчат, оскільки це повністю відповідало фаховому характеру академії [282, 53].

У 1902 р. міністр МВО (рескриптом від 18 грудня 1902 р. (л. 43720)) оголосив про запровадження у Львівській торговельній академії приватних екзаменів для осіб, що бажали отримати державний документ про здобуття торговельної освіти. Запропонований регулямін екзаменів і зразок свідоцтва було затверджено МВО (рескрипт від 11 травня 1903 р. (л. 14.686)) [282, 53; 348, 60].

Приватні іспити можна було складати з бухгалтерії, купецької бухгалтерії і конторських робіт, купецьких рахунків, товарознавства. Кожний екзамен включав письмову й усну частини, а з товарознавства – практичні справи в лабораторії та усні запитання. Екзамени були платними – 16 крон кожний [348, 60 – 61].

На підставі рішення дирекції торговельної академії, затвердженого МВО рескриптом від 30 серпня 1904 р. (л. 15747), був відкритий торговельний курс, що охоплював бухгалтерію у товарних справах, бухгалтерське діло в банківських справах, купецькі рахунки та польську торговельну кореспонденцію. На курси зараховували молодь 17 років на підставі вступного іспиту та попередньої оплати у розмірі 10 – 20 крон [348, 57 – 59].

Курс для банківських чиновників був відкритий 1 листопада 1904 р. Викладання проводилося 4 рази на тиждень і охоплювало бухгалтерію, купецькі рахунки й кореспонденцію [348, 59 – 60].

На підставі рескрипту МВО (від 1 травня 1905 р.) та згідно з рішенням КШР від 29 травня 1905 р., при торговельній академії почав діяти восьмитижневий курс підвищення кваліфікації з купецьких предметів для вчителів доповнюючих професійних шкіл [348, 56].

Торговельна академія у Кракові мала подібний устрій. На відміну від Львівської, в даному закладі з'явилися нові відділи – двокласна торговельна школа для хлопців та дівчат; курси для абсолювенток середніх шкіл та для дорослих [334, 55].

Двокласна школа готувала учнів до практичної роботи в конторах, фабриках або в торгівлі, на посадах бухгалтерів, купецьких кореспондентів та ін. Її програма охоплювала польську та німецьку мови, географію і товарознавство, купецькі рахунки, кореспонденцію, бухгалтерію, науку про торгівлю та векселі, стенографію та каліграфію, машинопис [302, 221].

До 1 класу зараховували учнів 14 років, які закінчили три класи виділової, реальної школи або гімназії (без екзамену). Якщо залишалися вакантні місця, то заклад приймав і учнів, що не мали вищезазначеної освіти. Умовою вступу було успішне складання вступного іспиту з польської та німецької мов, рисунків, натуральної історії та географії, тобто в межах програми трикласної виділової школи [302, 221].

Дирекція школи відкрила для хлопців з хорошою успішністю підготовчий курс до військового екзамену, який надавав право на однорічну військову службу. На двокласну торговельну школу покладались великі надії. Зокрема часопис “Школа” писав, що цей заклад повинен заповнитись молоддю, з якої буде виховано сильний купецький стан, клас людей, професійно вишколених, здатних добиватись для себе і для суспільства кращої долі [302, 221].

В 1912 р. в Галичині діяли дві вищі рільничі школи, однак тут рівень підготовки учнів не був однаковим: академія в Дублянах надавала рільничу теоретично-практичну освіту, а рільничі студії у Кракові – тільки теоретичну. Навчання у **Краківській школі** тривало 4 роки і було доступне для жінок. Студенти поділялися на звичайних (з гімназійною матурою); надзвичайних з правами звичайних (з реальною матурою); надзвичайних (без матури). Учні отримували після закінчення студій абсолюторію про теоретичну підготовку, а потім мали пройти одно- або дворічну практику [70, 7].

Завданням **вищої рільничої школи в Дублянах** була підготовка майбутніх наукових керівників, урядовців та адміністраторів (економічних урядників), земельних власників. Навчання тут складалося з теоретичного й практичного курсу. Перший передбачав вивчення предметів, які ознайомлювали із способами раціонального ведення сільського господарства, а другий сприяв опануванню відповідними практичними вміннями в господарстві школи та її лабораторіях) [341, 3].

Термін навчання тут складав три роки. Мовою викладання була польська з використанням німецької термінології. Аналіз навчального плану свідчить, що вища рільнична школа надавала досить ґрунтовну підготовку. Підтвердженням цього є перелік її галузей наук: економічні, правничі, природничі науки, рільництво, лісництво, загальна та рільнична технології, ветеринарія, сільська інженерія. Навчання було платним [341, 4 – 8].

До школи приймали на підставі іспиту молодь 18 років, що закінчила гімназію або інший навчальний заклад відповідної категорії. Окрім того, вимагалися свідоцтва про проходження однорічної господарської практики, про стан здоров'я, про моральність. Обов'язковою умовою вступу було письмове зобов'язання рідних, опікунів чи протекторів про своєчасну оплату навчання [341, 7].

Студенти вищої рільничої школи поділялися на звичайних і надзвичайних. Кожний звичайний учень був зобов'язаний скласти іспити з

фахових та допоміжних дисциплін - фізики; хімії; мінералогії, нафтографіки, геології; ботаніки загальної; систематичної фізіології рослин; зоології загальної, анатомії описової і фізіології домашніх тварин; господарства загального і статистики; інженерії сільської [341, 8].

Студенти складали іспити в кінці півріччя. В разі недостатнього опанування предмету, колегіум професорів приймав рішення про перездачу або повторне вивчення дисципліни. До фахового екзамену допускали тільки студентів, які прослухали всі лекції, передбачені навчальним планом, і отримали про це підтвердження, а також склали всі допоміжні іспити принаймні на “задовільно” [341, 9].

Фаховий екзамен складався з усної частини, що охоплювала рільництво, годівлю тварин і домоуправління; опрацювання проекту організації господарства в даних умовах на тему, визначену колегією професорів; захист проекту. Учень, що прослухав повний курс, але не склав фахового іспиту, отримував тільки свідоцтво про відвідування [341, 9].

Надзвичайні учні відвідували окремі дисципліни і складати з них іспити [341, 9 – 10].

Викладацький склад школи становили професори, доценти, асистенти, адьюнкти. Це свідчило про високий рівень педагогічних кадрів і відповідно – ґрунтовну професійну підготовку молоді у закладі.

Наступною вищою освітньою інституцією, що діяла в Галичині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст., була **Львівська ветеринарна академія (ЛВА)**, яка розпочала свою роботу у відповідності до розпорядження МВО від 27 березня 1897 р. (№ 6658) [144, 7].

4 листопада 1902 р. МВО затвердило статут ЛВА. Було офіційно визначено нову назву вищої школи - Цісарсько–королівська ветеринарна академія у Львові. ЛВА мала на меті теоретичну і практичну підготовку лікарів-ветеринарів. Керівництво школою здійснював директор, який підпорядковувався МВО. Дипломи і свідоцтва, видані закладом, були

рівнозначні дипломам Віденського ветеринарного інституту [144, 7; 255, 1 – 10].

Навчальна й наукова робота здійснювалась через 6 кафедр – анатомії і гістології; патології і патанатомії; фізіології і фармакології; відтворення тварин; хірургії і терапії; клінік і ветеринарного законодавства [255, 6 – 10].

Тривалість навчання у школі становила 3 роки, для дипломованих медичних працівників і лікарів, що спеціалізувались на хворобах собак – 2 роки, курси майстрів, що підковували коней – 6 місяців [254, 61 – 70; 255, 1 – 10, 20 – 29].

До ветеринарної школи зараховували слухачів віком 17 років на підставі вступних екзаменів (усних і письмових) з польської і німецької мов, статистики, фізики, хімії, натуральної історії, географії, історії і математики. Від кандидата вимагалися знання з цих предметів в обсязі середньої школи. Без вступних іспитів зараховували абітурієнтів, що закінчили 6 класів гімназії або реальної школи [254, 62 – 64].

У кінці кожного навчального року слухачі склали річні іспити. Незадовільна оцінка з двох і більше дисциплін зобов'язувала кандидата пройти повторний курс навчання. Перездача іспиту дозволялась при наявності однієї незадовільної оцінки. Випускні екзамени, на підставі яких видавався диплом, склалися з теоретичної і практичної частини. Теоретична охоплювала описову анатомію, загальну фізіологію, патологічну анатомію і “науки про стандартні захворювання”, письмовий реферат з анатомії або епідеміології.

Практична частина складалася з клінічного огляду тварин із захворюванням внутрішніх органів та недугою, що вимагала хірургічного втручання. Необхідною умовою було написання історії хвороби, проведення операції, призначення подальшого лікування. Підсумкові екзамени належало скласти протягом двох років після закінчення повного курсу навчання [254, 64 – 65].

Згідно із статутом, навчання в ЛВА складало 4 роки (Додаток Ф) [252, 2 – 5]. Навчання на першому році охоплювало загальні дисципліни (лікувальна фізика, хімія і ботаніка; загальна зоологія, паразитологія, анатомія, гістологія; описова анатомія домашніх тварин; “наука про ковку”; ембріологія; практичні заняття з предметів). На другому курсі навчання поглиблювалося вже суто медичними дисциплінами (фармакогнозія, фармакологія, токсикологія, рецептура, мікробіологія та ін.). Третій і четвертий роки присвячувались опануванню вузько спеціалізованих предметів ветеринарної медицини, семінарам та практичним заняттям у клініках, лабораторіях.

29 квітня 1912 р. була введена нова програма, яка передбачала вивчення обов’язкових і надобов’язкових дисциплін. До обов’язкових були зараховані такі предмети: анатомія, гістологія, патологія, терапія захворювань внутрішніх органів, хірургія і хірургічна клініка, офтальмологія, акушерство і акушерська клініка, гігієна м’яса і молока, біологія та патологія риб, наука про страхування худоби тваринницьких спілок.

Випускні іспити на отримання диплома ветеринарного лікаря проводились за розпорядженням МВО. Вони склалися з таких предметів: перший іспит: – тваринництво; описова й топографічна анатомія, гістологія і ембріологія; фізіологія; фармакологія, фармакогнозія, токсикологія і рецептура; другий іспит – загальна патологія і патологічна анатомія, зоотомія, бактеріологія; спеціальна патологія і терапія захворювань внутрішніх органів, інфекційні захворювання; ветеринарне законодавство; третій іспит – оперативна хірургія; офтальмологія; акушерство; “наука про ковку” [292, 260 – 264].

5 вересня 1908 р., згідно з постановою уряду й розпорядженням МВО, ЛВА було надане право захисту докторських дисертацій на всіх кафедрах. За період 1909 – 1918 рр. докторські ступені були присвоєні 22 ветеринарним лікарям. Незважаючи на отримані права, ЛВА не прирівнювалась до університету, тому що її ректор призначався імператором, а не професорами.

Ситуація змінилася 1909 р. На прохання вчених академії, 23 червня 1909 р. було видано імператорський наказ, згідно з яким ректора ЛВА мав обирати професорсько-викладацький склад терміном на два роки. Першим вибраним ректором став професор Ю.Шпільман [255, 268 – 272].

Таким чином за короткий час ЛВА здобула права університету, що значно розширило межі її компетенції і свідчило про зразкову роботу професорсько-викладацького складу.

У досліджуваний період в Галичині діяла ще одна вища інституція - **Львівська політехніка**. Вона була заснована указом імператора Австрійської імперії Франца-Йосифа в 1844 р. на базі реальної школи й називалася “Технічна академія”. У 1877 р., за пропозицією колегії професорів, академії було присвоєно назву “Політехнічна школа” (ПШ) [35, 81 – 82].

Метою ПШ, згідно з розпорядженням МВО від 26 квітня 1897 р. та на підставі “Зasad організації”, схвалених Високим сеймом крайовим 19 червня 1894 р., було надання ґрунтовної теоретичної і практичної підготовки студентів технічних спеціальностей [313, 1].

ПШ охоплювала 4 факультети – інженерної справи; наземного будівництва; машинобудування; технічної хімії. Окрім того, при факультеті машинобудування діяв підготовчий курс для бажаючих отримати гірничі професії [313, 1].

У 1895 р. (розпорядженням МВО від 22 лютого 1895 р. 1.13.051/95) у навчальні плани ПШ було введено дворічний курс геометрії, у 1907 р. (розпорядженням від 14 лютого 1907 р. 1.32.163) відкрито факультет водної інженерії (гідротехніки), у 1909 р. (розпорядженням від 28 серпня 1909 р. 1. 29.289) запроваджений дворічний курс для кандидатів гірничої спеціальності, а в 1911 р. (розпорядженням від 12 квітня 1911 р. 1.5.077) засноване електротехнічне відділення при факультеті машинобудування [313, 1].

ПШ була створена на засадах вільного навчання. Однак, щоби забезпечити належну освіту слухачів у вибраному ними напрямку,

професорський колектив склав навчальні плани для кожного факультету, а МВО їх затвердило [305, 2]. Слухачі були зобов'язані дотримуватись цих планів. Згідно з ними, навчання на факультетах інженерної справи і будівництва тривало 5 років, а машинобудування і технічної хімії – 4 роки [313, 2].

Мовою викладання у ПШ була польська. Навчання здійснювалося на платних засадах.

Слухачів ПШ поділяли на звичайних і надзвичайних. До звичайних зараховували студентів, які отримали атестат зрілості реальної школи або гімназії. Від гімназистів, окрім того, вимагалось свідоцтво про достатню вправність у виконанні геометричних малюнків та креслень або успішне складання вступного іспиту.

Надзвичайними слухачами ставали кандидати, які не повністю відповідали вищенаведеним вимогам. Для зарахування надзвичайним слухачем вимагалось досягнення 19-річного віку та достатній обсяг знань для розуміння лекцій, що їх планував відвідувати кандидат [313, 8 – 9].

Надзвичайні слухачі мали право нарівні із звичайними відвідувати лекції, користуватися навчальними засобами, але не могли бути звільненими від оплати за навчання й лабораторних зборів, отримувати стипендію, складати публічні іспити і колоквиуми, вимагати довідку про закінчення університету [313, 9].

Відмітки про відвідування лекцій і практичних занять, поведінку і успішність вносилися викладачами в залікову книжку, видану на весь період навчання. Успішність визначалася оцінками “відмінно”, “дуже добре”, “добре”, ”задовільно”, “незадовільно”, а поведінка - “цілком відповідна”, “відповідна”, “невідповідна” [313, 12 – 14].

Звичайні слухачі, які мали відмітку про відвідування лекцій та практичних занять, заради отримання посвідчення про успішність складали курсові іспити або колоквиуми з окремих дисциплін [313, 12].

Курсові экзамени, як правило, учні складали одразу після закінчення лекцій з цих предметів. За невчасну або повторну здачу іспиту слухач сплачував збір у розмірі 10 крон за кожний предмет. Колоквіуми складали наприкінці кожного півріччя протягом першого тижня після закінчення лекцій. Починаючи з 1912/13 н.р., курсові й державні экзамени в політехнічних школах були внормовані розпорядженням МВО від 24 травня 1912 р. (Dz. U. P. Nr. 59) [313, 13].

Для підтвердження вищих наукових здібностей у технічній спеціальності слухачі ПШ складали дипломні экзамени. Розпорядженням МВО від 13 квітня 1901 р. (l. 10671) було запроваджено экзамени на отримання ступеня доктора технічних наук [313, 14]. Таким чином рейтинг ПШ був високий, і заклад щораз прагнув до підвищення свого кваліфікаційного рівня.

Найвищий рівень освіти давали університети. В часописі “Руслан” зазначалося: “Висші школи, а особливо університети, се найважніші огнища язика, літератури і штуки, отже культурні інституції, котрі в тій звязи творять понятє “национальности”, характеристичну питоменність кожного народу” [2, 1].

Зважаючи на те, що університетська проблематика досить ґрунтовно досліджувалася в історико-педагогічній науці, розглянемо, наприклад, структуру ЛУ для збереження загальної схеми викладу матеріалу.

ЛУ засновано австрійським урядом у 1784 р. До 1870 р. викладовою мовою тут була німецька, а на підставі постанови Міністерства просвіти від 4 липня 1871 р. заклад перетворився на утравістичний.

Формально кожний, хто закінчив гімназію, мав право вступити до університету на будь який факультет. Прийом проводився без вступних іспитів, на підставі свідоцтва про середню освіту. Проте насправді вступити і вчитися було нелегко. Висока плата за навчання, відсутність державних стипендій і житла були значною перешкодою для дітей-вихідців із незаможних селянських родин. Вільно могли навчатися діти поміщиків, високопоставлених чиновників

і духовенства. У 1906/07 н.р. серед студентів університету діти вчителів становили 8,5%, представників вільних професій – 9%, селян 14,1%, ремісників та робітників – 4,8% [145, 31].

До першої світової війни у складі ЛУ було чотири факультети – богословський, філософський, правничий і медичний.

Українці в ЛУ до 1914 р. мали 7 кафедр: на філософському факультеті – кафедру загальної та української історії, української мови та літератури, слов'янської мови; на правничому – цивільного права, кримінального права і процесу; на богословському – пастирського богослов'я і педагогіки, катехитики і методики [44, 10].

У цей же період відкрито ще 5 доцентур – географії, слов'янської літератури, історії Австрії, цивільного процесу та церковного права, а також запроваджено лекції з української мови на філософському факультеті для поляків, викладання латинською мовою екзегезу Старого завіту і східних мов і екзегезу Нового завіту на богословському відділі [132, 93].

Розглянемо зміст освіти на кожному відділі ЛУ зокрема.

До 1849 р. філософський факультет ЛУ мав підготовчий загальноосвітній характер. За його програмою навчалися всі студенти, незалежно від обраного відділення. Згодом цей відділ було перетворено на фаховий і введено такі дисципліни для вивчення: філософію, класичну та сучасну філологію, математику, географію, історію, природничі науки [287, 61].

Метою теологічного факультету була ґрунтовна підготовка духовенства до місії наставництва на релігійній основі. Навчальний план після реформи 1850 р. охоплював догматику, біблійний студіум Старого завіту та східних мов (I курс); спеціальну догматику і екзегезу Нового завіту (II курс); історію Церкви і моральну теологію (III курс); пасторальну теологію, літургіку, катехитику, методику канонічного права (IV курс) [287, 76].

До навчального плану правничого факультету було включено право природне, історію римської держави та права (I курс); цивільне та кримінальне

право (II курс); церковне право (III курс); політичні науки – політичне, торгове та фінансове законодавство (IV курс) [132, 111].

Лікарський факультет офіційно було відкрито в 1894 р. Його навчальний план охоплював наступний спектр дисциплін: анатомія (I курс); фізіологія та хірургія (II курс); фармакогнозія, патологія та акушерство (III курс); клініка (IV курс) [132, 111].

Завдяки найновішим науковим дослідженням університетська програма випереджала навчальний процес середніх шкіл, що створювало труднощі випускникам цих закладів, але причини погіршення їхньої підготовки до університетських студій майже не обговорювались у педагогічній пресі [132, 112].

Єдиною українською вищою освітньою інституцією у досліджуваний період був **Музичний інститут ім. Лисенка**, відкритий 10 жовтня 1903 р. “Союзом співацьких і музичних товариств” у Львові. Діяльність інституту була затверджена намісництвом (рескрипт від 2 травня 1903 р. до ч. 53.080). Безпосереднє керівництво закладом здійснював голова Союзу А.Вахнянин [98, 1].

“Ся нова інституція, – писав галицький композитор С.Людкевич, – повинна в короткім часі зреформувати та піднести усе наше музикальне жите не лише у Львові! Але і в цілій Галичині, витворити нову фалянгу свіжих музикальних сил, що сотворили б нову музикальну культуру” [143, 3].

Завданням інституту було забезпечити студентам таку професійну музичну освіту, яку надають консерваторії, а любителям музики – розширити наявні знання й удосконалити виконавську техніку [98, 1].

7 липня 1904 р. КШР було затверджено “Шкільний устав” інституту, який визначав внутрішній устрій закладу, його відносини із “Союзом співацьких і музичних товариств”, охоплював шкільний регламент і навчальний лекційний план. Програма закладу передбачала вивчення вокальної та інструментальної музики. Бажаючих вчили гри на різних інструментах [38, 1; 98, 1].

У 1910 р. виділ товариства вирішив внести зміни та доповнення у навчальний план 1903 р. Причиною реформи, зазначав С.Людкевич, було те, що “старий плян Інститута з р. 1903, закросний в дечім (пр. в науці гри на фортепяні, науці композиції) надто широко не давав ся в повни з успіхом впровадити в практиці, з другого ж боку не узгляднював подекуди новійшої літератури і новітних поглядів музикальної педагогіки” [143, 3].

Зміна навчального плану стосувалася окремих дисциплін. Наприклад опанування гри на фортепіано було поділено на три ступені (по 3 роки кожний), що разом охоплювали 9 років навчання. З попереднього плану було вилучено все, що виходило за межі виконавської майстерності (на вищих курсах), а на нижчих і середніх курсах передбачалося вивчення нової музично-педагогічної літератури. “Особливу вагу положено на те, – писав С.Людкевич, – щоби за остаточну ціль науки фортепяну вважати не “концертну” техніку та віртуозівські манери, та ефекти, а раціональне п'яністичне образованє, пізнанє п'яністичної літератури ріжного стилю, і основ доброго виконаня, чи то сольового чи ансамбльового. Тому і в головних основах науки положено деякі доси занедбані боки її, як систематичну науку педалізації, відтак модульованє, транспонованє, читанє ex abrupto і ин., на які треба звертати пильну увагу уже на середних роках” [143, 4].

Важливим нововведенням було вивчення в обов'язковому порядку додаткового предмету - гри на фортепіано для елевів школи співу на нижчому ступені та для елевів класу скрипки на середньому. У навчанні гри на скрипці було розширено обсяг матеріалу з 7 до 8 років [143, 4].

Одночасно з фаховим навчанням вихованцям інституту надавалася загальна теоретична освіта. Вона базувалася на викладанні теорії, гармонії, практичних засад музики (нижчі курси), історії та “естетики” музики (вищі курси) [143, 4].

Окрім дворічного викладання теорії і гармонії (по 1 год. на тиждень), було заплановано безплатне обов'язкове вивчення історії музики (1 год. на

тиждень) та практичні музичні вправи, “в які входили-б з одного боку практичні, пляново устроювані лекції, присвячені аналізу і пізнанню класичних форм музики, основним правилам фразованя і доброго виконаня, з другого-ж боку хоральні і ансамбльові (вокальні і інструментальні) вправи (евентуально продукції) елевів висших степенів” [143, 4].

Як зазначав С.Людкевич, реформа навчального плану була покликана “не тільки фактично піднести рівень науки в кождім фаху з окрема, але (що важнійше), щоби через сконцентрованє найважнійших галузий знаня і відповідне приміненє їх до даного фаху елева надати цілому образованию одноцільний напрям і синтезу, які відповідали-б і сучасним конечним вимогам і нашим питомим потребам і недостачам” [143, 4].

Таким чином невідповідність навчальної програми інституту вимогам часу спричинила її реформування.

Отож наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. в Галичині вищу освіту молодь здобувала в академіях, університетах, вищих професійних школах та інституті. Всі заклади були польськими, крім Музичного інституту ім. Лисенка та декількох кафедр в ЛУ.

В залежності від специфіки підготовки кадрів різних професій, вищі школи мали суттєві відмінності в термінах навчаня. Великі труднощі виникали у зв’язку з тим, що не існувало єдиної системи зарахуваня учнів до цих закладів. Спільною їх рисою була платна освіта.

Прогресивною зміною в системі шкільництва досліджуваного періоду стало присвоєння ПШ і ЛВА прав університету та реорганізація вищих професійних закладів у академії.

ВИСНОВКИ

Розглянуто систему шкільництва Галичини кінця XIX – початку XX ст. в контексті полікультурного освітнього простору як актуальну проблему. З'ясовано, що питання розвитку шкільництва в краї порушувалися у працях вітчизняних (С.Баран, О.Барвінський, Я.Біленький, М.Грушевський, М.Лозинський, С.Томашівський, І.Франко та ін.) і зарубіжних педагогів та громадських діячів минулого (В.Барановський, Й.Бузек, М.Левицький, А.Мікульський, К.Перожинський, Е.Сухан та ін.). Віднайдено джерела, які свідчать про те, що окреслена проблематика обговорювалась на шпальтах періодичних видань (“Діло”, “Літературно-науковий вісник”, “Молода Україна”, “Музей”, “Наша школа”, “Промінь”, “Руслан”, “ Урядова газета”, “Учительське слово”, “Учитель”, “Школа” та ін.) організаторами освіти кінця XIX – початку XX ст. (В.Баревич, А.Вахнянин, М.Гординський, І.Копач, Ю.Ловицький, А.Павловський, І.Ющишин та ін.).

Полікультурний характер розвитку системи шкільництва в Галичині наприкінці XIX – початку XX ст. визначали суспільно-політичні (активізація національного життя всіх етнічних груп, законодавча політика Австро-Угорщини та Галичини щодо забезпечення нормативно-правової бази системи шкільництва) та економічні (розвиток капіталістичних відносин, модернізація виробництва, зміни в суспільному устрою) передумови. Нормативно-правова база системи шкільництва Галичини визначалась австро-угорським державним законодавством. В його основу були покладені демократичні принципи організації освіти для представників різних етнічних груп монархії. Водночас у Галичині діяло й крайове законодавство, яке більшості законів надавало формального характеру.

Структуру системи шкільництва Галичини визначав закон від 14 травня 1869 р. Вона охоплювала початкові, середні, професійні, вищі, спеціальні школи, дошкільні та позашкільні заклади.

Виявлено характерні риси початкової освіти Галичини: різнотипність шкіл; практичне спрямування шкільного навчання; мінімальне дозування навчального матеріалу; низький рівень підготовки дітей; відсутність органічного зв'язку між початковою школою та іншими структурними ланками системи шкільництва (право продовжити навчання надавала чотирикласна школа, одно-, дво-, трикласні заклади були “тупиковими”).

Найперспективнішими закладами галицької системи шкільництва можемо вважати середні школи. Вони забезпечували право на подальше здобуття освіти, однак доступ до них ускладнювався високою вартістю за навчання, неузгодженістю з програмами інших структурних ланок, віковим цензом.

Навчальні плани середніх шкіл постійно оновлювались через невідповідність змісту освіти конкретним потребам часу. Зокрема, проблеми полікультурності найвиразніше відображено в дискусіях з приводу статусу обох крайових мов Галичини (конференції 1909 – 1910 рр.).

Характерною рисою змісту професійного шкільництва були вузькопрофесійні навчальні програми, які забезпечували формування спеціальних практичних умінь та навичок, необхідних фахівцеві конкретної галузі. Структура професійної освіти в контексті загальної системи шкільництва була “тупиковою”.

Верхню межу творили вищі інституції. Аналіз їх освітньої діяльності підтверджує притаманну їм тенденцію до постійного вдосконалення навчальних програм, наповнення змісту дисциплін сучасними досягненнями науки і техніки. Водночас вища освіта залишалась елітарною.

Основними тенденціями розвитку шкільництва в Галичині вважаємо: висхідна динаміка навчально-виховних закладів (зростання забезпечували здебільшого польські інституції), обстоювання права всіх етнічних груп на рідномовну освіту, її структурна гармонізація та ступеневе вдосконалення.

Освітні потреби різних етнічних груп держава повною мірою не задовольняла. З огляду на це, в краї зусиллями культурно-освітніх товариств, релігійних організацій започатковано формування мережі навчально-виховних закладів приватної форми власності.

У досліджуваній період спостерігалось ступеневе вдосконалення освіти (реорганізація жіночих ліцеїв у 8-класні середні школи та вищих професійних закладів – в академії, надання Політехнічній школі та Академії ветеринарної медицини прав університету тощо). Водночас встановлено, що система шкільництва Галичини перебувала на стадії структурної гармонізації, однак цей процес не завершився.

Аналіз функціонування системи шкільництва Галичини кінця XIX – початку XX ст. свідчить про нерівномірність доступу до освіти представників різних національностей. Підстави для такого висновку – авторитарне керівництво системою шкільництва з боку спольщеної Крайової шкільної ради; нерівномірне фінансування розвитку освіти окремих етнічних груп; існування великої кількості типів шкіл (відповідно – різний рівень знань і неоднаковий доступ до подальшої освіти); пріоритет польських навчальних закладів у загальній системі освіти; наявність утраквістичних за формою і польських за змістом шкіл; обов'язкове введення до навчального плану польської мови, історії тощо; обмежене вивчення в польських школах мови, історії, культури представників інших етнічних груп краю; елітарність середньої та вищої освіти.

У процесі становлення полікультурної освіти в Україні заслуговують на подальше дослідження:

- розробка моделей освіти з урахуванням специфіки шкіл багатонаціональної України (при збереженні провідної ролі української культури);
- поступовий перехід від моно- до полікультурного змісту освіти, який передбачає опертя на елементи багатьох культур, включення до навчальних планів і програм матеріалів з історії, мови, мистецтва

різних національностей, які проживають на Україні, розвиток полікультурної грамотності й толерантності;

- комп'ютеризація змісту освіти на основі новітніх інформаційних технологій, мережі Інтернет, які уможливають розширення полікультурної освіти;
- удосконалення системи освіти в руслі інтеграційних процесів, передусім у рамках європейського співтовариства, з подальшою гуманітаризацією навчальних програм, збільшенням уваги до модульної побудови навчальних курсів тощо.

Проведене дослідження не вичерпує багатоаспектних проблем галицького шкільництва. Подальшого вивчення потребують: дослідження еволюції професійної та вищої ланок освітньої системи; теоретичне обґрунтування змісту навчально-виховного процесу в закладах різних типів; виявлення напрямків становлення та розвитку системи освіти для етнічних меншин.

ДОДАТКИ

Додаток Б

Вказівки для створення українських приватних середніх шкіл

§ 1. Науку предметів гімназій і реальних шкіл можна на будуче уділювати також в приватних наукових закладах.

§ 2. Кожний такий науковий заклад мусить мати управителя (Vorstand), який має зайняти ся безпосередно управою закладу й який відповідає за стан закладу перед правительственними властями.

Управитель (Der Vorstand) мусить:

- 1) бути австрійським горожанином;
- 2) бути з морального та політичного боку непорочним;
- 3) з наукового огляду мусить виказати таку здатність, якої домагаєть ся від учителя державної школи того самого рода.

Учителі мусять бути також австрійськими горожанами та з морального й політичного боку непорочними.

Краєва шкільна власть може одначе у випадках, що заслугують на особлившу увагу звільнити від услівя бути австрійським горожанином.

§ 4. Приватні заклади є двоякого рода: вони або мають право називати ся гімназіями, зглядно реальними школами, або такого права не мають.

§ 5. Щоби приватний науковий заклад мав право носити назву гімназії або реальної школи, мусить:

1) його уряджене відповідати в суцних точках урядженю державних закладів тої-ж назви, як що-до наукового пляну, так що-до наукових средств;

2) всі його учителі мусять виказати ся науковою здатністю, якої вимагаєть ся для державних шкіл сього рода.

§6. До відкритя приватного закладу, що має носити назву гімназії або реальної школи, треба призову міністерства віросповідань і просьвіти. Щоби дістати такий призвіл, треба виказати, що сповнено всі вимоги, подані в §§ 2, 3, 5, та

Продовження додатку Б

що є що найменше у високім степені імовірно покритє средст, потрібних на удержанє закладу через ряд літ.

§ 7. Про зміни в урядженю в наукових силах такого закладу треба все повідомити краєву шкільну власть; міністерство може кождої хвилі відібрати закладови назву гімназії або реальної школи, коли би не було законних вимог.

§ 8. Приватний науковий заклад, що уділює; вправді науку предметів гімназії або реальної школи, але не старає ся о назву гімназії або реальної школи, не є що-до свого урядженя звязаний способом урядженя відповідних шкіл державних.

§ 9. Щоби відкрити такий заклад, треба:

1) внести що найменше на 3 місяці повідомленє про те до намісництва сього коронного краю, де заклад має відкрити ся;

2) означити місце закладу;

3) подати програму, яка вияснила би ціль і урядженє закладу; і

4) виказати, що сповнено вимоги §§2 і 3.

§. 10. Правительство може відмовити отвореня закладу з причини недостачі умов, означених в § 2 і § 3. Коли нема причини до відмови, то воно приймає просто отворинє до відома.

§ 11. Для того правительство не бере також на себе ніякої відповідальности за вислід наукової і педагогічної праці таких приватних закладів; противно, се вповні полишаєть ся тим, що повірять їм своїх дітей або вихованків, переконатися про се, чи вони варта, чи ні їх довіря.

§ 12. Усі приватні наукові заклади стоять під верховним надзором правительства: тому мають вони обовязок подавати викази про свій стан, коли таких виказів жадає власть, а правительство має право довідувати ся про сей стан в усякий спосіб, який вважає відповідним.

Продовження додатку Б

§ 13. Коли-б заклад відказував правительству такого надзору, то заклад може бути замкнений; се може наступити й тоді, коли заклад під моральним або політичним зглядом стає шкідливим.

§ 14. Ніякий приватний науковий заклад, чи він має право називати ся гімназією або реальною школою, чи ні, не може виставляти своїм ученикам важних для держави свідощтв, т. є. таких, яким держава признає важність, коли ходить о прийняте учеників до державних шкіл, та до державної служби, або о всякі інші державні користи, до яких треба гімназияльних або реальних студий.

Щоби одержати державно-важні свідощтва, ученики приватних закладів мусять піддати ся іспитови у відповідних публичних наукових закладах.

§ 15. Одначе міністерство може й приватні наукові заклади піднести до значіня публичних гімназий або реальних шкіл, як уряджене тих закладів дає повну запоруку, що намірений успіх науки дасть ся осягнути; в такім випадку вони набувають право виставляти державно-важні свідощтва.

§ 16. Хто хоче уділювати домашньої науки з предметів гімназий і реальних шкіл, не потребує до сього окремого призову власти. Тому коли ученики, що побирали домашню науку, зголошують ся як приватні ученики в публичних школах або до іспитів в гімназії або в реальній школі, не треба вже жадати, щоби виказали, чи їх приватні учителі мають свідощтва до уділюваня науки.

Джерело: [80, 6]

Додаток В

Бюджет 1902 р. на освіту в Австро-Угорщині (у кронах)

I. Університети: Прага – 3046485, Відень – 2913136, Краків – 1291657, Грац – 1251460, Інсбрук – 1145200, Львів – 954096, Чернівці – 380267.

II. Політехніки: Прага – 1243180, Відень – 921400, Берн – 792300, Львів – 389400, Грац – 333600.

III. Гімназії: Чехія – 4373344, Галичина – 3398498, Австрія нижня – 1736795 Моравія – 1649725, Стирія – 555000, Буковина – 487300, Сласк – 414930, Тироль – 411350, Побереже – 384732, Далмація – 361880, Країна – 355200, Австрія верхня – 247500, Каринтія – 166700, Сальсбург – 72700.

IV. Реальні школи: Чехи – 2862720, Австрія нижня – 1615842, Галичина – 647900, Моравія – 347500, Сласк – 344568, Тироль – 222100, Стирія – 172900, Побереже – 165500, Австрія верхня – 139300, Далмація – 109500, Країна – 87700, Сальсбург – 79900, Каринтія – 70400, Буковина – 23240.

V. Промислові школи: Чехія – 2880700, Моравія – 1177976, Австрія нижня – 799900, Галичина – 612740, Тироль – 399952, Сласк – 279600, Побереже – 253470, Стирія – 249930, Каринтія – 203900, Австрія верхня – 171300, Сальсбург – 137500, Буковина – 122700, Країна – 105700, Далмація – 5600.

VI. Торговельні школи: Чехія – 152000, Галичина – 72100, Моравія – 66000, Тироль – 28800, Австрія нижня – 17000, Австрія верхня – 16200, Стирія – 15000, Сласк – 8400, Сальсбург – 6800, Каринтія – 6400.

VII. Учительські семінарії: Чехи – 1258560, Галичина – 1082374, Австрія нижня – 478000, Тироль – 472842, Побереже – 455696, Моравія – 413122, Далмація – 251044, Стирія – 219360, Сласк – 209076, Буковина – 144532, Країна – 107732, Австрія верхня – 101500, Сальсбург – 91802, Каринтія – 77460

Джерело: [300, 306 – 307].

Додаток Д
НАВЧАЛЬНІ ПЛАНИ ДЛЯ РІЗНИХ ТИПІВ ШКІЛ (1911)

Додаток Д 1

Навчальний план для однокласних шкіл (“роздільне” навчання)

Навчальні предмети	Ступінь			
	I	II	III	IV
	1. н. р.	2. н. р.	3 і 4 н. р.	5 і 6 н. р.
Релігія	1		2	
Читання і письмо	9	3	2	2
Мова викладання		3	3	3
Друга крайова мова	-	3	3	3
Рахунки з навчанням геометричних форм	$\frac{6}{2}$	3	3	3
Відомості з історії і природи	-	-	4	4
Рисунки	-	-	1	
Співи	przygodnie (інколи)		$\frac{2}{2}$	
Жіночі ручні роботи	-	-	2	
Гімнастика для хлопців	-	-	$\frac{2}{2}$	
Всього год. для $\left\{ \begin{array}{l} \text{хлопців} \\ \text{дівчат} \end{array} \right.$	13	13	20	20
			21	21

Джерело: [309, 239]

Додаток Д 2

Навчальний план для однокласних шкіл (“спільне” навчання)

Навчальні предмети	Ступінь			
	I	II	III	IV
	1. н. р.	2. н. р.	3 і 4 н. р.	5 і 6 н. р.
Релігія	1		2	
Читання і письмо	13	4	4	4
Мова викладання		5	7	7
Друга крайова мова	-	5	7	7
Рахунки з навчанням геометричних форм	$\frac{8}{2}$	$\frac{6}{2}$	5	5
Відомості з історії і природи	-	-	4	4
Рисунки	-	-	1	
Співи	przygodnie (інколи)		$\frac{2}{2}$	
Жіночі ручні роботи	-	-	2	
Гімнастика для хлопців	-	-	$\frac{2}{2}$	
Всього год. для $\left\{ \begin{array}{l} \text{хлопців} \\ \text{дівчат} \end{array} \right.$	18	18	32	32
			33	33

Джерело: [309, 240].

Додаток Д 3

Навчальний план для двокласних народних шкіл

Навчальний план	1 клас (роздільне навчання)		1 клас (спільне навчання)		2 клас	
	Ступінь					
	I	II	I	II	III	IV
	1 н. р.	2 н. р.	1 р. н.	2 н. р.	3 і 4 н. р.	5 і 6 н. р.
Релігія	1		1		2	
Читання і письмо	9	4	11	4	3	3
Мова викладання		5		7	4	4
Друга мова крайова	-	4	-	4	4	4
Рахунки з навчанням геометричних форм	$\frac{6}{2}$	3	$\frac{10}{2}$	5	3	3
Відомості з історії і природи	-	-	-	-	5	5
Рисунки	-	-	-	-	3	3
Співи	przygodnie (інколи)		$\frac{2}{2}$		$\frac{2}{2}$	
Жіночі ручні роботи	-	2	-	2	3	
Гімнастика для хлопців	-	$\frac{2}{2}$	-	$\frac{2}{2}$	$\frac{2}{2}$	
Всього год. для $\begin{cases} \text{хлопців} \\ \text{дівчат} \end{cases}$	13	18	18	23	26	26
		19		24	28	28

Джерело: [309, 255].

Додаток Д 4
Навчальний план для трикласних шкіл

Навчальні предмети	1 клас (роздільне навчання)		1 клас (спільне навчання)		2 клас		3 клас	
	Ступінь							
	I	II	I	II	III		IV	
	1 н.р.	2 н.р.	1 н.р.	2 н.р.	3 н.р.	4 н.р.	5 н.р.	6 н.р.
Релігія	1		1		2		2	
Читання і письмо	9	4	11	4	3	3	2	2
Мова викладання		5		7	4	4	4	4
Друга крайова мова	-	4	-	4	4	4	3	3
Німецька мова	-	-	-	-	-	-	4	4
Рахунки з навчанням геометричних форм	$\frac{6}{2}$	3	$\frac{10}{2}$	5	3	3	3	3
Відомості з історії та природи	-	-	-	-	4		4	
Рисунки	-	-	-	-	3		2	
Співи	przygodnie (інколи)		$\frac{2}{2}$		$\frac{2}{2}$		$\frac{2}{2}$	
Жіночі ручні роботи	-	2	-	2	3		3	
Гімнастика для хлопців	-	$\frac{2}{2}$	-	$\frac{2}{2}$	$\frac{2}{2}$		$\frac{2}{2}$	
Всього год. для $\begin{cases} \text{хлопців} \\ \text{дівчат} \end{cases}$	13	18	18	23	25	25	26	26
		19		24	27	27	28	28

[309, 260].

Додаток Д 5
Навчальний план для чотирикласних шкіл

Навчальні предмети	1 клас	2 клас	3 клас		4 клас	
	Ступінь					
	I	II	III		IV	
	1 н.р.	2 н.р.	3 н.р.	4 н.р.	5 н.р.	6 н.р.
Релігія	2	2	2		2	
Читання і письмо	11	3	2	2	2	2
Мова викладання		7	4	4	3	3
Друга крайова мова	-	4	3	3	2	2
Німецька мова	-	-	4	4	5	5
Рахунки з навчанням геометричних форм	$\frac{6}{2}$	4	3	3	3	3
Відомості з історії та природи	-	-	4		4	
Рисунки	-	-	2		3	
Співи	$\frac{2}{2}$	$\frac{2}{2}$	$\frac{2}{2}$	$\frac{2}{2}$	$\frac{2}{2}$	$\frac{2}{2}$
Жіночі ручні роботи	-	2	3		3	
Гімнастика для хлопців	$\frac{2}{2}$	$\frac{2}{2}$	$\frac{2}{2}$	$\frac{2}{2}$	$\frac{2}{2}$	$\frac{2}{2}$
Всього год. для $\begin{cases} \text{хлопців} \\ \text{дівчат} \end{cases}$	18	22	26	26	26	26
	17	23	28	28	28	28

Джерело: [309, 287]

ДОДАТОК Е

Навчальні плани для вищекласових шкіл (1911)

Додаток Е 1

Навчальний план для п'ятикласних народних шкіл (чоловічих, жіночих і мішаних)

Навчальні предмети	1 клас	2 клас	3 клас	4 клас	5 клас	6 клас	5 клас	6 клас
					Хлопці		Дівчата	
Релігія	2	2	2	2	2		2	
Читання і письмо	11	2	2	2	1		1	
Мова викладання		9	6	6	2		3	
Друга крайова мова	-	3	3	3	2		2	
Німецька мова	-	-	6	6	4	4	4	4
Рахунки і наука геометричних форм	$\frac{6}{2}$	3	3	3	4	4	2	2
Відомості з географії та історії	-	-	-	-	3		2	
Відомості з природничих наук	-	-	-	-	3		3	
Рисунки	-	1	1	1	5	5	3	3
Співи	$\frac{2}{2}$	$\frac{2}{2}$	1	1	1		1	
Жіночі ручні роботи	-	2	2	2	-		4	4
Гімнастика для хлопців	$\frac{2}{2}$	2	2	2	2		-	
Всього в школі чоловічій і мішаній	18	23	26	26	29	29	-	
Всього в школі жіночій	17	23	26	26	-		27	27

Джерело: [310, 39].

Додаток Е 2

Навчальний план для шестикласних народних шкіл (чоловічих, жіночих і мішаних)

Навчальні предмети	1 клас	2 клас	3 клас	4 клас	5 клас	6 клас	5 клас	6 клас
					Хлопці		Дівчата	
Релігія	2	2	2	2	2	2	2	2
Читання і письмо	11	2	2	2	1	1	1	1
Мова викладання		9	6	6	2	2	3	3
Друга крайова мова	-	3	3	3	2	2	2	2
Німецька мова	-	-	6	6	5	5	4	4
Рахунки і наука геометричних форм	$\frac{6}{2}$	3	3	3	3	3	2	2
Відомості з географії та історії	-	-	-	-	3	3	3	3
Відомості з природничих наук	-	-	-	-	3	3	2	2
Рисунки	-	1	1	1	5	5	3	3
Співи	$\frac{2}{2}$	1	1	1	1	1	1	1
Жіночі ручні роботи	-	2	2	2	-	-	4	4
Гімнастика для хлопців	$\frac{2}{2}$	2	2	2	2	2	-	-
Всього для хлопців	18	23	26	26	29	29	-	-
Всього для дівчат	17	23	26	26	-	-	27	27

Джерело: [310, 39].

Додаток Ж

Навчальні плани для вищекласних шкіл (1895)

Додаток Ж 1

Навчальний план чоловічої віділової школи

№ п/п	Навчальний предмет	К л а с			Примітка
		1	2	3	
1.	Релігія	2	2	2	
2.	Мова викладання і наука стилю практичного	3	3	3	
3.	Друга крайова мова і наука стилю практичного	2	2	2	
4.	Німецька мова і наука стилю практичного	5	5	5	
5.	Історія і	2	2	1	В 1 класі історія рідного краю В 2 класі історія австрійська В 3 класі історія ХІХ століття
	Географія	1	1	2	
6.	Історія натуральна	3	I II півріч.	-	В 5 класі (I півріччя - зоологія, II – ботаніка). В 6 класі (I півріччя – мінералогія)
			1 -		
7.	Фізика	-	2 3	3	В 6 класі (I півріччя - фізика, II – хімія). В 7 класі протягом року 2 год. - фізика, 1 год. - хімія
8.	Рахунки з рахівництвом	3	3	3	
9.	Геометрія з геометричними рисунками	4	4	4	
10.	Рисунки від руки	4	4	4	
11.	Каліграфія	1	1	1	
12.	Співи	1	1	1	
13.	Наука кмітливості	4	4	4	
14.	Гімнастика	1	1	1	
Всього		36	36	36	

Джерело: [311, 13]

Додаток Ж 2

Навчальний план жіночої віділової трикласної школи

№ п/п	Навчальний предмет	К л а с			Примітка
		1	2	3	
1.	Релігія	2	2	2	
2.	Мова викладання і наука стилю практичного	4	4	4	
3.	Друга крайова мова і наука стилю практичного	2 (3)	2 (3)	2 (3)	КШР вирішує, чи навчання проходить по 2 чи 3 год. щотижнево
4.	Німецька мова і наука стилю практичного	4	4	4	
5.	Історія і	2	2	1	В 1 класі історія рідного краю В 2 класі історія австрійська В 3 класі історія XIX століття
	Географія	1	1	2	
6.	Історія натуральна	3	1	-	В 1 класі (I півріччя - зоологія, II – ботаніка). В II класі (I півріччя - мінералогія
7.	Фізика	-	2	3	В 2 класі хімія В 3 класі фізика
8.	Рахунки з рахівництвом	2	2	2	
9.	Геометрія з геометричними рисунками	1	1	1	
10.	Рисунки від руки	2	2	2	
11.	Каліграфія	1	1	1	
12.	Співи	1	1	1	
13.	Жіночі ручні роботи	3	3	3	
Всього		28	28	28	

Джерело: [311, 15].

ДОДАТОК Ж 3

Навчальний план жіночої віділової п'ятикласної школи

№ п/п	Навчальний предмет	К л а с				
		1	2	3	4	5
1.	Релігія	2	2	2	1	1
2.	Мова викладання	4	4	4	3	3
3.	Друга крайова мова	2 (3)	2 (3)	2 (3)	2	2
4.	Німецька мова	4	4	4	4	4
5.	Французька мова	-	-	-	6	6
6.	Найважливіші відомості з загальної літератури	-	-	-	2	2
7.	Найважливіші відомості з історії штуки	-	-	-	2	2
8.	Історія	2	2	1	2	2
	Географія	1	1	2	2	-
9.	Історія натуральна	3	1	-	-	-
10.	Фізика	-	2	3	-	-
11.	Гігієна	-	-	-	-	I півр. 2
12.	Домашнє господарство	-	-	-	-	II півр. 2
13.	Рахунки з рахівництвом	2	2	2	-	-
14.	Геометрія з геометричними рисунками	1	1	1	-	-
15.	Рисунки від руки	2	2	2	-	-
16.	Каліграфія	1	1	1	-	-
17.	Співи	1	1	1	-	-
18.	Жіночі ручні роботи	3	3	3	-	-
Всього		28	28	28	24	24

Джерело: [311, 25].

ДОДАТОК Ж 4

Навчальний план жіночої віділової шестикласної школи

№ п/п	Навчальні предмети	К л а с					
		1	2	3	4	5	6
1.	Релігія	2	2	2	1	1	1
2.	Мова викладання	4	3	3	3	2	3
3.	Друга крайова мова	2	2	2	2	2	2
4.	Німецька мова	4	4	4	4	3	3
5.	Французька мова	4	4	4	4	3	3
6.	Найважливіші відомості з загальної літератури	-	-	-	-	2	2
7.	Найважливіші відомості з історії штуки	-	-	-	2	2	2
8.	Історія	2	2	2	2	3	2
	Географія	1	1	1	-	2	2
9.	Історія натуральна	2	I II півр. 1 -	2	1	-	-
10.	Фізика	-	I II півр. 1 2	-	3	2	-
11.	Гігієна	-	-	-	-	-	I півр 2
12.	Домашнє господарство	-	-	-	-	-	II пів 2
13.	Рахунки з рахівництвом	2	2	2	-	-	-
14.	Геометрія з геометричними рисунками	-	1	1	-	-	-
15.	Рисунки від руки	2	2	2	-	-	-
16.	Каліграфія	1	1	1	-	-	-
17.	Співи	1	1	1	-	-	-
18.	Жіночі ручні роботи	2	2	2	-	-	-
Всього		29	29	29	22	22	22

Джерело: [311, 32].

Додаток 3

Навчальний план галицьких реальних шкіл (1900)

№ п/ п	Навчальні предмети	Класи							Разом
		1	2	3	4	5	6	7	
1.	Релігія	2	2	2	2	2	2	2	14
2.	Польська мова	3	4	3	3	4	3	4	24
3.	Німецька мова	6	6	5	4	4	4	4	33
4.	Французька мова	-	-	4	3	3	3	3	16
5.	Географія	3	2	2	2	-	-	-	9
6.	Історія	2	2	2	3	3	3	4	19
7.	Математика	3	3	3	3	4	4	4	24
8.	Історія натуральна	2	2	-	-	2	2	2	10
9.	Фізика	-	-	3	2	-	3	4	12
10.	Хімія	-	-	-	3	2	2	-	7
11.	Геометрія і геометричні рисунок	-	2	2	2	3	3	2	14
12.	Каліграфія	2	-	-	-	-	-	-	2
13.	Ручні рисунки	4	4	4	3	3	2	2	22
14.	Гімнастика	2	2	2	2	2	2	2	14
Всього		29	29	32	32	32	33	33	220
15.	Українська мова (відносно- обов'язковий предмет)	-	-	-	2	2	2	-	6
Всього		29	29	32	35	35	35	33	226

Джерело: [263, 32-49].

Додаток К

Новий навчальний план галицьких класичних гімназій (1909)

№ п/п	Навчальні предмети	Класи								Разом
		1	2	3	4	5	6	7	8	
1.	Релігія	2	2	2	2	2	2	2	2	16
2.	Мова викладання	3	4	3	3	3	3	3	4	26
3.	Латинська мова	6	6	6	6	6	6	5	5	46
4.	Німецька мова	5	4	4	4	4	4	4	4	33
5.	Грецька	-	-	5	4	5	5	4	5	28
6.	Географія	2	2	2	2	1	1	-	-	10
7.	Історія	2	2	2	2	3	3	4	3	21
8.	Математика	3	3	3	3	3	3	3	2	23
9.	Природничі науки	2	2	-	-	3	2	-	-	9
10.	Хімія і фізика	-	-	2	3	-	-	4	3-	12
11.	Пропедевтика філософії	-	-	-	-	-	-	-	3	3
12.	Рисунки	2	2	2	2	-	-	-	-	8
13.	Каліграфія	1	-	-	-	-	-	-	-	1
14.	Гімнастика і забави	2	2	2	2	2	2	2	2	16
15.	Друга крайова мова (відносно-обов'язковий предмет)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(1)	(2)	(2)	(15)
Всього		30	29	33	33	32	31	32	32	252

Джерело: [120, 30].

Додаток Л
Новий навчальний план галицьких реальних гімназій (1910)

№ п/п	Навчальні предмети	Класи								Разом
		1	2	3	4	5	6	7	8	
1.	Релігія	2	2	2	2	2	2	2	2	16
2.	Мова викладання	3	4	3	3	3	3	3	4	26
3.	Латинська мова	6	6	6	6	6	5	5	5	45
4.	Німецька мова	5	4	4	4	4	4	4	4	33
5.	Французька або англійська мова	-	-	-	3	3	3	3	3	15
6.	Географія	2	2	2	2	1	1	1	} 3	11
7.	Історія	2	2	2	2	3	3	4		21
8.	Математика	3	3	3	3	3	3	3		2
9.	Геометрія	-	-	-	-	2	2	-	-	4
10.	Природничі науки	2	2	-	} 3	3	3	1	1	12
11.	Хімія	-	-	-		-	2	2	-	4
12.	Фізика	-	-	2		-	-	3	4	12
13.	Пропедевтика філософії	-	-	-	-	-	-	-	3	3
14.	Рисунки	2	3	3	2	-	-	-	-	10
15.	Каліграфія	1	-	-	-	-	-	-	-	1
16.	Гімнастика і забави	2	2	2	2	2	2	2	2	16
17.	Друга крайова мова (відносно-обов'язковий предмет)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(1)	(2)	(2)	(15)
Всього		30	30	29	32	32	33	33	33	252

Джерело: [307, 31].

Додаток М
Навчальні плани різних типів середніх шкіл Галичини (1909/1910 н.р.)

Навчальні предмети	Класична гімназія	Реальна гімназія	Реальна школа
Релігія	16	16	14
Мова викладання	26	26	24
Латинська мова	46	45	-
Грецька мова	28	-	-
Німецька мова	33	33	31
Французька мова	-	15	16
Історія	21	21	17
Географія	10	11	10
Математика	23	23	26
Природописні науки	9	12	10
Фізика і хімія	12	16	20
Пропедевтика філософії	3	3	-
Геометричні рисунки	-	4	14
Рисунки від руки	8	10	22
Каліграфія	1	1	2
Гімнастика	16	16	14
Друга крайова бесіда	(15)	(15)	(6)
Разом	252 (267)	252 (267)	220 (226)

Джерело: [120, 27 – 29]

Додаток Н

Навчальний план школи промислу мулярського, теслярського і каменярського (затверджений рескриптом МВО 4 червня 1895 L.13177)

Навчальні предмети	Класи															Разом
	1			2			3			4			5			
	м	т	к	м	т	к	м	т	к	м	т	к	м	т	к	
Польська мова	3			3	3		3	3		2	2		-	-		24
Німецька мова	2			2	2		2	2		-	-		-	-		12
Рахунки	5			-	-		-	-		-	-		--	--		5
Геометрія	3			-	-		-	-		-	-					3
Рисунки геометричні	7			5	5		4	4		-	-		-	-		29
Фізика і хімія	2			3	3		-	-		-	-		-	-		8
Рисунки від руки	8			6	6		6	6		6	6		8	-		64
Каліграфія	2			2	2		-	-		-	-		-	-		6
Будівел. конструкція	4			5	3		5	5		2	-		-	--		28
Рисунки будівничі	4			8	6		12	12		-	-		-	-		50
Моделювання	-			-	4		-	-		5	-		12	-		21
Арифметика і алгебра	-			5	5		-	-		-	-		-	-		10
Наука про проекції і перерізи	-			3	3		2	2		2	-		-	-		12
Ведення бухгалтерських книг	-			-	-		2	2		2	-		-	-		6
Форми архітектонічні (лекція)	-			-	-		2	2		2	-		2	-		10
Форми архітектонічні (рисунки)	-			-	-		4	4		4	-		4			20
Проектування (лекція)	-			-	-		-	-		4	-		-	2		6
Проектування (рисунки)	-			-	-		-	-		14	20		20	26		80
Землевимірна справа	-			-	-		-	-		3	3		-	-		6
Будівництво дорожне та водне (лекція)	-			-	-		-	-		-	4		4	-		8
Будівництво дорожне та водне (рисунки)	-			-	-		-	-		-	6		6	-		12
Будівнича економія і будівничий закон	-			-	-		-	-		3	3		-	-		6
Будівництво сільське	-			-	-		-	-		2	2		-	-		4
Всього	40			42	42		42	42		42	46		46	46		430

Джерело: [348, 18 – 19].

м – мулярський відділ; т – теслярський відділ; к – каменярський відділ.

Додаток П

Структура фахової школи деревообробного промислу в Закопаному:

- I. Промислова школа, що охоплювала такі відділи: фігурна та орнаментальна різьба; теслярство; столярство; токарство; домашній промисл.
- II. Доповнююча промислова школа.
- III. Публічна зала рисунків.
- IV. Зала рисунків для учнів вищих класів народних шкіл.

Джерело: [334, 16].

Додаток Р

Структура школи будівничих ремесел в Бучачі:

- I. 1. Відділ для мулярів, теслів та майстрів по каменю.
2. Майстерський курс.
- II. Відділ для колодязників.
- III. Публічна зала рисунків та моделювання.
- IV. Підготовчий відділ.

Джерело: [334, 13].

Додаток С
Навчальні плани професійних шкіл (1909 р.)

Додаток С 1

Навчальний план державних чоловічих учительських семінарій

№ п/п	Навчальні предмети	Польські заклади				Утраквістичні заклади			
		Курси							
		1	2	3	4	1	2	3	4
1.	Релігія	2	2	2	2	2	2	2	2
2.	Педагогіка з практичними вправами	-	2	4	9	-	2	4	8
3.	Польська мова	4	4	4	4	3	3	3	3
4.	Українська мова	-	-	-	-	3	3	3	3
5.	Німецька мова	4	4	4	3	3	3	3	3
6.	Географія	2	2	2	1	2	2	2	1
7.	Історія і конституція держави і краю	2	2	2	1	2	2	2	1
8.	Математика і геометричні рисунок	4	3	2	2	4	3	2	2
9.	Історія натуральна	2	2	2	I пів. 2 II пів. 1	2	2	2	I пів. 2 II пів. 1
10.	Фізика	2	2	2	1	2	2	2	1
11.	Сільське господарство (садівництво і городництво)	-	-	I пів. 1 II пів. 2	I пів. 1 II пів. 2			I пів. 1 II пів. 2	I пів. 1 II пів. 2
12.	Каліграфія	1	-	-	-	1	-	-	-
13.	Ручні рисунки	3	3	I пів. 3 II пів. 2	2	3	3	I пів. 3 II пів. 2	2
14.	Музика і співи	1	1	1	1	1	1	1	1
15.	Гра на скрипці	2	2	1	1	1	1	1	1
16.	Гімнастика	2	2	2	2	2	2	1	1
Всього		31	31	32	32	31	31	32	32

Джерело: [342, 33]

ДОДАТОК С 2

Навчальний план державних жіночих учительських семінарій

№ п/п	Навчальні предмети	Польські заклади				Утраквістичні заклади			
		Курси							
		1	2	3	4	1	2	3	4
1.	Релігія	2	2	2	2	2	2	2	2
2.	Педагогіка з практичними вправами	-	2	4	9	-	2	4	9
3.	Польська мова	4	4	4	4	3	3	3	3
4.	Українська мова	-	-	-	-	3	3	3	3
5.	Німецька мова	4	3	3	3	3	3	3	3
6.	Географія	2	2	2	1	2	2	2	1
7.	Історія	2	2	2	1	2	2	2	1
8.	Арифметика і геометричні форми	3	3	2	I пів. 1 II пів. 2	3	3	2	I пів. 1 II пів. 2
9.	Історія натуральна	2	2	2	I пів. 2 II пів. 1	2	2	2	I пів. 2 II пів. 1
10.	Фізика	2	2	2	1	2	2	2	1
11.	Ручні жіночі роботи	2	2	2	2	2	1	1	1
12.	Каліграфія	1	-	-	-	1	-	-	-
13.	Ручні рисунки	2	2	2	2	2	2	2	1
14.	Музика і співи	1	1	1	1	1	1	1	1
15.	Гра на скрипці	2	2	1	1	1	1	1	1
16.	Гімнастика	2	2	2	2	2	2	2	2
Всього		31	31	31	32	31	31	32	32

Джерело: [342, 73].

Додаток Т

Навчальний план вищої торговельної школи на 1900/01 н. р.

№ п/п	Навчальні предмети	Курси				Разом
		1	2	3	4	
1.	Польська мова	4	3	3	12	12
2.	Німецька мова	4	4	4	5	17
3.	Французька мова	5	4	4	5	18
4.	Рахунки купецькі	4	4	3	2	13
5.	Геометрія	2	-	-	-	2
6.	Кореспонденція	1	2	3	3	9
7.	Наука про торгівлю	1	1	-	-	2
8.	Торговельна географія	2	2	2	2	8
9.	Історія	2	2	2	2	8
10.	Історія натуральна	3	-	-	-	3
11.	Фізика	3	-	-	-	3
12.	Каліграфія	2	2	-	-	4
13.	Стенографія	2	2	-	-	4
14.	Арифметика загальна і політична	-	2	1	1	4
15.	Бухгалтерія	-	2	4	4	10
16.	Хімія	-	3	2	-	5
17.	Вексельне право	-	-	3	-	3
18.	Товарознавство і технологія	-	-	2	2	4
19.	Право торговельне і промислове	-	-	-	2	2
20.	Економіка	-	-	-	2	2
Всього		35	33	33	32	133
Відносно-обов'язкові предмети						
1.	Українська мова	2	2	3	3	10
2.	Практика в хімічній лабораторії	-	4	4	-	8
3.	Каліграфія	-	-	2	-	2
4.	Практика в товарознавчій лабораторії	-	-	4	4	8
Всього		2	6	13	7	28
Всього		37	39	46	39	

Джерело: [270, 49]

Додаток У

**Навчальний план торговельної доповнюючої школи при вищій
торговельній академії на 1902/03 н.р.**

№ п/п	Навчальні предмети	Курси			Разом
		1	2	3	
1.	Польська мова	3	1	1	5
2.	Німецька мова	2	2	1	5
3.	Рахунки	2	2	3	7
4.	Географія	1	2	1	4
5.	Каліграфія	2	1	-	3
6.	Бухгалтерія і купецька кореспонденція	-	2	2	4
7.	Наука про торгівлю та векселя	-	-	2	2
Всього		10	10	10	30

Джерело: [282, 66].

Додаток Ф

Навчальний план Львівської ветеринарної академії (1897)

Навчальні предмети	К-сть год. на тиждень
1	2
Перший курс	
I семестр	
Лікувальна фізика	5
Лікувальна хімія	5
Загальна зоологія і паразитологія	5
Загальна анатомія і гістологія	2
Описова анатомія домашніх тварин	5
Наука про ковку	3
Практичні заняття з анатомії і ковки	
II семестр	
Лікувальна хімія	5
Лікувальна ботаніка	5
Енциклопедія сільського господарства	3
Описова анатомія домашніх тварин	5
Ембріологія	2
Практичні і лабораторні заняття з предметів	
Другий курс	
III семестр	
	5

Топографічна анатомія домашніх тварин	
Тваринництво	5
Фізіологія	5
Фармакогнозія, фармакологія, токсикологія, рецептура	5
Практичні заняття з предметів	
IV семестр	
Тваринництво	5
Фізіологія	5
Загальна і експериментальна патологія і патологічна анатомія	5
Бактеріологія (мікробіологія)	2
Фармакогнозія, фармакологія, токсикологія, рецептура	2
Клінічна пропедевтика	2
Практичні заняття з предметів	
Третій курс	
V семестр	
Клінічна патологічна анатомія	5
Спеціальна патологія, терапія, клініка внутрішніх захворювань	10
Очна хірургія і хірургічна клініка	10
1	2
Наука про хірургічні інструменти і перев'язки	3
Практичні заняття з хірургії	
IV семестр	
Патологія і терапія внутрішніх захворювань домашніх тварин	10
Очна хірургія і хірургічна клініка	10
Акушерство	3
Ветеринарна історія	1
Практичні заняття з предметів	
Четвертий курс	
VII семестр	
Клінічна патологія і терапія внутрішніх захворювань домашніх тварин	10
Очна хірургія і хірургічна клініка	10
Наука про інфекційні захворювання	2
Державна ветеринарія (судова ветеринарія, огляд скота, м'яса, ветеринарне законодавство)	4
Семінари з державної ветеринарії	2
Практичні заняття	
VIII семестр	
Клінічна патологія і терапія внутрішніх захворювань	10
Очна хірургія і хірургічна клініка	10
Практичні заняття в клініках, лабораторіях з курсу ветеринарної медицини	

Джерело:[252, 2 – 5].

Додаток X

Словник

освітніх термінів Галичини досліджуваного періоду, які використовуються у дисертації

Абітурієнт (лат.) – особа, що здає іспит зрілості.

Абсолюторія (лат.) – свідоцтво про закінчення вищої школи, останні складені іспити.

Абсольвент (лат.) – особа, що закінчила середню або вищу школу.

Адьюнкт (лат.) – помічник, молодший урядовець.

Акроаматичний (гр.) – пізнаваний, зрозумілий зі слів чи оповідання.

Анальфабет (гр.) – неграмотний.

Вакація (лат.) – довготривала відпустка на свята або для літнього відпочинку.

Відносно-обов'язкові предмети – факультативні заняття у школі.

Гаптування – вишивання.

Гімназія (гр.) – середня школа, де здобувають класичну освіту, готують до університетських студій.

Дейктичний – наочний.

Диспенза (лат.) – звільнення.

Екзегеза (ексеґеза біблійна) – богословська наука, що займається пояснюванням тексту Святого письма.

Еротематика – уміння правильно формулювати запитання.

Єлев (фр.) – учень, вихованець.

Захоронка – постійно діюча установа для виховання дітей дошкільного віку.

Звичайні учні – учні, які опановували повний шкільний курс, передбачений навчальним планом.

Інспекторат (лат.) – наглядова влада.

Колегія (лат.) – збори; товариство людей однієї професії або об'єднаних спільною справою.

Колодійство – виготовлення найпростіших транспортних засобів.

Коронкарство – мережівництво.

Коронний край – політико-адміністративна територіальна одиниця Австро-Угорщини.

Ліцей (гр.) – рід гімназії. У Галичині до 1932 р. – неповна середня школа гімназійного типу (6 років навчання).

Матура (лат.) – іспит зрілості після закінчення середньої школи, учительської семінарії або ліцею.

Надзвичайні учні – учні, які вивчали тільки певні дисципліни з навчального плану і після закінчення школи отримували свідоцтво із зазначенням умінь та навичок.

Надобов'язковий предмет – предмет, який вивчався учнями школи за бажанням.

Народна школа – початкова школа, здебільшого 6-річна, що була обов'язковою для всіх дітей.

Новеля (фр.) – новий закон, що вводив поодинокі зміни до старого закону (доповнення).

Нормальний (лат.) **план** – правильний, звичайний, зразковий план.

Обіжник – циркуляр.

Право прилюдності (публічності) – право приватних шкіл видавати рівноцінні з державними школами свідоцтва успішності або зрілості..

Професор (лат.) – повноправний учитель середньої або вищої школи.

Публічна (лат.) **школа** – школа доступна для всіх.

Реальна школа – тип середньої загальноосвітньої школи з 7-річним терміном навчання, де учнів готували до вищих студій господарсько-технічного спрямування.

Регулямін – службова директива.

Рескрипт (лат.) – розпорядження вищої влади, глави держави.

Семінарія (лат.) – установа, де навчають і виховують учительський персонал.

Термінатор – учень у майстра.

Утраквізм (лат.) – шкільна система, що вводить для учнів дві мови навчання.

Фреблівка – дитячий дошкільний виховний заклад.

Фреквенція (лат.) – відвідування; наповнюваність класів школи учнями.

Школа вправ – початкова школа, у якій проходили педагогічну практику студенти учительських семінарій.

Шкілки початкові - елементарні початкові школи, які мали менше 40 учнів і некваліфікований учительський персонал.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Арт. – артикул

КШР – Крайова шкільна рада

КШС – Крайовий шкільний союз

ЛВА – Львівська ветеринарна академія

ЛУ – Львівський університет

МВО – Міністерство віросповідань і освіти

НТШ – Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка

ОШР – Окружна шкільна рада

ПШ – Політехнічна школа

ТНШ – Товариство народної школи

УПТ – Українське педагогічне товариство

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абашкіна Н. Розвиток професійної освіти в Німеччині (кінець XIX – XX ст.): Автореф. дис...д-ра пед. наук: 13.00.01 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України.– К., 1999. – 46 с.
2. Австрійське питанє університетске // Руслан. – 1910. – Ч. 156. – С. 1 – 2; Ч. 157. – С. 1; Ч. 158. – С. 1 – 2.
3. Агафонова Н. Становлення національної системи освіти в Україні: 1917-1920 рр.: Автореф. дис...канд. істор. наук: 07.00.01 / Одеський держ. ун-т ім. І. Мечникова.– О., 1998. – 16 с.
4. Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини: У 2 т. – Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен, 1975. – Т.1. – 960 с.; Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1985. – Т. 2. – 900 с.
5. Андрухів І. Українські молодіжні товариства Галичини 1861-1939 рр. (Короткий історичний нарис). – Івано-Франківськ, 1995. – 72 с.
6. Анкета в справі науки руского язика в польских і польского язика в руских гімназиях // Руслан. – 1910.- Ч. 117. – С. 4; Ч. 118. – С. 4; Ч. 119. – С. 4; Ч. 120. – С. 4; Ч. 121. – С. 4.
7. Анкета в справі науки української мови в австрійських середніх школах, яка відбула ся у Львові дня 20 мая 1909 р. // Наша школа. – 1909. – Кн. I – II. – С. 154 – 159.
8. Анкета українців польських середніх шкіл в справі науки української мови і літератури в середніх школах Галичини, яка відбулася дня 21 падолиста 1909 р. у Львові // Наша школа. – 1909. – Кн. III - IV. – С. 203 – 205.
9. Баїк Л. З історії розвитку української школи в Галичині (1869 – 1939) //Актуальні проблеми становлення і розвитку національної школи. – К., 1991. – С. 5 – 18.
- 10.Баїк Л. За освіту для трудящих. – Львів, 1983. – 191 с.

- 11.Баїк Л., Мітюров Б. Стан народної освіти, школи і педагогічної думки на західно-українських землях в період панування Австро-Угорської монархії (лекції). – Дрогобич, 1965. – 59 с.
- 12.Баран С. 3 поля національної статистики галицьких середніх шкіл. – Львів, 1910. – 75 с.
- 13.Баран С. Галицьке шкільництво в цифровім освітленю // Діло. – 1912.–Ч. 58. – С. 2; Ч. 62. – С. 2; Ч. 63. – С. 2-3; Ч. 65. – С. 3; Ч. 70.– С. 3; Ч. 71.–С. 3-4.
- 14.Баран С. Дещо з національної статистики в галицьких середніх школах // Наша школа. – 1910. – Кн. 1. – С. 12 – 19.
- 15.Баран С. 3 поля національної статистики галицьких середніх шкіл. – Львів: Накладом НТШ, 1910. – 75 с.
- 16.Баран С. Конфесійні й національні переміни в галицьких середніх школах в рр.1896-1908. – Львів, 1908.– 66 с.
- 17.Баран С. Устрій українських земель у складі Австро-Угорщини // Енциклопедія українознавства. – Мюнхен-Нью-Йорк, 1949. –Т. II. – С. 495.
- 18.Барвінський Б. Предтеча Університету ім. Франца І у Львові (Критичні замітки до питання про генезу Львівського Університету).–Львів, 1917.–71 с.
- 19.Барвінський О. Анкета в справі реформи женьських ліцеїв в міністерстві просвіти // Руслан. – 1911. – Ч. 23. – С. 4; Ч. 24. – С. 3-4; Ч. 25. – С. 3
- 20.Барвінський О. Про спільне діланє родинного дому і школи у вихованю молодежи // Учитель. – 1910. – Ч. 8-9. – С. 129-132; Ч. 10. – С. 150 – 152.
- 21.Барвінський О. Дійсна правда про “нову еру” і про “консолідацію” // Руслан. – 1911. – Ч. 29. – С. 1 – 2.
- 22.Бариляк О. “Народная Торговля” як учителька працівників торгівлі. – Львів: Накладом “Народної Торгівлі”, з друкарні видавничої спілки “Діло”, 1937.– 47 с.
- 23.Барна М. Розвиток педагогічної освіти в Східній Галичині (1867 – 1939): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 1996. – 25 с.

- 24.Бачинська О. Звіт з діяльності Виділу “Товариства Вакаційних осель” у Львові від основаня т.є від року 1905 до 1909 включно. – Жовква: Печатня ОО Василян, 1910. – 32 с.
- 25.Б. В справі учительських семінарий // Руслан . – 1911.–Ч. 268.–С. 2; Ч. 269.– С. 2 – 3.
- 26.Бачинський Ю. Україна irredenta (по поводу еміграції). Суспільно-політичний скіц.- Львів: Наклад “Універсальної бібліотеки”, 1895. – 139 с.
- 27.Бистрицька О. Розвиток системи освіти національних меншин в Україні у 1917 – 1939 рр.: Автореф. дис...канд. істор. наук: 07.00.01/ Дніпропетровський державний університет. – Х., 1998. – 16 с.
- 28.Білавич Г. Українське педагогічне товариство “Рідна школа” і розвиток національного шкільництва у Галичині (1881 – 1939 рр.): Автореф. дис... канд.пед.наук: 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН України. – К., 1996. – 24 с.
- 29.Біленький Я. Українські приватні школи в Галичині. – Львів: Накладом УТП, 1922. – 16 с.
- 30.Благий В. Шкільництво в Галичині на початку ХХ ст.: історико-соціологічний аспект. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип’якевича НАН України, 1999. – 76 с.
- 31.Богачевська-Хом’як М. Білим по білому: жінки в громадському житті України (1884 – 1939). – К.: Либідь, 1995. – 424 с.
- 32.Борисов В. Становлення та розвиток загальноосвітньої школи в Україні 1920-1933 рр.: Автореф. дис...канд. істор. наук: 07.00.01 / Дніпропетровський національний ун-т. – Д., 2003. – 20 с.
- 33.Броди і Брідщина. Історично-мемуарний збірник. – Торонто, Онтаріо, 1988. – 671 с.
- 34.Будзиновський В. Компетенція держави в народнім шкільництві // Діло. – 1913. – Ч. 194. – С. 2; Ч. 196. – С. 2-4; Ч. 197. – С. 2 – 3; Ч. 198. – С. 2 – 3.

- 35.Бурштинська Х. Львівська політехніка // Український освітній журнал. – 1995. – № 2. – С. 81 – 89.
- 36.β. До пояснення // Учитель. – 1904. – Ч. 1. – С. 11 – 12.
- 37.В справі заснування приватних шкіл і приватних курсів // Руслан. – 1906. – Ч. 154. – С. 1.
- 38.В справі потреби заснування “Музичного Інститута” у Львові (Замітки Н.Вахнянина) // Діло. – 1903. – Ч. 197. – С. –1.
- 39.В.Н. Педагогічна геометрія галицької “комісії едукативної” // Діло. – 1903. – Ч. 183. – С. 2.
- 40.Важне внесенє посла Олесницького в справі народних шкіл // Діло. – 1903. – Ч. 214. – С. 2.
- 41.Васькович Г. Шкільництво в Україні (1905 – 1920 рр.) // Визвольний шлях. – 1976. – № 7 – 8. – С. 803 – 830.
- 42.Вахнянин А. Матеріяли до політики Русинів від часу так званої “нової ери” // Руслан. – 1908. – Ч. 175. – С. 1-2; Ч. 176. – С. 1; Ч. 177. – С. 2-3; Ч. 179. – С. 1-2; Ч. 180. – С. 1-2; Ч. 181. – С. 2; Ч. 182. – С. 1; Ч. 183. – С. 1; Ч. 184. – С. 1-2; Ч. 185. – С. 1; Ч. 186. – С. 1-2; Ч. 189. – С. 1; Ч. 193. – С. 1-2; Ч. 200. – С. 2.
- 43.Верига В. Там, де Дністер круто в’ється. – Львів: Каменярь, 1993. – 278 с.
- 44.Винар Л. Галицька доба життя Михайла Грушевського (1894 – 1914) // Український історик. – 1967. – № 1-2. – С. 5 – 22.
- 45.Винничук О. Педагогічна діяльність січових товариств на західно-українських землях (1899 – 1939 рр.): Автореф. дис... канд.пед.наук: 13.00.01 / Прикарпат. ун-т ім. В.Стефаника. - Івано-Франківськ, 1997. –24 с.
- 46.Винський М. В справі заснування приватних руских середних шкіл в Галичині // Промінь. – 1905. – Ч. 4. – С. 52 – 53
- 47.Висиланє дітей до міських шкіл // Учитель. – 1902. – Ч. 16. – С. 252 – 254
- 48.Вишневецький О. До проблеми змісту навчання // Рідна школа. – 1991. – № 6. – С.9 – 16.

- 49.Вишнеvsька Н. Реформування шкільної освіти в Норвегії у 80 – 90-х роках ХХ ст.: Автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН України.– К., 2000. – 20 с.
- 50.Вінковський Т. Йосиф II а університет Франца I у Львові (3 нагоди нового століття 1817 – 1917). – Львів, 1917. – 7 с.
- 51.Вінковський Т. Йосиф II чи Ян Казимир? (3 нагоди святкування мнимої 250-літньої річниці єствованя Львівського університету). – Львів, 1912. – 50 с.
- 52.Вісник законів державних для королівств і країв в державній думі заступлених. – Відень, 1870. – С.219 – 233.
- 53.Вістник законів і розпоряджень краєвих для Королівства Галичини і Володимирії з Великим Княжеством Краківским. – Львів: З печатні В.Лозінського, 1895. – 265 с.
- 54.Віче укр.-руських дівчат // Діло. – 1904. – Ч. 24. – С. 1.
- 55.Возняк М. Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії. – Львів, 1924. – 180 с.
- 56.Войналович О. Становлення і розвиток загальноосвітньої школи для національних меншин в Україні (1917-1938 рр.): Автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.01 / КДПІ ім. М. Драгоманова.– К., 1993. – 23 с.
- 57.Воробець І. Освіта дорослих у Галичині (1891-1939 рр): Автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.01 / Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника.– Івано-Франківськ, 2001. – 19 с.
- 58.В справі нашого народного шкільництва. – Львів: Накладом В. Бачинського, 1909. – 46 с.
- 59.Галицкі середні школи в р. 1900-1901 // Учитель. – 1902. – Ч. 17. – С. 263-267.
- 60.Галицьке шкільництво // Рідна школа. Педагогічний додаток до “Українського Учителя”. – 1911. – Ч. 1. – С. 10.
- 61.Галицькі школи промислові і торговельні в році 1900 // Діло. – 1901. – Ч. 97. – С. 2-3.

62. Герасимович І. Шкільний плебісцит в минулому і тепер // Рідна школа. – 1939.- Ч. 4. – С. 60-63.
63. Герцюк Д. Учительський рух на західноукраїнських землях (друга половина XIX – початок XX ст.): Автореф. дис... канд.пед.наук: 13.00.01 / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1996. – 24 с.
64. Гіжовський Б. Вакаційні Оселі // Учитель. – 1908. – Ч. 12.- С. 186-207; Ч. 15 і 16. – С. 240-244; Ч. 17. – С. 254-256.
65. Гірняк Ю. Звіт з діяльності Головного Віділу товариства українських учителів середніх і висших шкіл “Учительська Громада” у Львові за час від 21.XI.1910 до 2.XI.1912 р. // Наша школа. – 1912. – Кн. IV – V. –С. 2-6.
66. Гончаренко С. Український педагогічний словник: Довідник. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.
67. Грабовецький В. Історія Івано-Франківська (Станіславова). З найдавніших часів до початку XX століття. – Івано-Франківськ: Нова зоря, 1999. – Ч. I. – 304 с.
68. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX – XX століття. – К.: Генеза, 1996. – 356 с.
69. Грицюк Ф. Українська школа в контексті етнополітики міжвоєнної Польщі: Автореф. дис...канд. істор. наук: 07.00.05 / НАН України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень– К., 1998. – 22 с.
70. Грицько Апостол. Рільничі студії в Кракові // Діло. – 1912. – Ч. 151. – С. 7.
71. Грушевський М. Ілюстрована історія України. – Київ: З друкарні Ацк. Т-ва “Петро Барський”, 1917. – 544 с.
72. Грушевський М. “Наша школа” // Наша школа. – 1909.- Кн. I – II . –С. 3-5.
73. Грушевський М. Три академії // Вісник Академії Наук України. – 1991. –№ 11. – С. 89-100.
74. Грушевський М. Що ж далі // Літературно-науковий вісник. – 1905. – Кн. II. – С. 2-5.

- 75.Дбаймо про виділову школу ім. Шевченка і руску семинарию учительську у Львові // Руслан. – 1904. – Ч. 165. – С. 1-2.
- 76.Десятилітє “нової ери” // Руслан. – 1900. – Ч. 257. – С. 1-2; Ч. 258. – С. 1; Ч. 259. – С. 1-2; Ч. 261. – С. 1-2; Ч. 262. – С. 1-2; Ч. 266. – С. 1; Ч. 267. – С. 1; Ч. 269. – С. 1 – 2; Ч. 271. – С. 1; Ч. 272. – С. 1; Ч. 274. – С. 1; Ч. 275. – С. 1; Ч. 276. – С. 1; Ч. 278. – С. 1.
- 77.Десятов Т. Система професійно-технічної освіти в Туреччині: Автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.01 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 1998. – 18 с.
- 78.Дидух Н. Борьба прогрессивных сил Галиции за демократизацию средней школы (1771 – 1939): Автореф. дис... канд.пед.наук: 13.00.01 / Одесса, 1971. – 19 с.
- 79.Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття) // Освіта: спецвипуск. – 1993. – № 44 – 45 – 46. – С. 3 – 16.
- 80.Дністрянський С. Вказівки для закладання українських приватних середніх шкіл // Діло. – 1910. – Ч. 134. – С. 6 – 7.
- 81.Друге віче укр. академічної молодіжи // Молода Україна. – 1900. – Ч. 8. – С. 291 – 324.
- 82.Дуб Й. Гадки про потреби і вимоги сучасного виховання // Учитель. – 1905. – Ч. 5, 6. – С. 228 – 230 .
- 83.Енциклопедія українознавства. Загальна частина. – К., 1995. – Т.3. – С. 928 – 930.
- 84.Енциклопедія українознавства. Словникова частина / Гол. ред. проф. В.Кубійович. – Париж – Нью-Йорк: Молоде Життя, 1966. – Т. 3.–С. 1739 – 1742.
- 85.Євтух В., Трощинський В. та ін. Етносоціологія: терміни та поняття. Навчальний посібник. – К.: УАННП “Фенікс”, 2003. – 280 с.
- 86.Жіноча освіта // Руслан. – 1900. – Ч. 100. – С. 1.
- 87.3 учительської організації // Діло. – 1918. – Ч. 84. – С. 2.

88. Завгородня Т. Дидактична думка в Галичині (1919 – 1939 роки). – Івано-Франківськ : Плай, 1998. – 167 с.
89. Зайченко І. Проблеми української національної школи в пресі другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: Автореф. дис...докт. пед. наук: 13.00.01/ Інститут педагогіки АПН України. – К., 1996. – 44 с.
90. Закон України “Про національні меншини в Україні” / Освіта в Україні. Нормативна база. – К.: КНТ, АТАКА, 2004. – 492 с.
91. Закон України “Про освіту” // Голос України. – 1996. – 25 квітня. – С. 7 – 11.
92. Звіт дирекції ліцея Руского інституту для дівчат в Перемишлі з правами державних шкіл за рік шкільний 1909/10. – Перемишль. – 1910. – 48 с.
93. Звіт дирекції ліцея Руского інституту для дівчат в Перемишлі з правами державних шкіл за рік шкільний 1911/12. – Перемишль. – 1912. – 52 с.
94. Звіт дирекції ліцея Руского інституту для дівчат в Перемишлі з правами державних шкіл за рік шкільний 1913/14. – Перемишль. – 1914. – 16 с.
95. Звіт з діяльності головного віділу товариства українських учителів середніх і висших “Учительська громада” у Львові за час від 21.ХІ.1910 до 2.ХІ.1912. – Львів. – 1912. – 8 с.
96. Звіт з діяльності Краєвого Шкільного Союзу (від засновання дня 4 марта 1910 до 1 жовтня 1911). – Львів: Накладом Краєвого Шкільного Союзу, 1911. – 9 с.
97. Звіт з діяльності Краєвого Шкільного Союзу (за час від 1 грудня 1912 до 30 падолиста 1913). – Львів: Накладом Краєвого Шкільного Союзу, 1913. – 15 с.
98. Звіт з розвою “Висшого музичного Інститута” під управою віділу “Союза співацких і музичних товариств” у Львові за шкільний рік 1903/4 // Руслан. – 1904. – Ч. 184. – С.1 – 2.
99. Звіт Т-ва “Взаїмна поміч Учительська” стоваришеня зареєстрованого з обмеженою порукою у Львові за рік 1911.–Львів: Накладом Т-ва, 1912.–12 с.
100. Звіт товариства “Просьвіта” з діяльності за час від 1 січня 1906 до 31 грудня 1907 р. – Львів, 1908 .–136 с.

101. Звіти і вісти “Української культурної ради”. З діяльності української еміграції воєнної // Наша школа. – 1916. – № 2-3. – С. 38 – 48.
102. З львівського університета // Руслан. – 1908. – Ч. 220. – С. 2 – 3.
103. Зі шкільної статистики // Учитель. – 1904. – Ч. 4. – С. 107-109; Ч. 19. – С. 299 – 300.
104. І. Східна Галичина польщить ся // Діло. – 1912. – Ч. 12. – С.2.
105. Іван з Конотіп. Дещо про науку доповняючу // Учитель. – 1907. – Ч. 19 і 20. – С. 316 – 318.
106. Івано-Франківська (Станиславівська) українська державна гімназія. Історико-педагогічний нарис / За ред. проф. Б.Ступарика. – Івано-Франківськ, 2000. – 350 с.
107. Іванчук О. З нашої середньої школи // Літературно-науковий вісник. – 1906. – Т. XXXIII. – Кн. I. – С. 73 – 81.
108. Іванчук О. Із ниви нашого шкільництва // Літературно-науковий вісник. – 1906. – Т. XXXVI. – Кн. IV. – С. 407 – 416.
109. Іванчук О. Моральна вартість просвітної праці – а практична сторона життя народу // Учитель. – 1905. – Ч. 9. – С. 121 – 123; 139 – 140.
110. Ісаїв П. Історія міста Станиславова // Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен, 1975. – Т.І. – С. 32 – 102.
111. Кармазіна М. Ідея державності в українській політичній думці (кінець XIX – початок XX ст.). – К., 1998. – 350 с.
112. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі XIX – XX століть. Соціально-політичний портрет. – К.: Либідь, 1993. – 176 с.
113. Качмар В. За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців. (кінець XIX – початок XX ст.). – Львів: ЛДУ, 1999. – 117 с.

114. Качор В. З приводу 30-ліття смерти передового українського економіста і дослідника сільського господарства Євгена Храпливого. – Вінніпег, 1980. – 32 с.
115. Качор В. Денис Коренець. Начерк його життя та праці. – Вінніпег: Кооперативна Громада, 1955. – 75 с.
116. Ковальчак Г. Економічний розвиток західноукраїнських земель. – К.: Наукова думка, 1988. – 249 с.
117. Ковальчук О. Освітня діяльність і педагогічні погляди Дениса Коренця в контексті розвитку українського кооперативного шкільництва у Галичині (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.): Автореф. дис...канд.пед.наук: 13.00.01/ Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2000. – 19 с.
118. Ковчина І. Реформування загальної середньої і педагогічної освіти в Польщі у 80 – 90-х роках ХХ ст.: Автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.01 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 1997. – 19 с.
119. Кондратюк А. Розвиток школи і освіти на Тернопільщині (1900 – 1957): Автореф. дис... канд.пед.наук: 13.00.01 / НДІ педагогіки. – К.: 1958. – 19 с.
120. Копач І. Новий австрійський “Нормальний плян науки для гімназій” // Наша школа. – 1909. – Кн. І – ІІ. – С. 14 – 56.
121. Копчак С., Мойсеєнко В., Романюк М. Етнічна структура та міграції населення українського Прикарпаття: Статистико-демографічне дослідження. – Львів: Вища школа, 1996. – 480 с.
122. Коренець Д. Дайте дітям науку! // Діло. – 1918. – Ч. 129. – С. 3
123. Коренець Д. Фахові школи // Рідна школа. – 1936. – Ч. 9. – С. 168 – 169.
124. Коцюба М. Садівничо-господарське заведене товариства “Просвіта” в Милованю // Діло. – 1910. – Ч. 212. – С. 1 – 2; Ч. 225. – С. 3 – 4.
125. Кошманова Т. Розвиток педагогічної освіти у США (1960 – 2000 рр.): Автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.01 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2002. – 40 с.

126. Крушельницький А. Проект зміни способу навчання української мови й літератури в школі // Українська школа. – Львів, 1928. – Ч. 1. – С. 37 – 50.
127. Крушельницький А. Українські підручники в середніх школах у Галичині // Наша школа. – 1909. – Кн. III – IV. – С. 78 – 90.
128. Крушельницький А. Школа під російською окупацією (Причинка до історії українських шкіл в Галичині в 1914 – 1917). – Л.: Книж, 1917. – 43 с.
129. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. – Івано-Франківськ, 1993. – 199 с.
130. Кузьмів Я. Тихе читання // Науковий доробок галицьких педагогів у галузі дидактики: Хрестоматія: Упорядник Т.Завгородня. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – С. 134.
131. Курило В. Освіта та педагогічна думка Східноукраїнського регіоку у ХХ столітті. – Луганськ, 2000. – 460 с.
132. Курляк І. Класична освіта на західноукраїнських землях (XIX – I половина ХХ ст.). – Тернопіль: Підручники & посібники, 2000. – 328 с.
133. Курляк І. Українська гімназійна освіта у Галичині (1865 – 1918 рр.). – Львів, 1997. – 222 с.
134. Лаба С. Ідея української національної школи у педагогічній пресі на західно-українських землях у другій половині XIX – на початку ХХ ст.: Автореф. дис... канд.пед.наук: 13.00.01 / Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 1994. – 19 с.
135. Левицький В. До реформи науки математики в середніх школах // Наша школа. – 1909. – Кн. I – II. – С. 62 – 67.
136. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914. – Львів, 1926. – 158 с.
137. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: В 2 т. – К.: Основи, 1994. – Т. 1. – 529 с.
138. Ловицький. Дві правні квестії // Учитель. – 1906. – Ч. 19. – С. 287 – 290
139. Ловицький Ю. В справі нашого народного шкільництва. – Львів, 1909. – 46 с.

140. Ловицький Ю. Основуване приватних народних шкіл і їх ведене // Учитель. – 1910. – Ч. 20, 21 і 22. – С. 311 – 318.
141. Ловицький Ю. Стан науки в народних школах в 1908/9 р. // Діло. – Ч. 246. – С. 2 – 3.
142. Лозинський М. Українська школа в Галичині. – Л., 1906. – 38 с.
143. Людкевич С. Кілька заміток до реформи в “Висшій Музичній Інституті” т-ва ім. Лисенка у Львові // Діло. – 1910. – Ч. 173. – С. 3 – 4.
144. Львівська Державна Академія Ветеринарної Медицини ім. С. Гжицького. – Л., 2001. – 48 с.
145. Львівський університет / ред. Чугаєв В., Макарчук С. та ін. – Львів: Вища школа, 1986. – 146 с.
146. М. Вступні іспити до шкіл середних // Поступ. – 1903. – Ч. 26. – С. 2 – 3.
147. Макарушка О. До реформи середньої школи // Українська школа. – 1930. – Ч. 2. – С. 6 – 16.
148. Мацьків Т. Історія української державної гімназії в Станиславові // Альманах Станиславівської землі. – Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен, 1975. – С. 261 – 266.
149. Медвідь В., Медвідь А. Українське національне відродження: питання генези національної свідомості // Культура та етнотика. Міжнар. наук.-теор. конф. – К: ІФ, 1994. – Вип. III. – С. 11.
150. Микетей Г. Українська Торговельна Школа у Львові // Наша школа. – 1911. – Кн. IV. – С. 6-11.
151. Михайло Галуцинський – Лицар обов’язку і чину: Матеріали наукової конференції... – Львів, Рогатин, 1999. – 96 с.
152. Міхновський М. Самостійна Україна. – Лондон: Бібліотека і музей ім. Т.Шевченка в Лондоні, 1967. – 32 с.
153. Мова чисел // Руслан. – 1906. – Ч. 174. – С. 2; Ч. 175. – С. 1 – 2; Ч. 176. – С. 1 – 2.
154. Молода Україна // Руслан. – 1911. – Ч. 76. – С. 1.

155. Монолатій І. Німці у Галичині (1772 – 1923): координати німецько-українських взаємин. – Львів-Коломия: ІУПР; ВПТ “Вік”, 2001. – 56 с.
156. Мостович П., Миколаєвич Я. Відозва // Учитель. – 1901. – Ч. 11. – С. 174 – 176.
157. Моцюк П. Сільсько-господарська школа в Милованні, вакаційна оселя та їхній вплив на мешканців села // Альманах Станиславівської землі. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1985. – Т. II. – С. 613 – 618.
158. Мудрий В. Боротьба за огнище української культури в західних землях України. – Львів, 1923. – 131 с.
159. Нагаєвський І. Історія української держави ХХ ст. К.: Український письменник, 1994. – 413 с.
160. Нагачевська З. Становлення і розвиток українського суспільного дошкільного виховання в Східній Галичині (1869 – 1939 рр.). Автореф. дис... канд.пед.наук: 13.00.01 / Київський ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1995. – 24 с.
161. Найважніші шкільні постанови (порадник для тих, що удержують школу і для тих, що посилають діти до школи) / Написав Ю.Ловицький. – Львів, 1910. – 77 с.
162. Нариси з історії народного шкільництва Східної Галичини. – Тисмениця, 1991. – 32 с.
163. Нариси історії українського шкільництва (1905 – 1933 рр.): Навчальний посібник /За ред. О.Сухомлинської. – К.: Заповіт, 1996. – 304 с.
164. Народна руска школа і рускі учителі в Галичині // Промінь. – 1904. – Ч. 1 і 2. – С.3-6; Ч. 3. – С. 14 – 15; Ч. 4. – С. 22-24; Ч. 5. – С. 30-31; Ч. 6. – С. 38 – 39; Ч. 7. – С. 46 – 48; Ч. 8 і 9. – С. 54-55; Ч. 10. – С. 67 – 68.
165. Народная Торговля во Львовъ // Господарь и промышленникъ. – Львовъ, 1884. – Ч. 5. – С. 107.
166. Народний учитель як вихователь // Учитель. – 1902. – Ч. 10. – С. 156– 157.

167. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 2002. – № 33. – С. 4 – 6.
168. Не пускають руських дітей до шкіл // Діло. – 1911. – Ч. 190. – С. 2.
169. Нові пляни науки рускої мови в галицьких середних школах // Діло. – 1903. – Ч. 210. – С. 1.
170. Німці в Галичині // Діло. – 1914. – Ч. 131. – С. 4.
171. О. Г. Народне учительство а суспільність. – Коломия, 1912. – 59 с.
172. о. Спиридон. Кілька слів про типи середної школи в Австрії // Діло. – 1912. – Ч. 184. – С. 6.
173. Оглоблин О. Наукове товариство ім. Шевченка в історії України // Український історик. – Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен, 1977. – № 3 – 4 (55 – 56). – С. 5 – 13.
174. Огляд шкільництва // Рідня школа. Педагогічний додаток до “Українського Учителя”. – 1911. – Ч. 2-3. – С. 17 – 21.
175. Пачовський В. Світова місія України. – Перемишль. – 1933. – 28 с.
176. Пачовський М. Становище і наука українсько-руської мови як викладової наших гімназіях // Наша школа. – 1909. – Кн. I – II. – С. 33 – 61.
177. Пащук А. Деякі питання державотворення в Україні // Республіканець. – 1993. – № 7 – 8. – С. 10 – 11.
178. Педич В. Історична школа Михайла Грушевського у Львові (1894 – 1914). – Івано-Франківськ, 1997. – 208 с.
179. Перед новим шкільним роком // Діло. – 1918. – Ч. 186. – С. 1.
180. Перший руский жіночий ліцей // Діло. – 1903.- Ч. 164.- С.2.
181. Петрик Н. Миловане і його школа // Альманах Станиславівської землі. – Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен, 1975. – Т. I. – С. 491 – 497.
182. Петрович І. Галичина під час російської окупації (серпень 1914 – червень 1915 рік). – Львів. – 1915. – 116 с.
183. Плян науки рускої мовы в гімназіях // Учитель. – 1890. – № 7. – С. 10.

184. Полек В., Ступарик Б. Сторінки українсько-німецьких історико-культурних взаємин. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1999. – 135 с.
185. Полонська-Василенко Н. Історія України 1900-1923 рр. – К.: Відродження, 1991. – 136 с.
186. Попович М. Нарис історії культури України. – К.: АртЕк, 1998. – 727 с.
187. Порайко О. Чи заборона українського урядованя в народних школах законна? // Діло. – 1914. – Ч. 42. – С. 2.
188. Порайко О. Чого вимагають в учительських семінаріях при вступних іспитах? // Учитель. – 1902. – Ч.15. – С. 230 – 231.
189. Поточни Є. Розвиток освіти дорослих в Галичині (1867-1818 рр): Автореф. дис...докт. пед. наук: 13.00.01 / Київ. держ. ун-т ім. Т.Шевченка.– К., 1999. – 37 с.
190. Приватний український мужеський учительський семінар у Львові // Діло. – 1912. – Ч. 146. – С. 1.
191. Проголошене самостійности України // Діло. – 1917. – Ч. 275. – С. 1.
192. Промислова школа в Кракові // Діло. – 1913. – Ч. 174. – С. 6-7.
193. Промислові школи в Галичині // Руслан. – 1905.– Ч. 42. – С. 2; Ч. 43.–С. 2.
194. Промова посла Олександра Барвіньского // Руслан. – 1906. – Ч. 274. – С. 1 – 2.
195. Раковський І. Засноване Товариства “Учительська Громада” // Наша школа. – 1909.- Кн. I – II. – С. 6 – 10.
196. Реформа народньої школи // Учительське слово. – 1916. – Ч. 6. – С. 90 – 91.
197. Р. Розвідка д-ра Мартина Надобніка: “Школи для польских меншостей” // Руслан. – 1910. – Ч. 182. – С. 2.
198. Рудницька Н. Становлення і розвиток системи освіти євреїв на Волині у XIX – на початку XX ст.: Автореф. дис...канд. істор. наук: 07.00.01 / Запорізький державний ун-т. – З., 2002. – 20 с.
199. Русова С. Ідейні підвалини школи // Світло. – 1913. – № 8. – С. 33 – 38.

200. Сабат Н. Національне виховання учнівської молоді Галичини (1869 – 1914 рр.): Автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.01 / Прикарпат. ун-т ім. В.Стефаника.– Івано-Франківськ, 1998. – 16 с.
201. Савчук Б. Жіноцтво в суспільному житті Західної України (остання третина XIX ст. – 1939 р.). – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. – 280 с.
202. Сарбей В. Національне відродження України. – Київ: Видавничий Дім Альтернативи, 1999. – Т. 9. – 335 с.
203. Свояк . Нова Рада шкільна краєва в Галичині // Промінь. – 1905. – Ч. 11. – С. 127 – 128.
204. Свояк. Темні сторони народного шкільництва в Галичині // Промінь. – 1904. – Ч. 11. – С.75 – 76; Ч. 12. – С. 83 – 84; Ч. 13. – С. 92 – 93; Ч. 14. – С. 99 – 101; Ч. 16. – С. 115-117; Ч. 19. – С. 134 – 135; 1905. – Ч. 2. – С. 21 – 22.
205. Seguens. Урядовий звіт галицької Ради шкільної // Промінь. – 1904. – Ч. 20. – С. 142 – 143; Ч. 21. – С. 151 – 152; Ч. 22. – С. 162 – 163; Ч. 23. – С. 168 – 169; Ч. 24. – С. 175 – 176.
206. Сейко Н. Педагогічні та етносоціологічні засади розвитку польського шкільництва на Волині-Житомирщині у 1905-1938 рр.: Автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН України. – К., 1999. – 16 с.
207. Семчишин М. Тисяча років українській культурі. – К.: АТ, Друга рука МП “Фенікс”, 1993. –550 с.
208. Сірополко С. Історія освіти в Україні. – Київ: Наукова думка, 2001.–912 с.
209. Собчинська М. Становлення і розвиток шкільництва і педагогічної думки в українській народній республіці (1917 – 1920 рр.): Автореф. дис... канд.пед.наук: 13.00.01 / Український педагогічний ун-т ім. М.Драгоманова. - К., 1995. – 24 с.
210. Соймова комісія шкільна про внесення в справі нових шкіл середних // Діло. – 1914. – Ч. 47. – С. 5.
211. Справи просвітні і шкільні // Діло. –1912. – Ч. 28. – С. 1 – 2.

212. Статут товариства “Руска охоронка” у Львові (прийнятий до відомости ц.к. Намісництвом у Львові рескриптом з дня 19.09.1900 Ч. 86996): 3 друкарні НТШ під зарядом К.Беднарского. – 8 с.
213. Стинська В. Боротьба за університет у Львові на початку ХХ століття // Наукові записки Тернопільського державного пед. ун-ту. Сер. педагогіки. – Тернопіль, 2001. – № 8. – С. 22 – 27.
214. Стинська В. Жіночі ліцеї в системі шкільництва Галичини (поч. ХХ ст.) // Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. – К.: НМЦВО, НМЦСО, 2001. – Вип. 29. – С. 201 – 207.
215. Стинська В. Ідеї етнопедагогіки у педагогічній думці Галичини початку ХХ століття // Актуальні проблеми української етнопедагогіки / За ред. Р.Скульського. – Івано-Франківськ, 2001. – С.191 – 195.
216. Стинська В. Мережа навчально-виховних закладів Галичини на початку ХХ століття // Вісник Прикарпат. ун-ту. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – Вип. IV: Педагогіка. – С. 180 – 185.
217. Стинська В. Місце української мови в навчальних планах галицьких середніх шкіл кінця ХІХ – початку ХХ ст. // Семантика мови і тексту: Зб. статей VI Міжнар. конф. (26-28 верес. 2000 р.). – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – С. 527 – 529.
218. Стинська В. Нормативно-правова база функціонування народних шкіл Галичини на початку ХХ століття // Джерела. – 2002. – № 3 – 4. – С. 10 – 14.
219. Стинська В. Підготовка вчителів для народних шкіл Галичини на початку ХХ століття // Науковий вісник Чернівецького ун-ту: Зб. наук. праць. – Чернівці: Рута, 2001. – Вип. 127: Педагогіка та психологія. – С. 160 – 164.
220. Стинська В. Полікультурна освіта: перспективи розвитку // Пріоритети сучасної освіти і виховання в контексті завдань педагогічної науки: матеріали пед. читань... – Івано-Франківськ, 2003. – С. 103 – 105.
221. Стинська В. Релігійне виховання в середніх школах та позашкільних закладах Галичини в кінці ХІХ – на початку ХХ століття // Християнство в

- Україні на межі третього тисячоліття. – Івано-Франківськ, 2002. – С. 388 – 393.
222. Стинська В. Софія Русова про систему шкільництва України // Вісник Прикарпат. ун-ту. – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – Вип. V: Педагогіка. – С. 53 – 56.
223. Стинська В. Співпраця сім'ї та школи у системі галицького шкільництва початку ХХ століття // Вісник Прикарпат. ун-ту. – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – Вип. VI: Педагогіка – С. 56 – 62.
224. Ступарик Б., Моцюк В. Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини (1772 – 1939 рр.). – Коломия: ВІК, 1995. – 173 с.
225. Ступарик Б. Коли засновано Львівський університет? // Український освітній журнал. – Львів, 1995. – С. 64 – 80.
226. Ступарик Б. Національна школа: витоки, становлення: Навчально-методичний посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 336 с.
227. Ступарик Б. Розвиток шкільництва Галичини (1772-1939 рр.): Автореф. дис...докт. пед. наук: 13.00.01 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 1995. – 48 с.
228. Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772 – 1939 рр.). – Івано-Франківськ, 1994. – 143 с.
229. Ступарик Б., Михайлишин Р. Педагогічна концепція І. Юцишина. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. – 88 с.
230. Субтельний О. Україна - історія. – К.: Либідь, 1991. – 509 с.
231. Творидло М. Рільничі школи в Галичині // Діло. – 1914. – Ч. 67. – С. 4.
232. Tow-o nauczycieli szkół wyższych // Діло. – 1910.–Ч. 107.–С. 2.
233. Томашівський С. Про самоосвіту // Молода Україна. – 1900. – Ч. 4. – С. 123 – 130.

234. Українська загальна енциклопедія: В 3-х т. / За ред. І. Раковського. - Львів-Станіславів-Коломия. - 1935. - Т. 1. - 1311 с.; Т. 2. - 1311 с.; Т. 3. - 1422 с.
235. Український радянський енциклопедичний словник : В 3 т. / Редкол. А.Кудрицький та ін. - К.: Ред. УРЕ, 1987. - Т. 3. - 736 с.
236. Учитель. В справі виділових шкіл // Учитель. - 1902. - Ч. 8. - С. 123 - 125.
237. Франко І. *Ukraina irredenta* // Житє і слово. - 1895.-Т. IV.-Кн. VI. - С. 471 - 483.
238. Франко І. Зміна системи // Зібр. тв. в 50-ти т. - К.: Наукова думка, 1986. - Т. 46. - С. 302 - 316.
239. Франко І. Наші народні школи і їх потреби // Зібр. тв. в 50-ти т. - К.: Наукова думка, 1986. - Т. 46. - Кн. 2. - С. 108 - 115.
240. Франко І. Одвертий лист до гали[цької] української молодезі // Зібр. тв. в 50-ти т. - К.: Наукова думка, 1986. - Т. 45. - С. 401 - 409.
241. Франко І. Педагогічні статті і висловлювання / Упорядкував О.Дзевєрін. - К.: Радянська школа, 1960. - 297 с.
242. Франко І. Поза межами можливого // Зібр. тв. в 50-ти т. - К.: Наукова думка, 1986. - Т. 45. - С. 276 - 285.
243. Храпливий Є. Про хліборобський вишкіл сільської молоді. - Львів: Сільський Господар, 1932. - 72 с.
244. Школи жіночого господарства в Галичині //Діло. - 1912. - Ч. 179. - С. 7.
245. Щурат В. Новий плян науки української мови в гімназіях і реальних гімназіях // Наша школа. - Львів - Чернівці, 1903. - Зш. 4/5. - С. 262 - 264.
246. Юцишин І. "Проект на зміну державного шкільного закона з дня 14. мая 1869. року. - Львів: Педагогічно-Наукова Комісія при "Взаємній Помочи галицьких і буковинських учителів і учительок", 1913. - 56 с.
247. Юцишин І. Які реформи потрібні в народнім шкільництві в Галичині? // Діло. - 1910. - Ч. 228. - С. 2; Ч. 231. - С. 2; Ч. 267. - С. 4 - 5.

248. Ярема О. Жіночі ліцеї і їх реформа // Звіт дирекції ліцея Руского інституту для дівчат в Перемишлі з правами державних шкіл за рік шкільний 1912/13. – Перемишль, 1913. – С.4 – 7.
249. Ярещенко А. Етнокультура та історія шкільництва в Україні // Березіль. – 1997. – № 1-2. – С. 141.
250. Ясінчук Л. 50 літ рідної школи 1881-1931. – Львів: Накладом товариства “Рідна школа”. – 270 с.
251. Державний Архів Івано-Франківської області (ДАІФО), ф. 2 (Станіславське Воеводське Управління, м. Станіслав), оп. 3, спр. 1098 (Листы учета еврейских организаций в поветах Станиславского воеводства). – 82 арк.
252. Державний архів Львівської області (ДАЛО), ф. 46 (Ветеринарная школа во Львове (1878-1896 гг.). Академия ветеринарной медицины (1896-1939 гг.), оп. 1, спр. 29 (Учебный план академии). – 6 арк.
253. Центральний Державний Історичний архів України у Львові (далі ЦДІАУ у Львові), ф. 146 (Галицьке намісництво), оп. 4, спр. 4380 (Справа про організацію ветеринарної школи в м. Львові). – Т. 1. – 230 арк.
254. ЦДІАУ у Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 4381 (Справа про організацію ветеринарної школи в м. Львові). – Т. 2. – 304 арк.
255. ЦДІАУ у Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 4382 (Справа про організацію ветеринарної школи в м. Львові). – Т. 3. – 284 арк.
256. ЦДІАУ у Львові, ф. 178 (Краєва Шкільна Рада, м. Львів), оп. 1, спр. 3647 (Статут єврейського товариства для народних та середніх шкіл у м. Кракові). – 19 арк.
257. ЦДІАУ у Львові, ф. 178, оп. 1, спр. 4599 (Навчальні плани народних шкіл Галичини). – 12 арк.
258. ЦДІАУ у Львові, ф. 178, оп. 1, спр. 4667 (Проект статута Общества учителей Галиции). – 11 арк.

259. ЦДІАУ у Львові, ф. 178, оп. 1, спр. 5874 (Учбовий план вищої виділової школи). – 123 арк.
260. ЦДІАУ у Львові, ф. 178, оп. 2, спр. 3717 (Статут еврейской школы по подготовке преподавателей религии и переписка этой школы). – 63 арк.
261. ЦДІАУ у Львові, ф. 178, оп. 2, спр. 4802 (Отчет о работе товарищества женского лицея им. В.Недзьялковской во Львове). – 37 арк.
262. ЦДІАУ у Львові, ф. 178, оп. 2, спр. 5718 (Обіжники, регламенти, розпорядження Крайової шкільної ради та Міністерства віросповідань і освіти). – 157 арк.
263. ЦДІАУ у Львові, ф. 178, оп. 3, спр. 1184 (Планы занятий реальных школ в Галиции). – 48 арк.
264. ЦДІАУ у Львові, ф. 178, оп. 3, спр. 99 (Учбові плани середніх шкіл Галичини на 1909 р.). – 185 арк.
265. ЦДІАУ у Львові, ф. 178, оп. 4, спр. 1 (Статут городской промышленной школы в Кракове). – 11 арк.
266. ЦДІАУ у Львові, ф. 178, оп. 4, спр. 23 (Статут Коломийської школи деревообробної промисловості). – 7 арк.
267. ЦДІАУ у Львові, ф. 178, оп. 4, спр. 24 (Статут частной еврейской купеческой школы в городе Самборе). – 7 арк.
268. ЦДІАУ у Львові, ф. 178, оп. 4, спр. 36 (Звіти про організацію і діяльність Коломийської школи деревообробної промисловості за час від 1895 по 1908 рік). – 65 арк.
269. ЦДІАУ у Львові, ф. 178, оп. 4, спр. 38 (Учбові плани доповнюючих будівельних шкіл у Львові). – 75 арк.
270. ЦДІАУ у Львові, ф. 178, оп. 4, спр. 58 (Звіти про організацію та діяльність торговельної школи у м. Львові за 1899 – 1902 рр.). – 119 арк.
271. ЦДІАУ у Львові, ф. 178, оп. 4, спр. 151 (Статут промислових шкіл). – 51 арк.

272. ЦДІАУ у Львові, ф. 178, оп. 4, спр. 286 (Отчеты о деятельности промышленных школ). – 192 арк.
273. ЦДІАУ у Львові, ф. 309 (Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів), оп. 1, спр. 2515 (Проект административного управления Галичины). – м/ф.
274. ЦДІАУ у Львові, ф. 328 (Редакція “Української загальної енциклопедії”, м. Львів), оп. 1, спр. 6 (Статті з історії Галичини). – 35 арк.
275. ЦДІАУ у Львові, ф. 328, оп. 1, спр. 22 (Статті з історії культури і освіти на Україні). – 22 арк.
276. ЦДІАУ у Львові, ф. 328, оп. 1, спр. 23 (Статті з історії шкільництва на Україні). – 97 арк.
277. Baranowski W. O szkole srednia w Galicyi. – Warszawa, 1914. – 24 s.
278. Bawewich W. Recenze i sprawozdania. Dr. G. Buzek. Studya z zakresu Administracyi Wychowania Publicznego. I. Szkolnictwo ludowe // Szkoła. – We Lwowie, 1905. – № 9. – S. 69 – 70; № 15. – S. 117 – 119.
279. Bujak F. Galicya. – T. 1: Kraj Ludnost. Spoleczestwo. Rolnictwo. – Lwów, 1906. – 562 s.
280. Buzek J. Studya z zakresu administracyi wychowania publicznego. I. Szkolnictwo ludowe. – We Lwowie: Nakladem Towarzystwa dla popierania nauki polskiej, 1904. – 479 s.
281. Czternaste sprawozdanie s. k. Państwowej szkoły przemysłowej we Lwowie za rok szkolny 1905/6. – Lwów, 1906. – XI s.
282. Czwarte sprawozdanie dyrekcyi c.k. Akademii Handlowej we Lwowie za rok szkolny 1902/3. – Lwów, 1903. – 75 s.
283. Dwudzieste drugie sprawozdanie c. k. Państwowej szkoły przemysłowej we Lwowie za rok szkolny 1913/14. – Lwów: Nakladem c.k. Państwowej szkoły przemysłowej Lwów, 1914. – 46 s.
284. Dwudziestepierwsze sprawozdanie c. k. Państwowej szkoły przemysłowej we Lwowie za rok szkolny 1912/13. – Lwów, 1913. – 60 s.

285. Dziewiate sprawozdanie s. k. Państwowej szkoły przemysłowej we Lwowie za rok szkolny 1900/01. – Lwow, 1901. – 48 s.
286. F. M. Rozwój szkolnictwa w Galicyi w czasie panowania Gesarza Franciszka Józefa I // Dziennik urzędowy c.k. Rady szkolnej krajowej w Galicyi. – 1916. – № 14. – S. 195 – 220.
287. Finkel L., Starzynski S. Historia uniwersytetu Lwowskiego. – Lwów: Nakładem senatu akademickiego c.k. uniwersytetu Lwowskiego, 1894. – 442 s.
288. Fiutowski T. Szkolnictwo ludowe w Galicyi w dobie porozbiorowej. – Lwów, 1913. – 80 s.
289. Franke J. Szkolnictwo przemysłowe na tegorocznej wystawie jubileuszowej w Pradze. – Lwów, 1891. – 75 s.
290. German L. Die deutsche Colonisation // Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Word und Bild. – Wien, 1898. – Bd. 19. – S. 464 – 490.
291. Galicja w dobie autonomicznej (1850 – 1914) // Wybor tekstow w opracowaniu S. Kieniewicza. – Wrocław, 1952. – S. 311.
292. Historia lecznictwa zwierząt w Polsce. – Wrocław- Warszawa, 1958. – 343 s.
293. Historia wyhowania: Wiek XX / Pod red. J. Miaso. – Warszawa, 1980. – T. I. – 435 s.
294. Hoffman H. Najważniejsze zadanie szkoły ludowej // Szkoła. – 1900. – № 4. – S. 25 – 26; 34 – 35.
295. Hordyński L. O nauczaniu matematyki w galicyjskich szkołach realnych // Muzeum. – 1913. – R. XXIX. – T. 1. – Zesz. 2. – S. 162 – 182.
296. Jakiej reformy potrzebuje szkoła ludowa w Galicyi? – Nowy Sącz: Nakładem galic. Towarzystwa nauczycieli ludowych, 1899. – 51 s.
297. Katalog wystawy szkół ludowych i średnich galicyjskich w pawilonie c.k. Rady szkolnej krajowej z poglądem na rozwój szkół ludowych i średnich w Galicyi od roku 1868 do 1894. – Lwów. – 30 s.
298. Lewicki W. Zadania samorządu miejskiego na polu szkolnictwa ludowego. – Warszawa-Lwów, 1907. – 40 s.

299. Najważniejsze daty odnoszące się do szkolnictwa galicyjskiego w roku szkolnym 1910/11. – Lwów: Nakł. Funduszu szkoln. Krajowego, 1911. – VIII s.
300. Nasze szkolnictwo w budżecie państwowym // Szkoła. – 1902. – № 41. – S. 305 – 307.
301. Neue Folge. Österreichische Statistik. – Wien, 1916. – Band 3. – Heft 1. – S. 12 – 13.
302. Nowa szkoła handlowa w Krakowie // Szkoła. – 1907. – № 28. – S. 221.
303. O materyale naukowym i podręcznikach szkolnych dla klasy V-tej i VI-tej szkół 6-klasowych. Zestawił J. Patocki // Szkoła. – 1902. – № 12. – S. 89 – 91; 98 – 100; 115 – 116; № 14. – S. 107 – 108.
304. Pawłowski E. Egzaminy wstępne do szkół średnich // Szkoła. – 1905. – № 20. – S. 156 – 157.
305. Pawłowski E. Potrzeba reformy szkół wydziałowych męskich // Szkoła. – 1906. – № 36. – S. 279 – 280.
306. Pierożyński K. Ustawy i rozporządzenia w zakresie szkół ludowych. – Lwów, 1904. – 447 s.
307. Plan nauki dla galicyjskich gimnazyów realnych. – We Lwowie, 1910. – 31 s.
308. Plan nauki języka ruskiego w gimnazyach galicyjskich i instrukcja dla nauczycieli tego przedmiotu. – Lwów, 1893. – 63 s.
309. Plany naukowe dla szkół ludowych pospolitych jedno- dwu- trzy- cztero-klasowych wraz z instrukcją. – We Lwowie, 1911. – 140 s.
310. Plany naukowe dla szkół ludowych pospolitych pięcio- i sześć- klasowych męskich, żeńskich i mieszanych wraz z instrukcją. – We Lwowie, 1911. – 372 s.
311. Plany naukowe szkoły wydziałowej męskiej i szkół wydziałowych żeńskich 3-, 5-, i 6- klasowych opracowane na zasadzie ustawy szkolnej z r. 1895. – Lwów, 1895. – 48 s.
312. Podręcznik statystyki Galicyi wydany przez krajowe biuro statystyczne / pod red. Dr. T. Pilata. – We Lwowie. – 1913. – T. IX. – 331 s.

313. Postanowienia i przepisy dla słuchaczy c.k. szkoły politechnicznej we Lwowie. – We Lwowie, 1912. – 90 s.
314. Program ces. król. Szkoły politechnicznej we Lwowie na rok naukowy 1903/1904. – We Lwowie, 1903. – 70 s.
315. Program ces. król. Szkoły politechnicznej we Lwowie na rok naukowy 1910/1911. – We Lwowie, 1910. – 115 s.
316. Program szkoły gospodarstwa domowego we Lwowie na rok 1906/07. – We Lwowie: Nakład Towarzystwa „Gospodarstwo domowe”, 1906. – 29 s.
317. Przepisy o kształceniu nauczycieli, oraz o uzdolnieniu do nauczania w szkołach ludowych w Galicyi. – We Lwowie, 1909. – X s. + 162 s.
318. Przepisy praktyki szkolnej. Do użyciu kandydatów nauczycielskich i nauczycieli / Opracował Antoni J. Mikulski. – Kraków, 1911. – 90 s.
319. Rojan-Rosinkiewicz K. Tajemnica na dłoni (Głos w sprawie reformy szkoły średniej w Galicyi). – Lwów, Warszawa, Wende, 1908. – 36 s.
320. S. P. Reforma szkolnictwa handlowego // Szkoła. – 1907. – № 41. – S. 332 – 333.
321. Sempolowska S. Niedola młodzieży w szkole Galicyjskiej. (Kilka słów o szkole narodowej w Galicyi) // Szkoła. – 1906. – № 14. – S. 103 – 104.
322. Siedmnaste sprawozdanie c.k. państwowej szkoły przemysłowej we Lwowie za rok szkolny 1908/9. – Lwów, 1909. – 51 s.
323. Sleczkowska M. O potrzebie szkół zawodowych dla dziewcząt // Szkoła. – 1904. – № 34. – S. 277 – 278; 285 – 286.
324. Sprawozdanie c. k. Rady szkolnej krajowej o stanie szkół przemysłowych i handlowych w roku szkolnym 1900/01. – We Lwowie, 1901. – 13 s.
325. Sprawozdanie c. k. Rady szkolnej krajowej o stanie szkół przemysłowych, handlowych i szkół przemysłowych uzupełniających w roku szkolnym 1906/07. – We Lwowie: Nakładem c.k. Rady szkolnej krajowej, 1907. – 33 s.

326. Sprawozdanie c. k. Rady szkolnej krajowej o stanie szkół srednich w roku 1899/1900. – We Lwowie: Nakladem c.k. Rady szkolnej krajowej, 1900 – 18 s. + XVII s.
327. Sprawozdanie c. k. Rady szkolnej krajowej o stanie szkół srednich galicyjskich w roku 1900/01. – We Lwowie: Nakladem c.k. Rady szkolnej krajowej, 1901. – 19 s.+XXI s.
328. Sprawozdanie c. k. Rady szkolnej krajowej o stanie szkół srednich galicyjskich w roku 1906/07. – We Lwowie, 1907. – 84 s.
329. Sprawozdanie c.k. Rady szkolnej krajowej o stanie wychowania publicznego w roku szkolnym 1900/01. Szkoły ludowe i seminaria nauczycielskie. – We Lwowie, 1901. – XXI s. +56 s.
330. Sprawozdanie c.k. Rady szkolnej krajowej o stanie wychowania publicznego w roku szkolnym 1901/02. – We Lwowie: Nakladem c.k. Rady szkolnej krajowej, 1902. – 130 s. + LXXX s.
331. Sprawozdanie c.k. Rady szkolnej krajowej o stanie wychowania publicznego w roku szkolnym 1906/07. – We Lwowie: Nakladem c.k. Rady szkolnej krajowej, 1907. – 135 s. + C s.
332. Sprawozdanie c.k. Rady szkolnej krajowej o stanie wychowania publicznego w roku szkolnym 1909/10. – We Lwowie: Nakladem c.k. Rady szkolnej krajowej, 1910. – 120 s. + LXXX s.
333. Sprawozdanie c.k. Rady szkolnej krajowej o stanie wychowania publicznego w roku szkolnym 1910/11. – We Lwowie: Nakladem c.k. Rady szkolnej krajowej, 1911. – 120 s. + LXXX s.
334. Sprawozdanie c.k. Rady szkolnej krajowej o stanie wychowania publicznego w roku szkolnym 1911/12. – We Lwowie: Nakladem c.k. Rady szkolnej krajowej, 1912. – 125 s. + LXXX s.
335. Sprawozdanie dyrekcyi c. k. Panstwowej Wyzszej szkoły Handlowej we Lwowie za rok szkolny 1899/1900 i 1900/01. – Lwów, 1901. – 155 s.

336. Sprawozdanie dyrekcji c. k. IV gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1906. – We Lwowie, 1906. – 63 s.
337. Sprawozdanie dyrekcji prywatnego gimnazjum zenskiego z prawem publiczności im. Juliusza Słowackiego za rok szkolny 1908/9. – We Lwowie, 1909. – 120 s.
338. Statut normalny szkół przemysłowych uzupełniających // Sprawozdanie c.k. Rady szkolnej krajowej o stanie szkół przemysłowych w roku szkolnym 1897/8. – We Lwowie, 1898. – S. 10 – 12.
339. Statut c.k. państwowej szkoły handlowej we Lwowie // Sprawozdanie c.k. Rady szkolnej krajowej o stanie szkół przemysłowych i handlowych w roku szkolnym 1898/9. – We Lwowie, 1899. – S. 6 – 9.
340. Statut i przepisy organizacyjne krajowej szkoły garncarskiej w Kołomyi. – We Lwowie, 1896. – 22 s.
341. Statut organizacyjne krajowej wyższej szkoły rolniczej w Dublanach. – Lwów, 1895. – 12 s.
342. Statut organizacyjne seminarjów nauczycielskich męskich i żeńskich // Przepisy o kształceniu nauczycieli, oraz o uzdolnieniu do nauczania w szkołach ludowych w Galicyi. – We Lwowie, 1909. – S. 1 – 75.
343. Statut Rady szkolnej krajowej Galicyjskiej. Studium prawno-polityczne przez M. Bobrzynskiego. – Kraków, 1903. – 123 s.
344. Suchan E. Historyczny zarys organizacji szkolnictwa elementarnego w Polsce od Kom. Ed. Nar. po dobie obecna. – Brześć nad Bugiem, 1937. – 228 s.
345. Światłomir. Giemnota Galicyi w świetle cyfr i factów /1772 – 1902/. – Lwów: Polskie Towarzystwo Nakładowe, 1904. – 212 s.
346. Szczepański F. O ważności nauki dopełniającej // Szkoła. – 1900. – № 44. – S. 348.
347. Szkolnictwo ludowe w Galicyi w swym rozwoju liczebnym od roku 1868 do roku 1909 z uwzględnieniem stosunków higienicznych. Zestawił w ogólnym zarysie B. Baranowski. – Lwów, 1910. – 16 s.

348. Szóste sprawozdanie c.k. państwowej szkoły przemysłowej we Lwowie za rok szkolny 1897/98. – Lwów, 1898. – 103 s.
349. Szóste sprawozdanie dyrekcji c. k. Akademii handlowej we Lwowie za rok szkolny 1904/5. – We Lwowie, 1905. – 87 s.
350. Towarzystwo Szkoły Ludowej w latach 1891-1928. Krótki rys działalności. – Kraków, 1929. – 40 s.
351. Transsilvanus. Ze statystyki szkolnej // Szkoła. – 1904. – № 32. – S. 254 – 256.
352. Wiadomości statystyczne // Dziennik urzędowy c. k. Rady szkolnej krajowej w Galicyi. – 1916. – R. XX. – №. 2. – S. 22 – 24.
353. Wiadomości statystyczne // Dziennik urzędowy c. k. Rady szkolnej krajowej w Galicyi w zakresie szkół ludowych. – 1900. – R. IV. – №. 31. – S. 371.
354. Zarys organizacyi szkół niższych / Skreślił B.Trzaskowski. – Lwów: Nakładem autora, 1867. – 60 s.
355. Zbiór najważniejszych ustaw i rozporządzeń w zakresie szkół ludowych w Galicyi z krótkim poglądem na rozwój krajowego ustawodawstwa szkolnego. Zestawił M. Jakimowski. – Stanisławów, 1912. – 143 s.
356. E. K. Kilka uwag o szkołach przemysłowych uzupełniających // Szkoła. – 1906. – № 30. – S. 234 – 235.
357. Encyklopedia pedagogiczna / Pod red. W.Pomykało. – Warszawa: Fundacja innowacja, 1996. – 1015 s.

ЗМІСТ

ВСТУП	.....
РОЗДІЛ 1. Становлення й розвиток системи шкільництва в Галичині як історико-педагогічна проблема	.....
1.1. Історіографія проблеми розвитку системи шкільництва в Галичині	.....
1.2. Суспільно-політичні та економічні передумови розвитку системи шкільництва в Галичині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.	
1.3. Нормативно-правова база функціонування системи шкільництва в Галичині	.....
РОЗДІЛ 2. Еволюція системи шкільництва в Галичині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.	.....
2.1. Структура навчально-виховних закладів краю	.....
2.2. Зміст початкової освіти	.....
2.3. Освітні реформи в середньому шкільництві	.....
РОЗДІЛ 3. Структура й зміст професійної та вищої освіти в Галичині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.	.....
3.1. Структура професійного шкільництва	.....
3.2. Освітня діяльність вищих шкіл	.....
ВИСНОВКИ	.....
ДОДАТКИ	
ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	

УДК 37.014.542 (477.8)

ББК 74.03 (4 Укр.)

С 80

ISBN

Стинська Вікторія Володимирівна

**СИСТЕМА ШКІЛЬНИЦТВА В ГАЛИЧИНІ
(КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)**

Монографія

В авторській редакції

Підписано до друку 12.03.2007 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний
Обл.-вид. арк. 16

Наклад 300. Зам. 150

м. Івано-Франківськ, вул. Січових Стрільців, 78
Івано-Франківська обласна друкарня